क
१०१

विविध ग्रन्थमाला

वर्ष ९ मुं.
सं. १९७८.

सुबोधक नीतिकथा.

लेखकः

खरशेदजी बमनजी फरामरोज.

काशको-सस्तुं साहित्य वर्धक कार्यालय.

१-
९

અને
અમદાવાદ.

सुबोधक नीतिकथा

અથવા પ્રાણી, ઝાડ, પાન ઇત્યાદિને લાગુ પાડી લખેલી નાની વાર્તાઓ.

લેખકઃ ખરશેદજી બમનજી ફરામરોજ.
નરીમાનવાડ—નવસારી.

સુધારેલી બીજી આવૃત્તિ—પ્રત ૬૫૦૦—છપાઇ સં. ૧૯૭૬.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી
સંપાદક અને પ્રકાશકઃ ભિક્ષુ—અખંડાનંદ.
કાલબાદેવી—મુંબઈ.

અમદાવાદમાં ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

મૂલ્ય ૬ આના; પાકું પુંઠું ૧૦ આના.

પ્રકાશકનું નિવેદન.

આ પુસ્તક તેના કર્તા તરફથી ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં ઝીણા અક્ષર અને સાદા પૂઠા સાથે રૂ. ૧ ની કિંમતે બહાર પડેલું હોઇ કેટલાંક વર્ષથી તે મળી શકતું નહિ. "બીરબલ" અને બીજાં ઉપનામથી "ભર કટોરા રંગ" વગેરેના હાસ્યમિશ્રિત લેખોના લોકપ્રિય લેખક શ્રીયુત ખરશેદજી બમનજી ફરામરોજ આ પુસ્તકના લેખક છે. તેમણે વરરોક દિવસપર આ પુસ્તક ફરીથી છપાવવા તરફ ધ્યાન ખેંચી તેને લગતા સર્વ પ્રકારના હક્ક આ સંસ્થાને આપવાથી તેની આ સંશોધિત આવૃત્તિ બહાર પડે છે. પરંતુ તે અગાઉ (ગઇ હોળી તા. ૪-૩-૨૦ ના દિવસે) એમનું અવસાન થયું છે.

લગભગ બીજી વાર્તાઓના જેવીજ મતલબવાળી, હિંદુ વાચકોને ન ગમે તેવી, તેમજ નજીવી સરખી મળીને દસ બારેક કથાઓ આ આવૃત્તિમાંથી પડી મૂકી છે. ભાષા, વાક્ય રચના, વગેરેમાં ઠીકઠાક કરવાનું કામ પહેલી આવૃત્તિના છાપેલા સાંકડા લખાણને લીધે કેટલીક જગાએ જોઇએ તેવું નથી બજાવી શકાયું. આ વિષયમાં બહારથી જે પણ યોગ્ય સુચનાઓ મળશે તે પુનરાવૃત્તિ પ્રસંગે આભાર સહિત ઉપયોગમાં લેવાશે.

આ પુસ્તક મોટી ઉમરનાં મનુષ્યોને માટે જેવું ઉપકારક છે, તેવુંજ તે ભવિષ્યનાં મનુષ્યો તરિકે હાલનાં બાળક બાલિકાઓ તથા વિદ્યાર્થીઓને માટે પણ ઉપકારક છે. માબાપો તેમજ શિક્ષકોએ આવી વાર્તાઓ યાદ રાખીને તેમની આગળ કહી સંભળાવવાથી તેમજ લખી વાંચી શકે તેવી ઉમરનાં બાળકોના હાથમાં ખાનગી વાંચન તરીકે આવાં પુસ્તકો મૂકવાથી તે તેમને માટે આનન્દ સાથે ઉમદા શિક્ષણ આપનાર થઇ પડે તેમ છે

આ પુસ્તક એવું ઉપકારક જણાયાથીજ આ સંસ્થા તરફની વિવિધ ગ્રંથમાળા ઉપરાંત **બાલગ્રંથાવલીને** માટે પણ તેની ૧૫૦૦ પ્રત વધુ કાઢવામાં આવી છે અને તેનું મૂલ્ય પણ હાલની મોંઘી લાગત કરતાં ઓછુંજ રખાયું છે. જગાને અભાવે લેખકની [illegible] પુસ્તકની છબી આપી છે. તેમ પોતાનું કથન પણ [illegible] તે ઉપરથી [illegible] આપ્યું.

વૈશાખ શુક્લ [illegible] સં. ૧૯૭૬. ભિક્ષુ - અખંડાનન્દ

સાંકળિયું.

ક્રમ.	કથા.	પૃષ્ઠાંક.

સુબોધક નીતિકથા

કથા ૧ લી–બાપ, દીકરો અને નીતિકથા.

એક વિદ્વાન્ પુરૂષનો છોકરો બહુ ચંચલ પણ ઉદ્ધત હતો. તેને ડાહ્યા કરવા માટે બાપ તેને ડાહી ડાહી શીખામણ આપે, પરંતુ છોકરો તે સાંભળે નહિ, અને સાંભળે તો ઝટ મનમાંથી કહાડી નાખે. આથી કરીને તે છોકરાની ઉદ્ધતાઇ જેવીની તેવી રહી. બાપે તેથી ખેદ પામી એક દહાડે છોકરાને કહ્યું, "દીકરા, તું નીતિની ભલી શિખામણો માનતો નથી તેથી તું સદાનો ઉદ્ધત રહી જશે, અને પોતે દુઃખી થઈ બીજાંઓને પણ દુઃખી કરશે." છોકરો બોલ્યો, "પિતાજી ! તમારી ઇચ્છાને માન આપવાને હું અંતઃકરણથી ચાહું છું, પરંતુ તમો જે શિખામણ આપો છો તે મને બિલકુલ ગમતી નથી. તે સાંભળતાં મને ચીડ ચઢે છે, અને જીવતર કંટાળાભરેલું લાગે છે." પિતાએ પુછ્યું–"ત્યારે તને કેવી વાતો સાંભળવી ગમે છે, દીકરા ?" પુત્રે તરતજ ઉત્તર વાળ્યો કે, "મને તો પ્રાણી પદાર્થો અને ઝાડપાનની વાતો સાંભળવી ગમે છે, જો તમે તેવી વાતો કરશો તો હું આનંદથી તે સાંભળીશ. સાંભળીને યાદ રાખીશ; અને યાદ રાખીને તે પ્રમાણે વર્તીશ. વળી મારા સાથીઓને પણ તે કહી સંભળાવીશ અને તમો ઇચ્છો છો તેવું ડહાપણ પણ લઇશ." બાપ શાણો અને અનુભવી હતો, તેથી પુત્રના કહેવાનો ભાવાર્થ તત્કાળ સમજી ગયો, અને તેનું મન રીઝીને ચાનક પકડે એવી ઢબની નાનકડી કથાઓ, પ્રાણીઓ,

પદાર્થો, ઝાડપાનો વગેરેને લાગુ પાડી કહી સંભળાવવા માંડી. તે કથાઓ તેને એટલી મનોરંજક લાગી કે પિતા જ્યારે તે કહેવા બેસે ત્યારે તેની પાસેથી ખસે નહિ અને વધુ વાતો કરવાનો આગ્રહ કરે. તેવી નાની કથાઓથી તે બહુ ડહાપણ સહેલથી શિખ્યો, અને એક ઉછાંછળા છોકરાને બદલે શાણો છોકરો નીવડયો; એટલુંજ નહિ, પણ નીતિ, ડહાપણ, ઉદ્યોગ અને ભક્તિવાળો બનીને મોટપણે દુનિયામાં કીર્તિવંત પુરૂષ થઇ પડયો.

બોધ—આ વાત ઉપરથી બોધ લેવાનો કે નીતિની શિખામણો અને બોધ ખરેજ મૂલ્યવાન હોય છે, પણ છોકરાંઓનાં કાચાં અને રમતિયાળ મનને તે રૂચી શકતો નથી. સાદી રીતે તે તેમનાં મનપર ઠસાવવા જતાં તેમનાં મન જડ થાય છે, અને સામો તેમને અણુગમો ઉપજે છે. તેને બદલે કથા અથવા કવિતારૂપે તેમને શિખામણ કે નીતિનો બોધ આપ્યો હોય તો તેઓ ખુશીથી સાંભળે છે, ગોખે છે, અને હોંસે હોંસે ફરી ફરી બોલે છે. વળી તે કથાઓ પણ જો પ્રાણી, ઝાડપાન ઇત્યાદિને લગતી હોય છે તો તેના તરફ તેમની બાલક બુદ્ધિ વધારે ખેંચાય છે; કારણ કે બાલપણમાં તેમની મુખ્ય રમત પોતાની આસપાસનાં પ્રાણી અને ઝાડપાન સાથે હોય છે, અને તેમની સંગતથી તેઓ વિશેષ આનંદ પામે છે. માટે એવી કથાના રૂપમાં આપેલો બોધ બાલકોનાં મનપર બરાબર ઠસે છે. તે પ્રમાણે ચાલવાની તેઓને ઉલટ રહે છે, અને તેથી મોટપણે શાણાં તથા નીતિવાન નીવડી, તેઓ પોતે સુખી અને બીજાને ઉપયોગી થઇ શકે છે. મોટી ઉમરનાં માણસોને પણ એવી કથા સાંભળવી તથા વાંચવી બહુ ગમે છે. તેઓ પણ તેમાંથી સરસ બોધ મેળવી વિવિધ રીતે તેમનો લાભકારક

ઉપયોગ કરે છે, અને હરેક ગુંચવાડા ભર્યાં કામમાં તે બોધ પ્રમાણે વર્તી તે કામ પાર પાડે છે.

કથા ૨ જી—માંકડ અને કીડી.

કોઇ એક માણસને ત્યાં ખાટલામાં માંકડનો ઉપદ્રવ થયો. બહુ બહુ ઉપાય કર્યા, પણ માંકડની જડ ન જાય અને તે બાપડો સુખે ઉંઘવા ન પામે. એક મિત્રે તેને ઉપાય બતાવ્યો કે, પલંગમાં થોડી કીડીઓ લાવીને મુકી દો, એટલે ખૂણે ખૂણે ફરી વળીને માંકડનો ઘાણ કહાડી નાખશે. તેણે તેમ કર્યું; તથાપિ પરિણામ ઉલટું જ જોયું. કીડીઓએ માંકડને મારવા જોડે, રાત્રે બિછાના ઉપર નિકળી આવીને પેલા સૂનારનાં શરીરપર પણ ચટકા ભરવા માંડયા અને તે ચટકાથી પેલા માંકડના ચટકા કરતાં પણ તેને ચોગણી વેદના ખમવી પડી.

બોધ—પોતાના ઘરમાં કોઇ વાતનું દુ:ખ હોય, તો તેના ઉપાય આપણે બુદ્ધિ પહોંચાડીને કરવા, પણ તે કારણે પારકાનો પગ પેસારો આપણાં ઘરમાં કરવો નહિ. પારકો માણસ એકવાર કદાપિ પેલાં દુ:ખનું નિવારણ કરશે, તોપણ તેના બદલામાં તેઓ એવો ચટકો ભરશે કે જે પેલાં દુ:ખને વિસરાવે એવો થઇ પડશે, અને તમારી સ્થિતિ “ પેણામાંથી નીકળીને ચૂલામાં પડયા ” જેવી થશે.

કથા ૩ જી—માર ખાવા છતાં દમ ભરાવનાર કુતરો.

એક કુતરો પોતાના મોહોલ્લાની હદ છોડી પડોશના પારકા મોહોલ્લામાં ગયો. ત્યાંનો એક કુતરો તેનાથી જોરાવર હતો,

તેણે તેને સપાટામાં લઇ સારી પેઠે લોહીલુહાણ કર્યો. એક દયાળુ માણસે આ જોતાંજ વચ્ચે પડી તેને છોડાવ્યો; એટલે તે પુછડું નીચું ઘાલી "કાઉચ કાઉચ" પોકારતો પોતાના મોહોલ્લા ભણી ન્હાસવા લાગ્યો. વચ્ચે તેને એક કુતરૂં મળ્યું, જે તેનાજ મોહોલ્લાનું ભાઇબંધ હતું. તે તેનાં આ સંકટમાં ભાગ લેવા માટે દયા આણી ત્યાં દોડી આવ્યું હતું, તથાપિ પોતે નિર્બળ હોવાથી મારામારીમાં ભાગ ન લેતાં આઘે ઉભું રહી તેનો જય થવા માટે પ્રાર્થના કરતું હતું. તેની એવી ભલાઈનો પાડ માનવાને બદલે, તેને જોતાંજ આ મારખાઉ ભાઇબંધે તેનાપર ધસી જઇ એક મજબૂત બચકું ભરી, તેને નીચે પટકી નાખ્યું, અને શત્રુપર પોતેજ જાણે જય મેળવ્યો હોય એવો દેખાવ કરતું તે પોતાના મોહોલ્લામાં આવી પુછડી હલાવતું આંટા મારવા લાગ્યું.

બોધ—"હરામીને વાર, નહિ તો ગરીબને ખાઉં હું" અને "નબળો માટી બઇરીપર શુરો" એવી કહેવતો આપણામાં ચાલે છે, તેમાં આ વાર્તાનો બોધ સમાઈ રહે છે. દુનિયામાં કેટલાક માણસ એવા નબળા, નગુણા અને હીચકારા હોય છે કે જ્યારે તેઓ બળવાન હરીફપર ફાવી શકતા નથી, અથવા બળવાનથી દુ:ખ પામે છે, ત્યારે તેનું વેર બાપડાં નબળાં માણસોપર લે છે. અથવા ઘરનાં માણસોને હેરાન કરી પોતાને બળવાન દેખાડે છે એવાં માણસો દયા કે મદદને પાત્ર નથી. "ભુંડા સાથે ભલાઇ કરવી, એ ભલાં સાથે ભુંડાઇ કરવા સમાન છે"

કથા ૪ થી—કુકડાની લડાઈ.

એક જમાએ બે હરીફ બળવાન કુકડા વાઘની પેઠે ઉછળી

ઉછળીને ઘાતકીપણે લડાઇ કરતા હતા. તેમાંનો એક જે લગાર નબળો હતો તે તેના બળીઆ હરીફથી ટુંપાઇ પીખાઇ લોહીલુહાણ થઇ ગયો. તોપણ તે પાછો હઠયો નહિ. અંતે એક વટેમાર્ગુને દયા આવવાથી તેણે તેને છોડાવ્યો અને કહ્યું, "અભાગીયા પ્રાણી! તને થયેલા ઘા જોઈ મને કંપારી છુટે છે; પણ તે માટે ઠપકો તને પોતાનેજ ઘટે છે. ઘાયલ થયા છતાં પણ શા માટે તું છુટો પડી ન્હાસી ન ગયો? એમનો એમ તો તું કદાચ મરી પણ જાત!" તે મરઘાએ ઉત્તર વાળ્યો, "મરી જાત તો હું પોતાને ખરેજ સુખી ગણુત. અમો જાતે યોદ્ધા છીએ. યુદ્ધ એ અમારો ધર્મ છે. ઘા જોઇ તું દુઃખ પામે છે પરંતુ અમને તો એમાં મોજ મળે છે. મરી જવામાં દુઃખ છે ખરૂં, પરંતુ હરીફથી હારી પીઠ દેખાડવામાં તે કરતાં પણ વિશેષ દુઃખ અમને લાગે છે."

બોધ—સૌ પોતપોતાની લાગણી અને સ્વભાવ પ્રમાણે વિચાર અને કામ કરે છે. એક જે બાબતને વાજબી ગણે તે બીજાને ગેરવાજબી લાગે. એક જેમાં સુખ માને તે બીજાને દુઃખ જેવું દેખાય. લડાઇ અને ઘા એ સાધારણ લોકોનાં મનથી ભયંકર છે, પણ શુરવીરો અને લડવૈયાઓની તો તે એક ફરજ અને મોજ છે. માટે કોઇને શિખામણ દેતાં તેની સ્થિતિ અને લાગણી પહેલાં તપાસવી. તેમ કર્યા વિના શિખામણ દઇયે તો તે ઘણીવાર વ્યર્થ જાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તે દેનારની ઠેકડી થાય છે.

કથા ૫ મી—ડંખ તોડેલો વિંછી.

એક ગારૂડીના હાથમાં એક મોટો વિકાળ વિંછી પકડાયો.

તેની પુછડી ઉપરનો ઝેરી ડંખ તોડી નાંખી તેને તેણે પોતાની પાસે રાખી પાળ્યો. તેને હાથ તથા મો ઉપર ચલાવી લોકોને તમાશો દેખાડી પૈસા મેળવે, અને તેનાપર બહુ હેત રાખે. પણ વિંછી સંતોષી રહે નહિ. એક દહાડે ગારૂડીએ પૂછ્યું, “ અલ્યા વિંછી ! તને હું આટલો બધો લાડ લડાવું છું તે છતાં તું દુઃખી કેમ રહે છે ? ” વિંછીએ કહ્યું, “ તારાથી મેં મારી જાત, જોર અને અગત્ય સર્વ ખોહી દીધાં છે. તેં મારો ડંખ તોડી નાખ્યો તે કરતાં મને સદાબરો મારીજ નાખ્યો હોત તો ભલું હતું, કેમકે ડંખ વડેજ હું વિંછી હતો, અને સર્વને ભય ઉપજાવતો હતો; ડંખ ગયો તો હું વિંછી શાનો ? હવે તો હું મકોડાથીએ હીણો.”

બોધ—માણસને તેના જીવતરના કરતાં તે જીવતર ટકાવવાનું તથા પોતાની અગત્ય અને મોટાઈ દેખાડવાનું સાધન વધારે વહાલું અને જરૂરનું હોય છે. તે સાધન ગયું કે તેની અગત્ય ઘટી તેનો અવતાર એળે જાય છે. માટે માણસને ઘટે છે કે પોતાના લાગમાં આવેલાંપર પોતાની મોટાઈ ચલાવી તેનાં એવાં કોઇ પણ સાધન છીનવી લેવાં નહિ. એક માણસનો જીવ તમે બચાવો અને તેને તમારો ગુલામ કરી રાખો, તે તમોએ ધર્મનું કિંવા દયાનું કામ કીધેલું ગણાય નહિ. ગુલામગીરીથી તો તેનું જીવતર દુઃખભર્યું થાય છે; અને તેવે જીવતરે જીવવા કરતાં તેનો છેડો આવેલો જોવાને તે વધારે ચાહે છે.

કથા ૬ ઠ્ઠી—વાઘમામા અને તેની માસી ફાલુ.

એક વાઘ ફાલુ (ઘરડી શિયાળ) ના ચાલુ ભુંકવાથી બહુ કંટાળ્યો હતો. ફાલુ વાઘની માસી કહેવાય છે, અને વાઘ રાત્રે

બહાર નીકળે ત્યારે તેનાથી છેટે રહી "ફાઆ ફાઆ" કરી બુમો પાડ્યા કરે છે; તેથી લોકો તથા નબળાં પ્રાણીઓ સાવચેત બની આઘાં પાછાં થાય છે, અને એ રીતે વાઘના શિકારો છટકી જવા પામે છે. સદરહુ વાઘમામાએ આ અડચણ ટાળવા માટે એક યુક્તિ કરી. તેમણે એક દહાડે ફાલુને આમંત્રણ કર્યું કે "તમો અમારાં માશી થાઓ છો અને વળી પ્રત્યેક રાત્ર જયારે અમારી સવારી બહાર નીકળે ત્યારે ચોપદારની પેઠે સલામી પોકારી અમારી સેવા બજાવો છો તેનો પાડ અમે બીજો તે શું વાળીએ? પણ આજ રાત્રે તમોએ અમારી ગુફામાં અમારી જોડે ભોજન લેવા પધારવું." ફાલુમાશી જાતે ચકોર હોવાથી ચેતી ગયાં કે આ તો મારો જીવ લઇ થંડે પાણીએ કાસળ કાઢવાની વાઘે યુક્તિ રચી છે. તેણે ઠાવકેપણે જવાબ કહાવ્યો કે, "તમારાં નોતરાં માટે અમો ઉપકારી છીએ; પરંતુ દિલગીર છીએ કે અમો તે સ્વીકારી શકતાં નથી. તમારી સવારી વેળા સલામ પોકારવી એ તો અમારો બાપદાદાનો ધર્મ જ છે, એટલે તેનો પાડ લેવો અમોને ઘટે નહિ. અમો તમારાં માશી છીએ, તે માટે તમારા તરફનું ભોજન અમો ખુશી સાથે લઈશું; પરંતુ અમારી બુઢ્ઢી વયને લીધે અમો તમારી ગુફા સુધી આવવાને અશક્ત છીએ. કૃપા કરી તે ભોજન તૈયાર હોય તો કોઇ ગરીબડા સેવક જોડે અમારે ઘેરેજ પોહોંચાડી દેજો; તમોને આશિષ દેતાં અમે તે જમીશું."

બોધ—ઘરડાંઓનાં ડહાપણ ભર્યાં કામ જુવાનોને અણગમતાં લાગે છે; પણ ઘરડાં તેટલા માટે તે છોડી દેતાં નથી. જુવાનો તેથી રીસે ચઢીને ઘરડાંને દુઃખી કરવાની યુક્તિ કરે છે, પણ વયોવૃદ્ધના અનુભવ આગળ તે ઉઘાડી પડ્યા વગર રહેતી

નથી. ઘરડાંની પાકી યુક્તિથી તે વ્યર્થજ જાય છે. શત્રુઓના મીઠા બોલો અને ન ધારેલી માયાથી એકદમ અંજાઇ જવું નહિ, ઘણું કરી તેમાં ખોટી નેમ હોય છે, માટે તે સ્વીકારવા પહેલાં બહુ લાંબો વિચાર કરવો.

કથા ૭ મી.—ચોરઆમલો અને સાગ.

એક વગડામાં ચોરઆમલો ને સાગ એ બંને ઝાડો એવાં પાસે પાસે ઉગેલાં હતાં કે એકમાં બીજાની ડાળી ભેળાય અને બંનેને વધવામાં અડચણ નડે. બંને વચે તે માટે ઝગડો ચાલ્યા કરતો હતો. એક વેળા ઝઘડો વધતાં ચોરઆમલાએ અહંકારથી સાગને કહ્યું, "અલ્યા સાગ, મારી આગળ તારી શી બિસાત ? તું ગમે એવું મોટું થશે પણ મારા જેવી જાડાઇ ને પુષ્ટતા તું મેળવી શકનાર નથી. મારા થડનો ગંજાવર ઘેરાવો એજ મારા હકની સાબીતી છે." સાગે હસીને આ વાત તુચ્છકારી નાખી; અને કહ્યું, "ભરમાયલા ચોરઆમલા, તારાં હૃષ્ટપુષ્ટ શરીરપર તું ફુલણજી થતો હોય તો તું ઠગાય છે. ઝાડનું મૂલ્ય માત્ર તેનાં મોટાં કદપર નહિ પણ તેનાં નક્કરપણાં અને ગુણપર છે. તારૂં શરીર માતેલું છે ખરૂં, પણ તે તદન પોકળ અને તેટલા માટે નકામું છે. હું તારા જેટલું માતેલું નહિ તોપણ નક્કર ને બલવાન છું, અને ઇમારતના કામમાં વપરાઇ દુનિયામાં મેં નામના મેળવી છે, મેળવું છું અને મેળવ્યા કરીશ."

બોધ—માણસની યોગ્યતા તેનાં મોટાં કદ, ગોઘારો (મ્હોટો જાડો) સાદ અને ભપકાદાર દેખાવમાં નથી, પણ તેના શરીરના બળ, મનની ચંચળતા, દિલની ઉદારતા અને જીવની પવિત્રતાપર

હોય છે. અનેકવાર પુષ્ઠ શરીરવાળા માણુસ, પાતળા પણ શૂરા માણુસોને હાથ પટકાઇ ગયા છે, અને વળી શરીરે મજબુત માણસો નબળા પણ બુદ્ધિબળવાળા માણુસને હાથ પરાજય પામ્યા છે. "મોટાઇ બુદ્ધિવડે છે, નહિ કે મોટી વયવડે; શેઠઈ દિલવડે છે, નહિ કે માલમતાવડે."

કથા ૮ મી—ઘડિયાળ અને સૂરજ.

પોતાવડે લોકને વખત જોતાં જોઈ એક ઘડિયાળ એવુંજ માની બેઠું કે વખતને જન્મ આપનાર હુંજ છું. વખત સૂર્યની ચાલથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઘડિયાળ પણ સૂર્યની ચાલ પ્રમાણે ચાલે છે; પણ આ ઘડિયાળ તે ખોટું માની એમજ સમજતું હતું કે સૂર્યજ મારી ચાલ પ્રમાણે ચાલે છે! એક દહાડે આ ઘડિયાળનું ચક્ર બગડયું અને તે "ફાસ્ટ" ગયું, એટલે કે જોઇએ તે કરતાં ઉતાવળું ચાલ્યું. મધ્યાન્હે તેમાં બાર વાગવા જોઇએ તેને બદલે એક વાગ્યો; અને તેમ છતાં સૂર્ય તો બરાબર માથે આવ્યો. તે જોઇ ઘડિયાળે તેને કહ્યું, "અરે સૂર્યનારાયણ! તમો ધીમા કેમ પડી ગયા છો, અને બરાબર ચાલતા કેમ નથી? તમો હમણાં પશ્ચિમ બણી ઉતરતા હોવા જોઇએ તેને બદલે હજુ તો માથેજ આવ્યા છો! જુઓ, મારો કાંટો હમણાં જ્યારે એક વાગેલો દેખાડે છે ત્યારે તમે બાર વાગાના અંશપરજ છો! એમ કરવું તમને ન ઘટે." સૂર્યે કહ્યું, "ભૂલ તમેજ કરો છો; હું તો મારી નિયમિત ચાલ પ્રમાણે બરાબર ચાલું છું." પણ ઘડિયાળે તે માન્યું નહિ અને હઠ પકડી પોતાની ખોટી ચાલ ચાલુ રાખી. માણુસો તેથી વખત ચુકવા લાગ્યાં; અને અંતે એક ઘડિયાળીએ આવી તેનું

બગડેલું ચક્ર સુધાર્યું ત્યારેજ તે ખરો વખત દેખાડવા લાગ્યું.

બોધ—કેટલાક માણસો બીજા મોટા માણસના પ્રતાપથી દુનિયામાં આગળ વધેલા હોય છે, પણ તેમ તેઓ કબુલતા નથી, અને સામા અભિમાની બની જાણે પોતેજ તે મોટાને આધાર આપતા હોય એવું દેખાડે છે. વળી કેટલાક માણસો પોતે ભૂલાવામાં પડી ખોટે રસ્તે ચાલે છે; અને તે માટે ડાહ્યા માણસો જ્યારે તેમની ભૂલ ભાંગે છે ત્યારે તેમની સામા થઈને કહે છે કે, અમો નહિ પણ તમોજ ભૂલાવામાં પડેલા છો! એવા માણસો મૂર્ખ અને અભિમાની હોય છે. તેઓ પોતાના ખોટા વિચારમાંજ સદા અથડાયા કરે છે, અને કાંઈ ઠોકર ખાય છે ત્યારેજ તેમની શુદ્ધ ઉઘડે છે.

કથા ૯ મી—ઔષધીનો પાલો અને માળી.

એક માળી પોતાની વાડીમાં ફુલનાં ઝાડો પાસે ઉગી નીકળેલા નકામા રોપા નિંદતો હતો. તે નિંદણમાં એક ઔષધીનો પાલો હતો તેને પણ તે નિંદવા જતો હતો, તેવામાં તે પાલો બોલ્યો, "સબુર, માળી, મને ના ઉખેડ; હું એક ઔષધીનો પાલો છું, અને એકથી વધારે ભુંડા રોગ સારા કરવાનો ગુણ મારામાં છે." માળીએ હસીને કહ્યું, "આ ઔષધીના પાલાનું રૂપ તો જુઓ! જેનાં દીઠાં નહીં મરે તેનાં માર્યાં શું મરતાં હતાં? કદાપિ તું ઔષધીનો પાલો હોય પણ ખરો, તોએ મારા શા ખપનો? હું વૈદ થોડોજ છું, અને રોગ પણ મને થોડોજ છે! મારે તો મારી વાડી સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર છે." એમ કહી ઝટ તેણે તે પાલાને ઉખેડી નિંદણની ઢગલીમાં ફેંકી દીધો.

બોધ—ગુણી માણસો ઘણું કરીને સાદાજ દેખાવના રહે છે.

વળી કેટલાક ગુણી માણસો નાણાં સંબંધી માઠી સ્થિતિને લીધે એકાંતવાસ અને ગરીબીમાં દહાડા કહાડે છે. ગુણીજનોજ તેમના ગુણ પિછાને છે; બાકી ઘણાં ખરાં માણસો તેમના વિષે તદ્દન અજાણ ને બેદરકાર રહે છે. અત્રગુણી માણસો તો તેવા ગુણીઓને પિછાન્યા છતાં તેમના ગુણની પિછાન કરતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ પોતાના સ્વાર્થ કાજે તેમને કચડી નાંખવા પણ પછાત પડતા નથી. એથી પ્રજાને બહુ ગેરલાભ થાય છે. માણસોનો તો ધર્મ છે કે ગુણીઓના ગુણ પિછાની તેમને આશ્રય આપવો; કદાપિ તેમ ના બને તો તેઓને દુઃખ તો દેવું નહિજ.

કથા ૧૦ મી—ગધેડીની અધરણી.

એક ગધેડીની અધરણી આવી. તેણીના ભરથાર ગધેડાજી દિલના દુલ્લા હોવાથી તેને માટે તેમણે મોટી ધામધુમ કરી, અને ગધેડાની નાત ઉપરાંત ઘોડા, ટટ્ટુ, ખચ્ચર ઇત્યાદિને પણ જમવા નોતર્યાં. ગધેડીબાઇ એક તો અધરણીના હર્ષમાં સમાયાં ન જાય, તેમાં આ ધામધુમ જોઇ; એટલે તો તેવણ કુલીને ફાટીજ ગયાં! જમવા આવેલાં પરોણાંઓમાં એક વાંઝણી ઘોડી પણ હતી. તેને જોઇ ગધેડાબાઇને સુગ લાગી, અને ટીચકું ચઢાવી બોલ્યાં, "બેન, ક્ષમા કરજો, પણ સાચું કહ્યા વગર મને ચાલતું નથી. તમો જ્યારે વાંઝિયાં છો ત્યારે આ અધરણીના શુભ અવસરમાં તમારે આવવું નહોતું જોઇતું. તમારાં વાંઝિયાપણાથી મને ભય લાગે છે કે રખે મારા પેટમાંનું પરાક્રમી બાળક કથળેલું જન્મે." ઘોડીને આથી ભારે અપમાન લાગ્યું. તેણી ભવાં ચઢાવી બોલી, "ખરે તું ગધેડી તે ગધેડીજ! બચ્ચું આવવા માટે તું એવડું અભિમાન

રાખે છે, પણ તે બચ્ચું એક ગધેડાં સિવાય વિશેષ નિવડનાર નથી. તેવું એક ગધેડું જન્મ્યુંએ સરખું ને નહિ જન્મ્યુંએ સરખું. એવાં હીણાયલાં બચ્ચાંને જન્મ આપવા કરતાં તો મારાં વાંઝિયાપણામાંજ હું માન સમજું છું. ” ઘોડી એમ કહેતીજ ત્યાંથી ચાલતી થઇ.

બોધ—“ ઢડોને ધાન ” અને “ હલકાને માન ” મળવાથી તે છકી જાય છે, અને થોડાં પણ માનથી પોતાની ખરી સ્થિતિ ભૂલી જઇને મોટા માણુસોની ખોડ ખાપણ કહાડી પોતાને મોટા દેખાડવા માગે છે. પણ તેમાં સામી તેઓનીજ હાંસી થાય છે. હલકાં માણુસોના ઉપકારમાં બનતાં સુધી જવુંજ નહિ, કેમકે વારંવાર તેમાં દિલ દુખાવાનાં કારણ મળે છે.

કથા ૧૧ મી—શ્રી ઇંદ્રરાજા અને પ્રજાપંચ.

એક ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદે સૂકામણું પાડ્યાથી દુકાળની ધાસ્તી ઉભી થઇ. લોકો વરસાદને તેડવા માટે ઉજાણી કરવા નગર બહાર ઉતરી પડ્યા, ને વરસાદના દેવતા ઇંદ્રરાજાની પ્રાર્થના કરી ભારે કાકલુદી કરવા લાગ્યા. ઇંદ્રને તેમની દયા આવી અને તેઓ સાક્ષાત્ તેમની નજરે પડ્યા. પંચલોકે તેમને પોતાની સ્થિતિ દર્શાવી વૃષ્ટિ કરવા વિનતિ કરી. ઇંદ્ર મહારાજ તે ઉપરથી બોલ્યા, “તમો સમસ્ત પ્રજાપંચ એકઠા થઇ જ્યારે મારે શરણેજ આવ્યા છો ત્યારે મારાથી તમોને નિરાશ તો કરાયજ નહિ. ‘પંચ ત્યાં પરમેશ્વર.’ માટે તમારૂં નામ રાખી મારી મરજી ન છતાં હું આજથી તમારા પર જળ વૃષ્ટિ કરીશ. તથાપિ મારે તમને સાચે સાચું કહેવું જોઇએ કે તમો આજકાલ જે ગભરાટમાં પડ્યા છો તેમાં દોષ

તમારો પોતાનોજ છે. પ્રત્યેક વરસે એક સરખી સારી વૃષ્ટિ થાય એવી આશા રાખવામાં તમો મારાપર જોઇએ તે કરતાં વધારે બોજો મેલો છો. જેમ માણુસોને અગવડો હોય છે તેમ દેવતાઓને પણ હોય છે. તેવી અગવડથી કોઇવાર વરસાદ વરસવામાં પણ વધઘટ થવી જોઇએ. તમો જાણો છો કે ગયે સાલ મેં બેવડી વૃષ્ટિ કરી હતી. તમારી ફરજ હતી કે તમોએ જાસ્તી પાણી ટાંકાં, તલાવો વગેરેમાં સાચવી રાંખવું; નેહરો ખોદાવી પાણી ખેતરે ખેતર વેહતાં રાખવાં; અનાજ પકવી તેની પુરાંત કાંઇંજ નહિ તો આવતાં બે વરસો માટે તૈયાર રાખવી. આમ કર્યાથી એક બે વરસ વરસાદ નહીં પડે તોપણ દુકાળ તમારાપર મારો ચલાવી શકે નહીં, અને તમો ભૂખે મરવાની ધાસ્તીમાં આવો નહિ. પરંતુ તમો બેદરકાર રહી સાવચેતીના તેવા કશા ઉપાય કરતા નથી, અને મારૂં વરસાવેલું પુષ્કળ જળ વ્યર્થ જવા દેઓ છો. હું આશા રાખું છું કે હમણાનો ગભરાટ છાતીમાં કોતરી રાખી ભવિષ્યમાં તમો સાવચેત રહેશો."

બોધ—આવકના વખતમાં નભરવશ રહી સઘળું ગર્થ મોજમજામાં ગુમાવી દેવું નહિ. કાંઇ પણ બચાવી ઉંચું રાખવું, કે અગવડના સમયમાં કામ લાગે, અને બીજા પાસે હાથ ઓળવા જવું ન પડે. વળી ઇશ્વરની કૃપા તથા કુદરતની સેવા ઉપરજ એકદમ ભરૂસો રાખી નચિંત બેસી રહેવું નહિ, પણ ઉદ્યોગ કરી પોતાના ગુજરાન તથા બચાવનાં સાધનો યોજતા રહેવું. જે માણુસો એમ કરે છે તેમને પરમેશ્વર સહાય થાય છે. સરકારનો પણ ધર્મ છે કે દેશમાં નહેરો, તળાવો, ટાંકાં ઇત્યાદિ જળસ્થળો વધારીને તથા અનાજના પાકની પુરાંત વધે

એવા ઉપાયો લઈને પ્રજાને મોંઘવારી તથા દુકાળનાં ભયથી મોકળી રાખવી.

કથા ૧૨ મી.—મોતીયો તથા નેત્રવૈદ.

એક માણસની આંખે મોતિયો બંધાયો. તેના વડે પોતાની આંખનો ઉજાસ બંધ થયેલો જોઈ તે ગભરાવા ને રડવા લાગ્યો. મોતિયો તે ઉપરથી અભિમાની થઈ બોલ્યો, "કેવો મારો ચમત્કાર! પાણીનાં એક ટીપાં સરખો હું તે બબે હાથપગવાળાં માણસને કેવાં આંધળાં ને નિરૂપાય બનાવી મેલું છું!" એક નેત્રવૈદ જે તેની તપાસ કરવા આવેલો હતો તેણે કહ્યું, "તારૂં અભિમાન મિથ્યા છે. મોતિયા! તારા પોતામાં એવું કશું બળ નથી કે માણસને તું નિરૂપાય કરી શકે; પણ જે જગાએ ને જે સ્થિતિમાં તું બેઠો છે તેને લાધેજ આ માણસ નિરૂપાય થયો છે. બાકી તું તો એક તુચ્છ કચરા કરતાં પણ નિર્બળ ને નિર્જીવ છે; અને એ જગાએથી તું ખસ્યો કે કોઇ તારૂં નામ પણ યાદ કરવાનું નથી."

બોધ—તુચ્છમાં તુચ્છ માણસ પણ કોઇ વાર એવી બળવંત સ્થિતિમાં મેલાય છે કે ભલા ભલાઓને તેનાથી ધ્રુજવું ને હારી બેસવું પડે છે. પણ તેમાં તેનું પોતાનું બળ કે શકિત કાંઈજ નથી, તેની તેવી સ્થિતિ બળવંત છે. તે સ્થિતિ બદલાતાંજ તે માણસ પોતાની અસલ તુચ્છ સ્થિતિમાં પાછો આવે છે, કિંવા નાશ પામે છે.

કથા ૧૩ મી—માંદો ધણી અને હેતાળ ધણીઆણી.

એક ધણી મરણતોલ માંદો થઈ ખાટલે પડયો હતો. વૈદોએ

તેના જીવવાની આશા મેલાવી ત્યારે તેની ધણીઆણી આંખો-માંથી આંસુ સારતી કહેવા લાગી, "હે પ્રાણપતિ! તમવડે મારૂં જીવતર છે. તમો મુઆ એટલે હું પણ મુઈ જાણજો. વૈદો કહે છે કે તમારી આવરદા પૂરી થઇ છે; પરંતુ હું પરમેશ્વરને સમક્ષ રાખી મારા આયુષ્યમાંથી દશ વરસ તમને આપી દઉંછું. તે લઇ કાંઇજ નહિ તો બીજા દશ વરસ તમો જીવો અને મારા કોડ પૂરા પાડો. " ધણીઆણીના આ શબ્દો પૂરા થતાંજ જમડાએ અણ-ચિંતો દેખાવ દીધો; અને તેણને કહ્યું, "બાઈ, ત્યારે હવે તમે મારે સ્વાધીન થ.ઓ. તમારી ઉમ્મર માત્ર દશ વરસજ બાકી રહેલી હતી, તે દશ વરસ તો તમે તમારા પતિને આપ્યાં, એટલે હવે તમારો આંકો આવી રહ્યો છે!" તેણી બાપડી ગભરાટમાં પડી અને બોલી, "હે જમડા! ક્ષમા કર! હું મારા પતિને માત્ર મારાં પાંચ વરસ આપવા માંગતી હતી; પણ ભૂલમાં મારાથી પાંચને બદલે દશ વરસ બોલાઇ ગયાં છે. તે ભૂલ હવે હું સુધારૂં છું; એટલે પાંચજ વરસ હું મારા પતિને આપીશ!"

બોધ—ઘણાં માણસો દુઃખના આવેશમાં વારંવાર મોત માગે છે, તેમ કેટલાંક માણસો પ્રીતિના જુસ્સામાં પોતાનાં વહાલાંઓને પોતાનું આયુષ્ય આપી જીવાડવાના મોટા બોલો બોલે છે. પણ તે માત્ર બોલવાનું છે. તે બોલો પ્રમાણે તેમનાથી બજાવી શકાતું નથી. ખરેખર, જ્યારે મોત તેમને માથે આવી ભમે છે ત્યારે તેઓ તેનાથી બચવાને ધરતી ને આકાશ એક થાય એવા એવા ઉપાયો લે છે, તથા પોતાના બોલેલા બોલો ફેરવી તોળવાને તરેહવાર બહાના શોધ્યાં કરે છે. સારો રસ્તો તેમને માટે એ છે કે જ્યારે કુદરતી આફત યા મોતના જેવા બનાવ આવી પડે ત્યારે ધીરજથી

તેને તાબે થવું, અને નહિ પળાય એવા મોટા બોલો બોલી પોતાની નબળાઈ દેખાડવી નહિ.

કથા ૧૪ મી.—ઝાડ, લકડખોદ અને શકરોબાજ.

એક લકડખોદ પોતાનું રહેઠાણ જે ઝાડપર રાખતો હતો તેજ ઝાડને પોતાની લોખંડી ચાંચો મારી મારીને પોલું કરતો હતો. ઝાડે તે પરથી તેને કહ્યું, "ભાઈ લકડખોદ! મેં તારૂં શું બગાડયું કે તું મને ચાંચો મારો ઘાયલ કરે છે? હું તો તને મારા અંગપર જગા આપી તારી સગવડ સાચવું છું, જે માટે ત્હારે કાંઇજ નહિ તો મારો ઉપકાર માનવો જોઈએ." લકડખોદે કહ્યું, "તારી વાત સાચી છે, અને તારી કૃપા માટે તારો ઉપકાર પણ હું માનું છું; પરંતુ મારાથી તને ચાંચ માર્યા વિના રહેવાતુંજ નથી. જ્યાં પણ બેસવું ત્યાં ચાંચ મારવી એ મારી સ્વાભાવિક ખાસિયત છે, અને તેથી તે પ્રમાણે હું તારી સાથે વર્તતાં દોષ સમજતો નથી." ઝાડ અને લકડખોદ વચે આમ વાત ચાલે છે તેવામાં જોશભર ઉડતો એક શકરોબાજ ત્યાં આવી ચડયો, અને લકડખોદને જોતાંજ તેના પર ઉતરી પડી તેને પોતાના પંજામાં લઈ પોતાની ચાંચ મારવા લાગ્યો. લકડખોદે જીવવાની આશા છોડી રડીને તેને કહ્યું, "બળવાન શકરા! મને તું શા માટે મારે છે? મેં શો તારો અપરાધ કર્યો? મારાં જેવા એક લુખ્ખાં સુક્કાં પક્ષીને માર્યાથી શું તારી ભૂખ ભાગવાની હતી?" શકરાએ જવાબ દીધો, "બીજા કશા હેતુથી હું તને મારતો નથી, પણ ઓ તુચ્છ પક્ષી! મારી ખાસિયત શિકારી છે, અને જે પણ પક્ષી મળે તેનો શિકાર કરી જીવનો શોખ પૂરો પાડવો એ મારો ધંધો

છે; પછી તે શિકાર નિર્દોષ હોય કે દોષિત અને તેનાં માંસથી મારો જીવ તૃપ્ત થાય કે નહિ." એમ કહી શકરાએ લકડખોદને તેજ વખતે મારી નાખ્યો, અને ઝાડને તેથી આનંદ સાથે આશ્ચર્ય થયું.

બોધ—એક માણસ જાતે ભુંડું હોય પણ તેટલા માટે એવું નથી ઠરતું કે બીજાં સાથે તેણે ભુંડાઇ કરવીજ જોઇએ; અને કરી તો સજાને પાત્ર નહિ થાય. વળી પોતાની સાથે ભલાઇ કરનાર જોડે જે ભુંડાઈ કરે તે વધારે સજાને પાત્ર છે, અને ભલાઈ કરનાર સાથે ભુંડાઇ કરીને તે ભુંડાઇનો બચાવ કરનાર તો સૌથી ભુંડો અને તેટલા માટે સૌથી વધારે સજાને પાત્ર છે. એક ઘાતકી માણસ કોઈ રંકપર જાસ્તી ગુજારતો હોય અને તે રંક માણસ પોતાની અશક્તિને લીધે તેને કાંઇજ કરી શકતો નહિ હોય, તો તે ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે પેલો ઘાતકી માણસ વગર સજાએ સદાનો છટકી જશે. ના, "શેરને માથે સવાશેર" એવો કોઇ માનો પૂત નીકળીજ આવશે, અને તેને હાથે એક રીતે નહિ તો બીજી રીતે તે ઘાતકી માણસ સજા પામ્યા વગર રહેશે નહિ. તે સજા પણ એવી પામશે કે જે તેણે પેલા રંક માણસપર ગુજારેલી જાસ્તી જેવી અથવા તે કરતાં પણ વધારે કઠણ હશે. ઘાતકી માણસ એ રીતે પોતાની જાસ્તીની સજા જ્યારે બહારોબહાર પામે છે ત્યારે તે જોઈ તેનાથી જુલમ ખમનારનાં દિલમાં પરમેશ્વરના નિર્મળ ન્યાય માટે પરમ સંતોષ થાય છે.

કથા ૧૫ મી–સિંહને ઘેર લગ્ન અને ગધેડાનો ભોગ.

એક સિંહને ત્યાં લગ્નનો ઉત્સવ થયો તેના આનંદમાં વનનાં સઘળાં નાનાં મોટાં પ્રાણીઓની ન્યાત જમાડવામાં આવી. સર્વ પ્રાણી લગ્નના મેળાવડામાં સામેલ થયાં. બહારથી જો કે તેઓ હસતાં રમતાં દેખાતાં હતાં, તોપણ અંદરખાનેથી તેઓ નારાજ હતાં, કારણ કે તેઓ દરેકનાં એકાદ પણ સગાવહાલાં આ સિંહનો શિકાર થયા વગર નહોતાં રહ્યાં. આમ છતાં તેઓમાંના એક મિ૦ ગધેડાજી મોજની મસ્તીમાં એટલા તો ચકચૂર બની ગયા કે તેઓ પોતાની ખરી સ્થિતિ ભૂલી ગયા અને સિંહને બળવંત જોઇ તેની ખુશામદ કરવા લાગ્યા. જમણની પંગતમાં સિંહરાજની સલામતી લેવાડવાને પણ તેઓજ હોળીનું નાળીએર થઇ આગળ પડયા. તે ભલી ભલાઇનું કામ બજાવતાં તેમણે આ મતલબનું ભાષણ કર્યું, “નામદાર વનરાજ આપણા મહારાજા છે, એટલુંજ નહિ પણ આપણા પાલણ ને તારણ કરતા પણ તેઓજ છે. તેમને ત્યાં સવદા લગન સગન થાઓ કે આપણા જેવા ભૂખડી બારસોને તડાકો પડયા કરે. હું ખાતરી આપું છું કે આપણ સર્વ એમના એકનિષ્ઠ અને રાજ્યભક્ત સેવકો છીએ; અને હું પ્રતિજ્ઞા લઇ કહું છું કે જો જરૂર પડે તો એઓ સાહેબના શબ્દપર પોતાનો પ્યારો પ્રાણ પણ અર્પણ કરવાને સેવક તૈયાર છે.” સિંહરાજ આથી એટલા ખુશ થયા કે મિ૦ ગધેડાજીની પીઠ થાબડી તેમને પોતાની પાસે બિરાજમાન કર્યા અને તેમની પદ્વિ વધારીને ઘોડાની બરાબરની કરી. એવામાં એવું બન્યું કે પંગતમાં પીરસવાનું ભોજન ખૂટી ગયું. હવે તુરતજ વધુ ભોજન

તૈયાર કરી કામ આગળ ચલાવવું જોઇએ, નહિ તો સિંહરાજની ઠેકડી થાય. બહારથી શિકાર કરી મંગાવવાનો વખત પણ નહોતો રહ્યો, એટલે આ મેળાવડામાંનાજ એકાદ પુષ્ટ જીવડાને મારી તુરતાતુરત કામ લેવાથી નોક સચવાય તેમ હતું. ઠીક! પણ મારવા માટે હકદાર અને યોગ્ય જીવડો કોને ગણવો? સર્વે એક નિશ્ચયથી કહેવા લાગ્યા કે, " ગધેડાજી સર્વેથી વધારે રાજ્યભક્ત છે, અને જો જરૂર પડે તો સિંહરાજના શબ્દપર પ્રાણ અર્પણ કરવાને પણ તેમણે તૈયારી દેખાડી છે." સિંહ મહારાજનાં ધ્યાનમાં આ વાત ઝટ ઉતરી, અને હસ્તે મોઢે તેમણે મિ૦ ગધેડાજીને તેમનો પવિત્ર બોલ પાળવાની માગણી કીધી. મિ૦ ગધેડાજી ધ્રુજતે પગે અને આંસુભરી આંખે ખડા થયા, અને સિંહરાજે પોતેજ પોતાના પંજાવડે તેમનો પવિત્ર પ્રાણ લઇ પોતાની નોક સાચવી!

બોધ—મોટાઓની મિત્રાઈ અને ખુશામદ, રંકોને પ્રથમ બહુ લલચાવનારી અને વર્તાવનારી લાગે છે; પણ છેવટ તે તેના હકમાં નુકસાનકારક નીવડે છે. મોટાઓ પોતાની ગરજને ખાતર પ્રથમ પોતાની પાછળ ઘસડાતા રંકોને છાપરે ચહડાવે છે, પણ અંતે તેને તોડી પાડવા યા તેને ભોગમાં આપવાને તેઓ જરા પણ અચકાતા નથી. "મોટી માછલી નાની માછલીને ખાય." "મોટા જોડે નાનો ઘસડાય, મરે નહિ તો માંદો થાય." એ કહેવતો આ સ્થળે બંધબેસ્તી છે. રંકોએ એટલા માટે મોટાઓને પુછડે ઘસડાવાથી અટકવું અને પોતાની સ્થિતિ કરતાં વધારે પગલું આગળ ભરવું નહિ. મોટાઓની ખુશામદ કરવી એતો હાનીકારકજ છે, પણ પોતાના સાથીઓ, જાતભાઇઓ કિંવા સ્વદેશીઓના ભોગે

મોટાઓની ખુશામદ કરવી એ તો ઘાતકીપણું છે. ઘણાઓને તેથી હાની થાય છે, અને તે હાની કરનાર જ્યારે પોતે હાનીમાં આવી પડે છે ત્યારે તેની દયા ખાનાર કોઇ નીકળતું નથી; ઉલટું સઘળા તેને "દુઃખપર ડામ" દેવા મંડી જાય છે.

કથા ૧૬ મી–કોયલ અને મનુષ્ય.

કોયલ પોતાનો મનમોહક દેખાવ વસંતઋતુથીજ આપવા માંડે છે, અને પોતાના મધુર ઉંડા ટૌકા લલકારવાનું મંડાણ પણ એજ ઋતુથી કરે છે. કુદરતના એક શોખીનને જંગલમાં ફરતાં એક કોયલ ટૌકા કરતી એક ઝાડની ડાળીપર દેખાઇ. તેનાપર પ્રસન્ન થઇ તેણે કહ્યું, "મધુર પક્ષી ! આજ મોસમમાં તું દેખાવ દઇ ગાયન લલકારે છે તે કરતાં સર્વ મોસમમાં તું દર્શન આપે અને ગાય તો કેવું સારૂં ? તેથી તારો ભાવ વધે અને કુદરતના શોખીનોનો શોખ રૂડી રીતે પૂરો પડે." કોયલે ઉત્તર વાળ્યો, "મારાં દર્શન અને ટૌકા કંઇ તમારા એકલાને માટે નથી. કુદરતે મને એજ મોસમ નિમી આપેલી છે; અને મારા પિયુ તરફની પ્રીતિ મને એકાંતવાસથી બાહેર આણી મારી મુગી જીભને ગાયન લલકારતી કરે છે. વળી મારી જાણમાં આવ્યું છે કે દર્શન અને અવાજ હું થોડા માસ આપું છું તેથી લોકોને તે વહાલાં પણ વિશેષ લાગે છે."

બોધ–હરેક કામ તેના પ્રસંગેજ સારૂં લાગે છે. "લગનનાં ગીત લગનેજ શોભે." ગમે એવી સરસ ચીજ હોય પણ તેનો સ્વાદ કિંવા મજાહ થોડામાંજ હોય છે. કુદરત પોતાનાં કામ

બોહળી નેમ રાખીને કરે છે, અને તેમાં તે કાંઇ નહિ ને કાંઈ લાભ જાળવે છે. માણુસો ઘણીવાર તે સમજી ન શકતાં નકામા ખોડ ખાપણ કહાડી તેને અન્યાય કરે છે, અને સાથે પોતે દુઃખી થાય છે. પ્રીતિ મહાન શક્તિ છે, જે ગમે એવાં ખૂણે પડેલાં માણસને બાહેર દેખાવ આપતું કરે છે, તથા ગમે એવી નબળી અને બુબુખ જીભમાં અસરકારક વાણી ઉચ્ચારવાની શક્તિ મેલે છે.

કથા ૧૭ મી—કવિ અને મોત.

એક કવિ એક રાત્રે નિરાંતે બેસી "મોતનું ઘાતકીપણું" એ વિષય પર કવિતા જોડતો હતો. તેમાં તેણે મોતનો ચિતાર એવો તો ડરામણો ને અસરકારક ચીતર્યો કે તેથી દિલમાં કંપારી છુટે. જેમકે—

(ચોપાઈ.)

ક્રૂર કારમા કાળા કાળ, ખુની ખારીલા ખખ ખોડિયાળ;
બુજવે તું જીવતરની જોત, મુજી મારકણાં માઠાં મોત.—૧
બુજવે તું જીવતરની જોત, તોડે તું આશાના કોટ;
પાડે તું માયામાં ખોટ, મુજી મારકણાં માઠાં મોત.—૨
ઘેરે ઘેર તારો સંતાપ, પડજો તું પર હાય ને શ્રાપ,
ડુબવે તું મિત્રાઈની બોટ, મુજી મારકણાં માઠાં મોત.—૩.

મોત જે આ વેળા એક જીવડાનો ભક્ષ કરવા જતું હતું, તે આ જોતાંજ કવિ પાસે આવ્યું અને પોતાનું મોતનું હથીચાર તેના પર ઉઠાવી બોલ્યું, "તુચ્છ કવિ ! તારી જાતવાળા (કવિ)ઑ હમેશ મારી નિંદા કરતા આવ્યા છે, પણ તેં

મારી નિંદામાં ચિત્રેલી આ લીટીઓએ તો અવધિજ કરી છે. હું પણ ખરો કે એના વેરમાં આ પળે તારો જીવજ લઉં, કે ફરી કોઈ માણુસ મારી નિંદા કરવાની હામ ભીડે નહિ." કવિએ જરા પણ બીક દેખાડયા વગર શાન્તિથી ઉત્તર દીધો, "રે ઘાતકી ! તારી ધમકીની હું દરકાર કરતો નથી. તું મને મારી નાંખવા ચાહે છે તો ભલે તેમ કર, પણ હું મરી જઇશ તેથી કાંઇ મારી આ કવિતા મરી જનાર નથી. તે તો સદાકાળ તારાં કાળાં કર્તુકનું સ્મરણ કરાવતી જીવતીજ રહેશે."

બોધ–મોતના માર કરતાં પણ કલમનો માર વધારે બળવંત છે. કવિની કલમે ચિતારેલો ચિતાર, પછી તે સારી વાતનો હોય કે માઠી વાતનો, પણ તે ભુંસાઇ શકતો નથી. માણુસ મરણ પામે છે પણ તેનાં સારાં માઠાં કામો તેની પાછળ રહી જાય છે. ભુંડો માણુસ ગમે એવો બળવંત હોય પણ તેની ભુંડાઇ માટે તેના ઉપર ધિક્કાર પડયા વગર રહેતો નથી. ભુંડાઇને ધિક્કારનાર માણુસને ભુંડો માણુસ જોઇએ તો પાયમાલ કરે કિંવા મારી નાંખે, પણ તેથો તેની ભુંડાઇની નિંદા બંધ થવાની નથી. સામો તેમાં વધારોજ થવાનો.

કથા ૧૮ મી–કુતરો અને ડંગોરો.

રાતની વેળા રસ્તેથી પસાર થતાં એક વટેમાર્ગુ ઉપર એક કુતરો હાઉ હાઉ કરતો ધસી આવ્યો. વટેમાર્ગુના હાથમાં ડંગોરો હતો, તે તેણે ઝટ ઉઠાવ્યો, એટલે કુતરો પાછો હઠીને ચૂપ થઇ ગયો. વટેમાર્ગુએ મુછના આંકડા મરોડી કહ્યું, "કેમ હીચકારા,

હવે કેવો મારાથી તું દબી ગયો? પાસે આવે તો ખરો, હું તને સ્વાદ ચખાડું." કુતરે કહ્યું, "તું અભિમાન દેખાડે છે તે ફોકટ છે; હું તારાથી નહિ પણ તારા ડંગોરાથી બીહું છું. ડંગોરો તું ફેંકી દે અને પછી જો કે હું શું કરૂં છું?"

બોધ-ઘણીવાર આપણે આપણા શત્રુપર ફાવીએ છીએ, પણ તે આપણાં એકલાંનાંજ બળથી નહિ; આપણા સગાઓ તથા મિત્રોની મદદ પણ તેમાં હોય છે. ગમે એવો નબળો માણસ હોય પણ તેને જો મોટાની કુમક હોય છે તો તે પણ જબરાપર ફાવી શકે છે. એવી રીતે જ્યારે આપણે ફાવીએ ત્યારે તે માટે અભિમાન ન કરતાં પરમેશ્વરનો પાડ માનવો અને જેનાવડે આપણે ફાવ્યા તેના ગુણ ગાવા અને ફરી સબળા શત્રુ સાથે કામ ન પડે તે માટે સંભાળ રાખવી.

કથા ૧૯ મી-થોડાં દુઃખથી બચવા જતાં માર્યું ગયલું કબૂતર.

એક કબૂતરે ઝાડપર માળો બાંધી તેમાં ઇંડાં મેલ્યાં હતાં. તે માળો એક કાગડાએ ચુંથ્યો. તે દુઃખથી બચવા માટે કબૂતરે ત્યાંથી માળો ઉઠાવી કોઇ એક ઘરનાં છજાંમાં બાંધ્યો. તે ઘરધણી શિકારી હોવાથી તેની નજર માળાપર પડતાંજ કપડું નાખી તેમાંનાં કબૂતર તેમજ તેનાં ઇંડાંને મારી ખાવા માટે પકડયાં. કબૂતરે રડીને કહ્યું, "હે શાણા માણસ! કાગડાના ત્રાસથી બચવા માટે મેં તારે ઘેર માળો બાંધ્યો હતો, તો તને ઘટે નહિ કે મને તથા મારાં બચાને મારે. તું અમને બચાવે તેમાંજ

તારી માણુસાઇ છે." પેલા ઘાતકી માણુસે હસીને કહ્યું, "તારૂં એ ડહાપણ તારા પોતાના બચાવનું છે; મારા લાભનું નથી. હું એવો મૂર્ખ નથી કે તારી સ્વાર્થી વાત માની હાથ આવેલો શિકાર છોડી દઉં." આટલું કહી તુરતજ તેણે તે નિર્દોષ પ્રાણીનો નાશ કર્યો.

બોધ–માણુસો ઘણીવાર થોડાં દુઃખથી અધીરાં થઇ એવા ઉપાય લે છે કે જે તેમને ભારે દુઃખમાં લાવી મેલે છે. વળી સાધારણ શત્રુથી બચવા માટે તેઓ મોટા શત્રુને આશરે જઇ ઉતાવળે પોતાની હાની કરે છે. આપણી મૂળ જગ્યાએ થોડું દુઃખ હોય તો બનતાં લગી તે લઈ ચલાવવું કિંવા તે ટાળવાના ઉપાય તેજ જગ્યાએ રહી કરવા; પણ વગર વિચારે એકદમ તે જગા છોડી દેવી નહિ. માણસ દયા, ન્યાય તથા ડહાપણ ધરાવે છે, પરંતુ સઘળાંજ માણસોમાં તે હોતાં નથી. ઘણાં ખરાં માણુસો સ્વાર્થી હોય છે, અને સ્વાર્થ આગળ તેઓ સદ્‌ગુણને બાજુ મેલી પોતાના લગરીક લાભ માટે સામાનું સત્યાનાશ વળે તેનું ભાન રાખતા નથી.

કથા ૨૦ મી–વાઘને ત્યાં મરણ અને બીજાં પ્રાણીઓનું રડણ–કૂટણ.

એક વાઘનું બચ્ચું મરણ પામ્યું. તે વાઘ અને તેની પત્ની વાઘણનાં દુઃખમાં ભાગ લેવાને તથા મરનાર બચ્ચાંનું રડણ–કૂટણ કરવાને વનમાંના સર્વ પશુઓ તેને ઘેર કાણે ગયાં. તેઓમાં વાઘની વલણનાં વરૂ, તરસ, રીંછ, જંગલી ભુંડ જેવાં પશુઓ તો હતાંજ; પરંતુ હરણ, સસલાં, સાબર, જેવાં નિર્દોષ પ્રાણીઓ

જેઓ વાઘનો શિકાર થાય છે તેઓ પણ હતાં. જાણે પોતાનેજ ત્યાં મરણ થયું હોય તેમ તેઓ ચકરડું વળી રડવા કૂટવા મંડયાં.

આ ફારસ એક કાગડો ઝાડપર બેસી જોતો હતો તે બોલ્યો, "શી ખુશામદની દુનિયા છે! પોતાને ફાડી ખાનાર દુઃખમાં પડયાથી હર્ષ દેખાડવાને બદલે આ મૂર્ખ પશુઓ સામાં પોતાને દુઃખી થયલાં દેખાડે છે! વાઘનું જે બચ્ચું મરી ગયું તે જો જીવતું રહ્યું હોત તો તે પણ મોટું થઇ પોતાનાં માબાપની પેઠેજ એમનું નિકંદન કાઢત, છતાં તેઓ રડે છે કે તે જો જીવત તો અમને લાભ થાત! ખુશામદ, જુઠાઈ, ને ઢોંગની આ તો હદ વળી ગઇ!"

બોધ–મરણ ટાંકણે જે રડાપીટ થાય છે તે સઘળુંજ ખરી લાગણીનું હોતું નથી. તેમાં પણ માણસો પોતાનો સ્વાર્થ સાધે છે. મોટા માણસનાં દુઃખ ને મરણ વેળા ઢોંગી રડાકૂટ વિશેષ થાય છે. કોઇ શક્તિવાળો માણસ ઘાતકી હોય અને તેના આશ્રિતો તેના જુલમથી દુઃખ પામતા હોય તોપણ તેને ત્યાંના મરણ સમયે તેઓ શોકનો દેખાવ કરવાને ચુકતા નથી. તેમાં તેઓ તેની માત્ર ખુશામદજ કરે છે. કોઇને તે ન ગમતું હોય તોપણ સઘળાંની પાછળ તેને ઘસડાવું પડે છે. જો તે તેમ ન કરે તો પછી તેને ધ્યાનમાં રાખી પાછળથી દુઃખી કરવામાં આવે છે.

કથા ૨૧ મી–મધમાખ અને તેનો સલાહકાર.

એક મધવાળાને મધમાખી સાથે મેળાપ થયો. કુશળ સમાચાર પૂછયા પછી તેણે તેણીને કહ્યું, "બાઇ, તમારા

ઉદ્યોગ માટે તમને હું ધન્યવાદ આપું છું; પણ ક્ષમા કરજો, તમારી એક ચૂક છે તે પર તમારૂં લક્ષ ખેંચ્યા વગર મને ચાલતું નથી ! તમારા મૂલ્યવાન મધપુડા તમે વન અને ડુંગરા જેવી વિકટ જગ્યાએ બાંધો છો તેથી કરીને તમારા ઉદ્યોગની પિછાન લોકોમાં જોઇએ એવી થતી નથી. મારી નમ્ર ભલામણુ એટલીજ છે કે મધપુડા તમે વસ્તીવાળી ને નજીકની જગ્યાએ બાંધો; અને પછી જુઓ કે તમારા ભાવ કેવા વધે છે ! " મધમાખીએ કહ્યું, "તમારી શિખામણુ તથા મમતા માટે તમારી ઉપકારી છું; પણુ દિલગીર છું કે તેમ અમારાથી બની શકનાર નથી. અલબત, એ પ્રમાણે કરવામાં તમને લાભ છે, પણુ અમારો તો મરોજ થાય. અમે વન તથા ડુંગરામાં મધપુડા બાંધીએ છીએ ત્યાં પણુ માણસો આવી તેને લઇ જાય છે, તો પછી વસ્તીમાં અને નજીકની જગ્યાએ બાંધીએ તો તો તમે અમારા બારજ વગાડી દો !

બોધ–જેમની સાથે આપણુને લાગે વળગે નહિ તેઓ જ્યારે આપણુને ડાહી ડાહી શિખામણુ વિના માગવે આપવા લાગે ત્યારે નિશ્ચયથી માનવું કે તેમાં તેમનો કાંઇ છુપો હેતુ છે. આપણી પાસે પૈસા કે બીજી લલચામણી વસ્તુઓ હોય ત્યારે તેનો લાભ લેવા માટે ભૂખડી બારસ, લુચ્ચા, સ્વાર્થી લોક આપણા મિત્ર થવા તથા આપણુને ઉંધી સલાહ આપવા નીકળી આવે છે. તેમના માયાળુ દેખાવ તથા મીઠા શબ્દોથી ભોળવાઇને આપણી મૂળ જગ્યા કે રૂઢી જો ફેરવીએ તો પછી બહુ પસ્તાવો કરવો પડે.

કથા ૨૨ મી–વાઘરીવાડે જઈ જીવ ખોહી બેઠેલી શીયાળ.

એક શીયાળનું બચ્ચું પોતાની માના ખોળામાં લાડ કરતાં બોલ્યું, "મા ! મા ! ગઇ રાતે પેલાં છાપરા પાછળ હું છાનુંમાનું ફરતું હતું તે વેળા છાપરામાંના માણુસ એવી વાત કરતાં હતાં કે શીયાળનું મોત આવે ત્યારે વાઘરીવાડે જાય. એ વાત શું ખરી છે ?" શીયાળે કહ્યું, "ના, બેટા એ વાત ખોટી છે. માણુસો અમસ્થાં પોતાની વડાઇ જણુાવવા માટે જાનવરોની ખોટી વાતો ને ખોટી કહેવતો જોડી કાઢે છે. ગઇ રાતેજ હું વાઘરીવાડે ગઇ હતી ત્યાંથી હું જીવતી પાછી આવી, એટલુંજ નહિ પણુ એક વાઘરીનું છાપરૂં ઉઘાડું હતું તેમાં પેસી જઇ તેનું ભોજન પણુ ખાઇ આવી. વળી આજ રાતે પણુ ત્યાં જઇને કાંઇક પરાક્રમ કરી આવીશ." પછી રાત પડતાં તેણી વાઘરીવાડે ગઇ. પણુ છેલ્લી રાત્રે ભોજન ખવાઇ ગયેલું લક્ષમાં હતું તેથી વાઘરીઓ સાવચેત બન્યા હતા અને જાણી જોઇ બારણું ઉઘાડું રાખી છાપરામાં છુપાઇ રહ્યા હતા. કોહલી એકવાર ફાવેલી હોવાથી નિર્ભયપણે તેમાં પેઠી, અને આમતેમ ભોજન શોધવા લાગી. તેટલામાં પેલા છુપાયેલા વાઘરીઓ તેણીપર તૂટી પડયા અને ડંગોરાવતી તેણીનો અડદાવો કાઢી નાંખ્યો.

બોધ–કોઈ જોખમ ભરેલું કામ કરતાં એકવાર આપણે ફાવ્યા તે ઉપરથી ફરી પણુ તેમાં ફાવશુંજ એવી આશા રાખી તેવા કામમાં ફરી પડવું નહિ. શત્રુના નભરવસપણાનો લાભ એકવાર લેવાયો કે તે સાવધ બને છે, અને ફરી તેનાપર લાભ લેવો અશકય થઇ પડે છે. જે માણુસ એ સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં નહિ રાખી

ફરી ફરી જોખમ ખેડે તે દુઃખ પામે અને વખતે જીવ પણ ખોઈ બેસે. બુઢ્ઢાં માણસોથી કહેવાતી આવેલી શિખામણો અનુભવ-સિદ્ધ હોય છે, માટે તેનો અનાદર કરવો નહિ; જો કરીએ તો દુઃખી થઇએ.

કથા ૨૩ મી–કોયલનું ગાયન ને તેમાં સમાયેલો ભેદ.

એક પ્રભાતે વાડીમાં કોયલને મધુર સ્વરે ગાતી જોઇ માળીએ પુછ્યું, "રે ગાયનકાર પક્ષી ! કૃપા કરી મને જણાવ કે તું મધુર ગાયન ગાય છે તેનો અર્થ શો છે? તારા કોમળ સ્વરથી મારા કાન આનંદ પામે છે, પણ તેનો ભાવાર્થ જાણ્યા વિના મારૂં મન તૃપ્ત થતું નથી. કોઈ કહે તું ઇશ્વરની સ્તુતિ ગાય છે ને કોઇ કહે તું પ્રીતિના રાગડા તાણે છે; તો તારે પોતાનેજ મોઢે કહે કે ખરી વાત કઈ?" બુલબુલે ઉત્તર વાળ્યો, "હે ભલા માણસ, એ વાત જાણવાનાં તું ફાંફાં ન માર. મારા ગાયનની મજા તેના સ્વરમાં છે, નહિ કે અર્થમાં. તેનો અર્થ તો ભેદમાં છે; અને ભેદમાં રહે તેમાંજ તેની મજા છે. તે ભેદ ખુલ્યો કે તેની મજા ગઇ."

બોધ–કુદરતનાં તેમજ માણુસનાં પણ કેટલાંક કામો ભેદી હોય છે, ને ભેદી સ્થિતિમાંજ તે મજા આપે છે. તેનો ઉપરનું ભેદનું કપડું ખસેડતાં તેની મજા જતી રહે છે, અથવા ઓછી થાય છે, ને કેટલીકવાર તેથી ગેરલાભ પણ થાય છે. માણસે એટલા માટે તેવાં કામોને તેમની અસલ સ્થિતિમાં જોઇનેજ સંતોષ પકડવો, અને ભેદ ખુલ્લો થવા માટે વખત ને સંજોગની વાટ જોવી. કહેવત છે કે "બાંધી મુઠી લાખની." વળી કેટલીક જાતનાં

ગાયનો તથા શ્લોકો મંત્રરૂપી હોય છે, જેમના અર્થ જોકે ખુલ્લા થઈ શકતા નથી, તથાપિ તેઓ પોતાના સ્વરોવડે મહત્વનાં કામો બજાવી શકે છે. તેવી ચીજોને માત્ર તેમના અર્થ નહિ જણાવાથીજ ધિક્કારી યા હસી કાઢવી નહિ.

કથા ૨૪ મી–બંદરની સીડી ઉપર ચઢેલાં પાણીનો ઉછાળો.

બે મિત્રો સાંજની વેળા એક બંદરની પાળપર બેસી સમુદ્રનાં પાણીનો તમાશો જોતા હતા. સમુદ્રની અંદરનાં પાણી તે વેળા શાંત જેવાં લાગતાં હતાં, પણ જે પાણી બંદરની સીડીપર ચડેલાં હતાં તે વારંવાર જોર કરી ઉછળતાં તથા અવાજ કરતાં હતાં. તે જોઇ તેઓમાંના એકે કહ્યું, " મિત્ર જો આ સીડી ઉપરનાં પાણીનો ચમત્કાર ! એ થોડાં, નબળાં, ને વળી છેક છેડેનાં છે છતાં કેવાં જોશભર ઉછળે છે ! એને એવડું જોર શાથી મળતું હશે ? " બીજાએ સમજ પાડી, " ભાઈ ! એ પાણી પોતાનાં જોરથી ઉછળતાં નથી; સમુદ્રની અંદરનાં મોટાં પાણી પોતાનું જોર મારે છે, તે જોરથી એ ઉછળે છે. તે જોર અને તે પાણીનો સમાગમ જો ન હોત તો એ પાણી સ્થિર જેવાં પડી રહેત. "

બોધ–કોઈ નિર્જીવ નિર્બળ માણસ જ્યારે પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પતરાજી કરે અને પોતાની યોગ્યતા કરતાં વધારે કુદકા મારે ત્યારે જાણવું કે અંદરખાનેથી તેને મોટા માણસની મદદ છે, અને તેથીજ તે કુલાય છે, તથા તેનું નચાવેલું નાચે છે. તેના કુમક બંધ પડી કે પાછું તે નીચુંજ પડી જવાનું.

કથા ૨૫ મી—દેડકાઓની ઉજાણીમાં સરડો પરોણો.

એક દેડકાને સરડા સાથે મિત્રતા બંધાઇ. દેડકો ઇચ્છતો કે કાંઇ સારૂં રૂડું હોય ત્યારે સરડાને પોતાને ત્યાં લઈ જઇ તેની પરોણાગત કરવી. તેવામાં ચોમાસાની ઋતુ બેઠી અને પાણીથી પ્રફુલ્લિત થઇ સમસ્ત દેડકા મહાજને, તળાવની પાળે રાતની વેળા ઉજાણીએ નીકળી ભજન ગાવા માંડયું. આ તકને સોનેરી ગણી પેલો દેડકો સરડા મિત્રને નોતરૂં દઈ પોતા જોડે ત્યાં બોલાવી ગયો. નવી જાતનો પરોણો પોતા વચ્ચે આવેલો જોઈ બધા દેડકાઓ વધારે ઉલટથી "ડ્રાઉં" "ડ્રાઉં" કરવા લાગ્યા અને તેઓ આશા રાખતા હતા કે સરડાજી પણ તેમના આ હર્ષનાદમાં ભાગ લેશે, તથા પોતામાં જે કાંઈ નવી વિદ્વતા હશે તે દેખાડશે. પણ તેમ તો બન્યુંજ નહિ. સરડાજી મુંગા મંત થઈ છાનામાના બેસી રહ્યા. આમ થવાથી દેડકાઓને તેઓ પીડા સમાન લાગ્યા, એટલુંજ નહિ પણ તેઓ પોતે પણ દેડકાના ખળભળાટથી કંટાળી ગયા, અને પોતાનાં ધણીઆણી સરડીબાઈ માંદા છે એવું બ્હાનું કહાડી ચાલતી પકડી ગયા. સર્વ દેડકા આ કૌતુક જોઈ તેમની પાછળ હસવા લાગ્યા અને તેમના વિષે બહુ હલકા શબ્દો બોલવા લાગ્યા.

બોધ—અજાણી જગ્યા કે અજાણી મંડળીમાં જવા પહેલાં ખાતરી કરવી કે ત્યાં આપણે બેસતા અને મનગમતા થઇશું કે નહિ. આપણા કરતાં ચઢતી સ્થિતિવાળાઓની મંડળીમાં બનતાં સુધી જવું નહિ. જો જઈએ ને ત્યાં તેમની નજરમાં નકામા દેખાઇએ તો આપણી ફજેતી થાય. જેવી મંડળીમાં જવું ત્યાં તેને બેસતા થવાની તજવીજ કરવી, મ્હોડું હસતું રાખવું, વાતચી-

તમાં છુટથી ભાગ લેવો, અને સર્વે રાજી થાય એવી વર્તણુંક ચલાવવી; નહિ તો ત્યાં આપણે પીડા જેવા થઈ પડીએ ને આપણા ટકા ગણાય.

કથા ૨૬ મી–માંદી બકરી અને ઘીનો શીરો.

એક બકરી માંદી પડયાથી બહુ નબળી થઇ ગઇ. તેના ગામમાં એક ઘેટો મોટો વૈદરાજ ગણાતો હતો, તેના પાસે તે ઔષધી લેવા ગઇ. ઘેટે સારી પેઠે તેની નાડ તપાસીને કહ્યું કે, નબળાઇ અતિશય થઇ છે, તો તેમાંથી સાજાં થવા માટે તમોએ ઘીનો શીરો કરી દરરોજ ખાવો જોઇએ.

બોધ–કેટલાક વૈદો એવા મૂર્ખ ને કાચા હોય છે કે તેઓ રોગીની સ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગરજ તેનાથી નહિ બની શકે એવી દવા ફરમાવે છે. એક ઔષધી અસરકારક હોય, પણ તે મેળવવાની શક્તિ રોગીમાં ન હોય, કિંવા તે ઔષધી તે જગાએ મળી શકતી ન હોય, તો તેને બદલે બીજી એવી દવા બતાવવી જોઇએ કે જે દર્દી મેળવી શકે. હરેક વાતની સલાહ પણ માણસની સ્થિતિને અનુકુળ થાય એવી આપવી. તેજ તેને લાભકારી થાય; નહિ તો સામો તેને ગેરલાભ થાય.

કથા ૨૭ મી–મંકોડો ને ઉંદર.

મીઠાઇનો એક ટુકડો પેહેલો ઘસડી જવા વિષે ઉંદર ને મંકોડા વચ્ચે વાંધો પડયો. બેઉ ચડસા ચડસી કરી એક બીજાની

ખોડ કહાડવા લાગ્યા. ઉંદરે મંકોડાને મહેણું માર્યું કે, "તુ ચટકારો જીવડો છે, ને બિચારા માણુસોને ચટકો ભરી બૂમ પડાવે છે, માટે તેઓની પડી ખડી કોઈ પણ વસ્તુ ઉઠાવી જવાનો તને હક નથી." મંકોડે કહ્યું, "હું ચટકો ભરૂં છું ખરો, પરંતુ મારા ચટકાનું દુઃખ સહજવારમાં નરમ પડી માણુસને જાણવાજોગ નુકસાન કરતું નથી, પણ તું તો માણુસને ઉંઘમાં પડેલાં જોઇ છુપી રીતે કરડી તેમનું લોહી ચુસે છે; તે પણ ફુંક મારતો જઈને, કે જેથી તેઓ જાગવા કે જાણુવા પામે નહિ. તેથી તેઓને પાછળથી ભારે વેદના ખમવી પડે છે. તેમનાં કપડાં વગેરે કરડીને તથા અનાજ વગેરે ખાઈ જઇને પણ તું તેમનું મોટું નુકસાન કરે છે, કે જે નુકસાનનો સોમો ભાગ પણ મારા ચટકાથી થતો નથી."

બોધ–"પેટપર માર્યા કરતાં પીઠપર મારવું ભલું," કેમકે પીઠપર માર્યાથી માત્ર વાગીનેજ રહે છે, પણ પેટપર મારવામાં (તેના મૂળ અર્થ પ્રમાણે) માણુસ ભૂખે મરે છે. આકળા માણુસ ભડભડ બોલીને કે મારીને પોતાનો ક્રોધ સમાવે છે, ને ક્રોધ ઉતર્યો કે તેઓના દિલમાં કપટ જેવું કાંઇ રહેતું નથી; પણ મીંઢું માણુસ મનમાં કપટ રાખીને એવા છુપા ચોળા મેલે છે, તથા એવાં કામ કરે છે, કે જેથી સામાવાળાનો ઘાણુજ નીકળી જાય છે. ગળે લગાડી ગરદન મારે અથવા તો પટાવી પસવારી ચૂસી લે તેવાં માણુસ કરતાં મહોડાંપર તડ ને ફડ ચટકો લગાડી વાંધાનો નિકાલ લાવે તે માણુસજ સારૂં છે.

કથા ૨૮ મી–ફુલવાડીમા બિરાજેલો અરડુસો.

એક સહેલાણી ફુલવાડીમાં ફરતો હતો, ત્યાં તેના જોવામાં એક અરડુસાનું ઝાડ આવ્યું, જેને બાગમાંના સુંદર ફુલોના ઝાડોની પાસે રોપેલું હતું. તેનાં પાંદડાં તથા ફુલો હમેશના કરતાં શોભાયમાન ખીલેલાં હતાં, જેથી તે અરડુસોજ છે કે કેમ તે ઓળખવું કઠણ પડતું હતું. સહેલાણીએ આશ્ચર્ય પામી તેને પુછયું, "જંગલી અરડુસા! તું આ ફુલવાડીમાં કયાંથી? અને આટલી બધી સુંદરતા તારામાં શાથી? ગામડાના ઉકરડા સિવાય બીજી જગ્યાએ મેં તને કદી જોયો નથી. તારામાં સુંદરતા અને સ્વચ્છતા પણ મેં આગળ નહોતાં જોયાં." અરડુસો બોલ્યો, "તે ખરૂં ભાઇ; પણ આ ફુલવાડીના પરીક્ષક ને શોધક બુદ્ધિના માલેકની કૃપાથી હું અહીં બિરાજવાને ભાગ્યશાળી થયો છું. તે મને સારાં ખાતર પાણી આપી મારૂં જતન કરે છે તેથી, તેમજ આ ફુલવાડીનાં ઝાડોની રૂડી સંગતિથી મારામાં શોભા અને શાણપણ આવ્યાં છે."

બોધ–ગમે એવાં રંક, બેડોળ, ને અજ્ઞાન માણસો હોય, પણ તેઓ જો મોટાંની કૃપા અને સારાંની સંગત પામે તો તેમનો સિક્કો ફરી જાય છે. પૂરતો અને પુષ્ટિકારક ખોરાક મળ્યાથી તેમનાં મુખડાં તેજી પકડે છે. સારો પોશાક મળ્યાથી તેમનો દેખાવ મોહક લાગે છે; અને વિદ્વાન માણસોના સહવાસમાં આવ્યાથી તેમની ચાલાકી ખીલી નીકળે છે. જેઓએ તેમને આગળ રંક સ્થિતિમાં જોયાં હોય તેઓ સિવાય બીજાઓ તો જાણી પણ શકતાં નથી કે તેઓ પ્રથમ રંક હતાં અને પાછળથીજ આવી સારી સ્થિતિમાં આવ્યાં છે.

કથા ૨૯ મી–કુતરૂં અને વાંદરૂં.

એક વાંદરાને છાપરાં ખુંદતો ને ચેંચી કરતો જોઇ નીચે ઉભેલા કુતરાએ કહ્યું, "અરચા, છાપરાપર કૂદીને પતરાજી શું દેખાડે છે? ખરૂં શુરાતન હોય તો નીચે આવ અને જો કે હું તને કેવો રંગ દેખાડું છું!" વાંદરે કહ્યું, "તારૂં શુરાતન, હું ત્યારેજ જાણું કે જ્યારે તું આ છાપરાપર આવી મારી સાથ બાથ ભીડે. તારે ગરજ હોય તો તું ઉપર આવ; મને નીચે આવવાનું કંઇ કામ નથી."

બોધ–"સૌ પોતપોતાની સીમમાં શૂરૂં." એક માણસ ગમે એવું નબળું હોય પણ તે જો પોતાની સીમમાં અને અનુકૂળ સંજોગમાં હોય તો પોતાથી બળવાનને હંફાવી શકે. કિલ્લાની બાહેરનાં લશ્કર કરતાં કિલ્લાની અંદરનું લશ્કર વધારે બચાવવાળું હોય છે. લડાઇ કરતાં બનતાં લગી શત્રુની સીમમાં જવું નહિ, પણ તેને આપણી સીમ પાસે આવીને લડવાની ફરજ પાડવી કે જેથી આપણને ફાવવાના સંજોગ વધારે મળે.

કથા ૩૦ મી–મનુષ્ય અને વેશધારી રીંછ.

એક મુસાફર રસ્તાના થાકથી શાંતિ પામવા માટે વગડામાં એક ઝાડની છાયા હેઠળ કપડાં ઉતારી સુતો. તેવામાં એક વિકરાળ રીંછ ત્યાં આવી ચઢયું. તેની ઘુરકી સાંભળતાંજ તે બાપડો ઉઠીને નાઠો અને તેની પાઘડી ને કપડાં ત્યાંને ત્યાંજ રહી ગયાં. શિકાર આમ છટકી ગયાથી રીંછ ખેદ પામ્યું; પણ તેની પાઘડી કપડાં જોઈ તેને નવી આશા આવી. પાછલા બે

પગે માણુસની પેઠે ચાલતાં તો તેને આવડતું હતુંજ. તે ઉપરથી તેણે વિચાર્યું કે આ માણુસની પાઘડી કપડાં પહેરી હાથમાં લાકડીનો ટેકો રાખી બે પગે ચાલ્યાથી હું માણુસના જેવું દેખાઇશ, અને તેવા વેશે ગામમાં જઈ માણુસો વચે રહી માણુસ દાખલ સઘળાં સુખો ભોગવીશ, એટલુંજ નહિ પણ લાગ ફાવે તો તેમને મારી તેમનું લોહી પણ પી શકીશ. તે પ્રમાણે તેણે કર્યું. પણ તેની વિકરાળ મુખાકૃતિ અને વાણીથી માણુસોની ચતુર આંખમાં તે એકદમ ઉઘાડું પડી ગયું, અને તરતજ તેઓએ તેને હથિયારવડે મારી નાંખ્યું.

બોધ–વેશધારી માણુસ ગમે એવી સાવચેતી ને ચાહે એવાં સાધનોથી પોતાનું કામ કરે, પણ ઉઘાડો પડયા વગર રહેતો નથી. કેટલાક નીચ માણુસો પોતે ભલા દેખાવા તથા પોતાનો નીચ હેતુ પાર પાડવા માટે સારા માણુસનો વેશ ધારણ કરી ફરે છે, પણ મોડે વહેલે તેઓનાં કર્તુક ખુલ્લાં થાય છે અને આગળના કરતાં તેઓ વધારે હલકા પડે છે. ખોટો દેખાવ ને ઢોંગી ભલાઇ લાંબો વખત ટકી શકતાં નથી.

કથા ૩૧ મી–મરઘી ને બતક.

મરઘી ને બતક વચે પોતપોતાની સરસાઇ વિષે વાદવિવાદ ચાલ્યા કરતો હતો. મરઘી કહે હું સરસ ને બતક કહે હું. તેવામાં મરઘીની વરસગાંઠ આવી ને તેણીએ બતકને તેમજ પોતાની બીજી એવી બેહેનપણીઓને જમવા તેડયાં. ખાઇ પી મસ્ત થયા પછી મરઘીએ સર્વ પરોણાની સમક્ષ બતકને કહ્યું,

"બેન, મારી એવી ઇચ્છા છે કે આજે આપણે દોડવાની શરત રમીએ." બતક જાણતું હતું કે હું આ શરતમાં મરઘીથી પાછળ પડીશ; તો પણ મરઘીનું નીમક ખાધેલું હોવાથી તેણીની ઇચ્છા સ્વીકારવાની તેને ફરજ પડી. બન્ને દોડવાની શરત રમ્યાં, જેમાં બતક છેક પાછળ પડી ગયું ને સર્વેએ તેની ઠેકડી કરી મરઘીનાં વખાણ કર્યાં. બતકના દીલમાં એનો દાઘ રહી ગયો. થોડા માસ વિત્યાકેડે જ્યારે બતકની વરસગાંઠ આવી ત્યારે તેણે પણ એજ રીતે જમણ આપી, મરઘી સાથે શરત બકવા માંગી કે, "આજે આપણે પાણીમાં તરવાની રમત રમીએ. પેલી વેળા તમારો બોલ માની હું તમારી સાથ દોડવાની શરતમાં ઉતરી હતી, તો આશા છે કે આજે તમે પણ મારી ઇચ્છા પૂરી કરશો." મરઘીને તેમ કરવાની ફરજ પડી. પાડોશનાં તલાવમાં બંને તરવા ઉતર્યાં, જેમાં બતક સહેલાઇથી તરી બહાર નીકળ્યું; પણ બાપડી મરઘીને તરતાં નહોતું આવડતું, તેથી તેણી તો પાણીમાં ફસી પડી અને ધુજવા ને કકળાટ કરવા લાગી.

બોધ–પ્રત્યેક માણુસ પોતામાં ચોકસ ગુણ યા શક્તિ ધરાવે છે. જે ગુણ યા શક્તિ આપણે ધરાવતાં હોઇએ તે જો બીજામાં ન હોય તો તેટલા માટે તેને નીચો પાડવો નહિ. તે માણુસમાં વળી બીજી કોઇ ન્યારીજ શક્તિ હશે જે આપણામાં નથી. જો આપણી વિશેષ શક્તિવડે આપણે બીજાને નીચા પાડીશું તો તે માણુસ તક મળતાં પોતાની ખાસ શક્તિવડે આપણુને નીચા પાડી વેર લીધા વગર રહેશે નહિ. આપણે ઘેર આવેલા અથવા આપણે આશરે પડેલા ઉપર આપણી

મોટાઈનો તોર કરી દેખાડવો એ નીચતા અને ઘાતકીપણું છે. તેવાઓ આગળ તો સામી આપણે નમ્રતા દેખાડી, તેમને માન આપવા તથા રીઝવવાનીજ તજવીજ કરવી.

કથા ૩૨ મી–રેલમાતા અને પ્રાણીઓ.

એક ચોમાસામાં વરસાદ ઘણો મોટો પડયાથી નાશકારક રેલ આવી. ધરતીના મોટા ભાગપર પાણી પાણી થઈ રહ્યાં, અને જંગલો, ખેતરો તથા ગામડાંઓ ઘસડાતાં ચાલ્યાં. તે રેલનો ભયભરેલો પણ રળિયામણો દેખાવ એક કુદરતનો શોકીન શખસ ગભરાટ સાથે કિનારે ઉભો રહી જોતો હતો. છેટે નજર કરી જુએ છે તો એક ઝાડ તળે વાઘ, વરૂ, રીંછ, કોહલાં, કુતરાં, બકરાં, ગાય, બળદ, ભેંસ, પાડા, હાથી, સાપ, નોળીઆં, ઇત્યાદિ પ્રાણીઓ, ધ્રુજતા શરીરે અકકેકની સાથે ભેળાઇ દબાઇને ઉભેલાં જણાયાં. તે સઘળાં જાણે અક્કેકનાં મિત્ર હોય તેમ વાતો કરતાં હતાં. આ શખસને તેની નવાઈ લાગી. તેથી બીહતો બીહતો પણ તેમની પાસે ગયો અને બોલ્યો, “દુઃખી પ્રાણીઓ! મને મારશો ના, હું તમારો શત્રુ નથી. એક મિત્ર દાખલ હું આવ્યો છું. અક્કેકથી ઉલટા સ્વભાવના અને અક્કેકનાં શત્રુ જેવાં તમો પ્રાણીઓને, સંપથી સાથે ઉભેલાં અને સુખ દુઃખની વાતો કરતાં જોઇ હું સાનંદાશ્ચર્ય પામું છું. કૃપા કરી જણાવો કે એનો ભેદ શો છે?” તેઓમાંના એક વૃદ્ધ હાથીએ જવાબ દીધો, “ભલા માનવી! આ રેલની નાશકારક આફતે અમને ડાહ્યાં કર્યાં છે, અને અમારા સ્વભાવ બદલી

નાંખ્યા છે. સંકટ જ્યારે સામટું અને સર્વેપર એકસરખું આવી પડયું ત્યારે પોતપોતાનું આગલું પાછલું વેર ભૂલી સાથે મળી જવામાંજ લાભ છે; સાથે મળી જવાથી અમો પરસ્પર દિલાસો મેળવીએ છીએ, એટલુંજ નહિ પણ સંકટમાંથી બચવાના ઉપાય પણ અસરકારક રીતે લઇ શકીએ છીએ. ”

બોધ–જે વેર કોઇ ઉપાયથી વિસરાતાં નથી તે વિપત્તિથી વિસરાઇ શકે છે. જે વેરીઓને મિત્ર થવાનો કદી સંભવ હોય નહિ, તેઓ આફત અને મરણ જેવા સમયે મિત્ર થઇ શકે છે. આફત જો કે ભુંડી વસ્તુ છે, તો પણ તેમાંથી કોઇ કોઇ વાર આ રીતે સારાં પરિણામ નીપજે છે. આફતથી ગભરાટ ઉત્પન્ન થાય છે; અને ગભરાટથી પ્રાણીઓનાં કઠણ દિલ નરમ બને છે, જેથી એ પ્રમાણે બને છે.

કથા ૩૩ મી–બચ્ચાનાં ગ્રહરાશી જોવડાવવા ગયલી બિલાડી.

એક બિલાડીએ બચ્ચું જણ્યું. તે તેને બહુ સોહામણું ને પરાક્રમી લાગતું. તેનાપર મોટી આશા બાંધીને તે તેનું ભવિષ્ય પુછવા ગઇ, એક ઘરડો શીયાળ જે જોશીપણું કરતો હતો તેણે તેનાં ગ્રહરાશી જોઇને કહ્યું, “ બાઈ, તારાં બચાં માટે તું મોટી આશા રાખે છે તો ભલે, પરંતુ એનાં ગ્રહરાશી નબળાં છે. ઘણામાં ઘણું તો એ એક બિલાડો નીવડશે, ને ‘ મિઆઉં મિઆઉં ’ બરાડી પોતાની જાત જણાવશે. એનાથી વાઘ બાઘ તો થવાયજ નહીં. ” ગરીબ બાપડી

બિલાડી! નિરાશ થઈ પાછી ફરી.

બોધ-શ્રીમંત કે રંક, સર્વ માબાપને પોતાનાં બચ્ચાં વહાલાં ને સારાં લાગે છે. તેમની ખોડ તેઓ જોઇ શકતાં નથી અને જુવે છે તો તેના અખાડા કરે છે તથા તેનાપર મોટી આશા બાંધે છે, પણ તેમાં છેવટ તેઓ પોતાને ઠગાયલાં જોય છે. બચ્ચાંઓપર ગમે એટલી પ્રીતિ રાખવી, પણ તેમના ગુણ અવગુણનું તોલ બરાબર કરવું. તેમના સદ્‌ગુણને ખીલવવા; તેમની ખોડ હોય તે સુધારવી. ત્યારેજ બચ્ચું સારૂં નીવડે. વળી કહેવત છે કે "વાઘનાં બચ્ચાંજ વાઘ નીવડે."

કથા ૩૪ મી-ગુરૂ થઈ બેઠેલો સરડો.

ખલેડી, હેડકાં, નોળિયાં, જેવાં પ્રાણીઓમાં ડાઢ ડહાપણ વધી ગયાથી તેઓએ ઠરાવ કર્યો કે આપણે માથે એક ગુરૂ ઠરાવવો, ને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલી ને આપણી બગડી ગયલી સ્થિતિ સુધારવી. પણ ગુરૂ કોને કરવો? બહુ વાદવિવાદ ચલાવ્યા પછી તેઓ એવા છેવટ પર આવ્યા કે સરડો બહુ ગંભીર ને ઠરેલ દેખાય છે, તો તેનામાં કાંઇ વધુ અક્કલ હશે, માટે તેને આપણો ગુરૂ કરવો. તેમ તેઓએ કર્યું, પરંતુ થોડાજ વખતમાં તેઓએ તેનાથી નારાજ થઇ તેને પદભ્રષ્ટ કર્યો. કારણ એ કે તે તેમને ચોખ્ખો માથે પડેલો જણાયો. તે કોઈ પણ કામમાં માત્ર ડોકું ધુણાવવા સિવાય બીજું કાંઇજ કરી શકયો નહોતો.

બોધ-ઓદ્ધા અથવા અધિકાર પામવામાં મોટાઈ છે,

પણ જ્યાં સુધી તે ચલાવવાની આવડ ને યોગ્યતા આપણામાં ન હોય ત્યાં સુધી તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ. જો કરીએ તો લોકો આપણાથી નારાજ થાય, ને આપણા વસા ગુમાય. થોડું બોલવું એ મહા પુરૂષોનું એક ભૂષણ છે ખરૂં; પણ તે ઘટતે પ્રસંગેજ સારૂં લાગે. બોલવાની જરૂર હોય તે વેળા મુંગા મંત થઇને બેસી રહીએ તો બુબખ લાગીએ, ને હાંસીમાં આવીએ.

કથા ૩૫ મી–માણસાઇનો દાવો કરનાર વાંદરો.

એક વાડીમાંના ઝાડપર ફળો લાગેલાં હતાં, તે તોડી એક વાંદરો ખાતો હતો. તેવામાં વાડીવાળો આવી લાગ્યો, ને વાંદરાને હાંકવા મંડયો. વાંદરે તેને કહ્યું, "ભાઇબંધ માણસ! તારૂં આ કામ એકલપેટું છે. આ ઝાડનાં ફળપર જેટલો હક તારો છે તેટલોજ મારો પણ છે. શું તું જાણતો નથી કે પ્રથમ વાંદરામાંથી માણસની ઉત્પત્તિ થઈ છે, અથવા વાંદરૂં અને માણસ એકજ જાતનાં છે, એવી શોધ વિદ્વાન ડાર્વીને કરી છે, ને ઘણા વિદ્વાનો તે કબૂલ રાખે છે." વાડીવાળાએ કહ્યું, પણ ખરી વાત; "તે અમે જ્યારે વાંદરપણાથી સુધરી આગળ વધીને માણસ થયા છીએ ત્યારે તું તો યુગના યુગ વહી ગયા છતાં જેવો હતો તેવો પુછડીવાળો વાંદરજ રહ્યો છે. તું પણ અમારા જેવું સુંદર રૂપ, સુબુદ્ધિ ને સુધારો ધારણ કરશે ત્યારે તને પણ માણસના સઘળા હકો ભોગવવા દઈશું ને અમારા સુખમાં ભાગ આપીશું."

બોધ—આપણે મોટાં કુળમાં જન્મ્યા હઇએ માટેજ કાંઈ મોટા ગણાઇએ નહિ. મોટા ગણાવા માટે તો મોટાઈના ગુણો આપણામાં જોઇએ. એકજ માબાપના બે છોકરા હોય; પણ તેમાંનો જે છોકરો જ્ઞાન મેળવી ઉદ્યોગમાં મચ્યો રહેશે તે માન, ને સુખ પામશે; ને બીજો છોકરો મુરખ રહેશે તો પાછળ પડી કંગાળિયતમાં પોતાનો જન્મ પૂરો કરશે.

કથા ૩૬ મી—શાણો હાથી ને અહંકારી માહાવત.

એક અહંકારી માહાવત જ્યારે પણ હાથીપર સવાર થતો ત્યારે વિના કારણે તેને અંકુશ ભોંકી પજવતો અને એમ કરી કહેતો કે "તેં પહાડ જેવું અંગ વધારી જાણ્યું પણ ડહાપણ તો મળે નહિ. જો હું તારા કરતાં નાનાં કદનું પ્રાણી છું તો પણ તને કેવો મારા પગ નીચે રાખું છું ?" હાથી શાણો અને આજ્ઞાંકત હોવાથી આ દુઃખ સહન કરી જતો અને એટલુંજ કહેતો કે "માહાવત ! અહંકાર ના કર; અહંકારી માણુસ છેવટે દુઃખીજ થાય છે." એકવાર એવું બન્યું કે એજ માહાવત પોતાની અહંકારભરી બુદ્ધિને લીધે એક વેળા અપરાધમાં આવ્યો, ને રાજાએ ન્યાય કરી તેને હાથીને પગે રગડાવી મારવાની શિક્ષા કરી. જ્યારે રગડવા માટે તેને આ હાથીના પગ પાસે લાવી મેલ્યો, ત્યારે હાથીએ કહ્યું, "અહંકારી માણુસ ! તેં મને ઘણો પજવ્યો તોપણ મેં તો મારી ભલાઇને લીધે તને દુઃખ દીધું નહિ; છેવટે તારો અહંકારજ તારા જીવનો કાળ થઇ લાગ્યો છે. જો હવે

તારૂં શરીર મારા પગ આગળ પણ કેટલું નિર્જીવ છે !" એમ કહી તેના શરીરપર પોતાનો પગ મૂકી તેને સ્વધામ પહોંચાડી દીધો.

બોધ–કેટલીકવાર એવું બને છે કે મોટો માણુસ નાના માણુસના તાબામાં પણ આવી પડે છે. તેવી વેળાએ નાના માણુસે મોટાને દુઃખ ન દેવું જોઇએ; જેથી તે માણુસ પોતાની અસલી ચઢતી સ્થિતિમાં જયારે પાછો આવે ત્યારે તેની ભલાઇનો પાડ વાળે. પણ કેટલાક અહુંકારી ને હલકા માણુસો પોતાના તાબામાં આવી પડેલા મોટા માણુસને મ્હેણું મારીને પજવે છે તો મોટા માણુસ તે વેળા તો ધીરજથી તે દુઃખ સહન કરે છે, પણ પાછા સારી સ્થિતિમાં આવતાં પોતાના લાગવગ તથા શક્તિના બળે તેનું ખીલાઉપાડ કરી નાંખે છે.

કથા ૩૭ મી–વડનું ઝાડ અને વટેમાર્ગુ.

એક વટેમાર્ગુ, મધ્યાને તડકાથી બચવા માટે, વડના ઝાડની શીતળ છાયા હેઠળ આવી બેઠો. છાયાથી તે આનંદ પામ્યો, પણ પોતાને ભૂખ લાગી હતી અને ખાવાનું કાંઇ મળ્યું નહિ, તેથી તેને કચવાટ ઉપજયો. વડના ટેટા નીચે પડેલા હતા, તે તેણે હાથમાં લીધા ખરા, પણ તેમને નકામા ને નુકસાનકારક જોઈ ધિક્કારથી ફેંકી દીધા; અને પછી વડને કહ્યું, "હે, રાજવૃક્ષ ! તારી છાયા શીતળ છે એ તારૂં ભૂષણ છે પરંતુ તારાપર ખાવા લાયક મીઠાં ફળો તો થતાં નથી, એ તારૂં મોટું દૂષણ છે. શીતળ છાયાના તારા ગુણ

સાથે જો તારામાં સારાં ફળ પણ હોત તો તારી હું પૂજા કરત." વડ બોલ્યો, "તે ખરૂં; પરંતુ જો મારા પર ખાવા-લાયક ફળો થતાં હોત તો મને એવી ખુલ્લી જગોએ ઉગેલું જોવા તમે પામત નહિ. ત્યારે તો મને વાડીઓમાંજ રોપવામાં આવત, ને મારી છાયાનો લાભ વટેમાર્ગુઓથી લેવાતજ નહિ."

બોધ--પરમેશ્વરે પ્રાણીઓ તથા ઝાડપાનોમાં ગુણો વધતા ઓછા મૂકયા છે, તે ચોકસ સારા હેતુથીજ. કોઈ ગુણ એવો હોય છે કે તે જો બીજા ગુણની સાથે મળે તો તે બીજા ગુણનો સામો બગાડ કરે. માટે કોઇ માણસથી આપણે થોડો લાભ મેળવતા હોઈએ તો લોભ કરી વધારે લાભ માંગવો નહિ; તેમજ વધારે લાભ તેનાથી મળતો નથી માટે તેના પર તકાદો પણ કરવો નહિ. જો તે લાભ માંગીએ અને તકાદો કરીએ, તો જે થોડો લાભ તેનાથી આપણે મેળવતા હોઇએ તે પણ જતો રહે.

કથા ૩૮ મી–બગલી સાથે પરણીને ફસી પડેલો કાગડો.

એક કાગડો બહુ શોખીન હતો. તેને મન થયું કે ગોરી ગોરી બગલી સાથે પરણીને ઉત્તમ સુખ ભોગવું અને પ્રાણી જાતમાં પોતાની નામના વધારૂં. પરણવા માટે તેણે એક જુવાન બગલી પણ શોધી કહાડી; પણ તેણે તેને કાળો ને પોતાની જાતથી નીચો ગણી ના પાડી. કાગડે તેને બીજી લાલચો આપી એવું પણ કહ્યું કે હમણાંજ રાજાની રાણીનો

નવસેરો હાર હું ઉઠાવી લાવ્યો છું. તું જો મારી સાથે પરણુશે તો તે હાર પણ તને રીતમાં આપીશ. કાગડાના સ્વરૂપ ઉપર નહિ પણ તેના ધનપર લલચાઇને અંતે બગલીબાઈ કબૂલ થયાં, ને કાગડાજીએ મોટી ધામધુમથી તેની સાથે પોતાનાં લગ્ન કર્યાં. પણ ધારેલું સંસારસુખ કાગડો પામ્યો નહિ. કાગડો પોતાની આ મનમોહન ધણીઆણીને સાથે લઈ બહાર ફરવા નીકળે, ત્યારે બધા પક્ષીઓ તેની મજાક ને હાંસી કરે. વળી બગલી પોતે પણ તેના કાળા મુખ ને કઠોર સ્વરથી લજ્જા પામીને તેને માન ને સુખ આપે નહિ. પોતે તેની સાથે પરણી તે જાણે મોટો ઉપકાર કીધો હોય અને કાગડો પોતાનો ગુલામ હોય તેમ તેની સાથે તે વર્તે. વળી મોંઘામાં મોંઘી ને અસાધ્ય વસ્તુઓ તેની પાસે માગે. એક દિવસ તે બગલીએ કહ્યું કે રાજાના ભાણામાંનું પકવાન મને તો ભાવે છે. કાગડે ધાસ્તી દેખાડી કે જો તે પકવાન લેવાની હું તજવીજ કરીશ તો નકામો માર્યો જઈશ ને તને મારા વિયોગનું ભારે દુઃખ ખમવું પડશે. બગલી તે ઉપરથી છેડાઈ, રડવા ને માથું કુટવા મંડી કે “ અભાગીઓ મારા દિલના કોડ કાંઈજ પૂરા પાડતો નથી.” રંક બાપડો કાગડો! અંતે નિરૂપાયે રાજાના રાજમહેલ આગળ ગયો, અને રાજાનું ભાણું ખુલ્લું મેલાયલું હતું તેમાં ચાંચ મારી, પણ તેમાંથી કકડો ઉઠાવે તેટલામાં તો ચોકીદારે તેનાપર બંદુકની ગોળી છોડી, અને તે લાગતાંજ તે તરફડી ત્યાંનો ત્યાંજ મરણ પામ્યો.

બોધ–કેટલાક મૂર્ખ ને લોભી માણુસો પોતાની ગુંજાસનો

કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વગર, મોટા ઘરની અને વળી સુંદર બાયડી પરણવા માંગે છે; પણ તેવી બાયડીઓ મોટા ને ખરચાળા કોડ ધરાવે છે. તે કોડ પોતાથી પૂરા પાડી શકાશે કે નહિ તેનો કશો વિચાર કરતા નથી તેથી પરણીને સામા તેઓ દુઃખી થાય છે અને બાયડીના ધણીને બદલે ગુલામ જેવા થઈ પોતાનાં જીવતરને શ્રાપ દે છે. બાયડીનું સ્વરૂપ સુંદર ન હોય પણ જો તે સદ્‌ગુણી ને ઉદ્યોગી હોય તો તેને અવશ્ય પસંદ કરવી અને એથી ઉલટા ગુણવાળી રૂપવંતી હોય તે છતાં તેને પસંદ કરવી નહિ. કરીએ તો બગલી પરણીને ફસી પડેલા સદરહુ કાગડા જેવી ખરાબ સ્થિતિમાં આવી પડીએ.

કથા ૩૯ મી–બાળક ને ભેંસ.

એક સખસ એક દુધાળી ભેંસ વેચાતી લઈ આવ્યો. તેના બાળકે તે જોઈને મોઢું મચકોડયું અને કહ્યું, "બાપા, તમે રૂપૈયા ખરચીને કાળી કાળી ભેંસને શીદ લઈ આવ્યા ? એકાદ રમતિયાળ કુતરૂં કે સસલુંજ લાવ્યા હોત તા મને રમવાની ગમત પડત." બાપે કહ્યું, "નિર્દોષ પણ અજ્ઞાન છોકરા ! ભેંસ કાળી છે, પણ એનું દુધ ગોરૂં ને ગુણગારૂં છે. તે દુધ વડે આપણને ઘણી ઘણી મોજ મળશે, ને ખરચાયલા રૂપૈયા સો ગણા વળી રહેશે."

બોધ–રૂપ કરતાં ગુણજ કિમતી છે. દેખાવે રૂપાળા પણ દુર્ગુણવાળા માણસ કરતાં, દેખાવે બેડોળ પણ સદ્‌ગુણવાળું માણસજ સારૂં. જેઓને ડહાપણ ને અનુભવ હોતો નથી તેઓજ એથી ઉલટો વિચાર રાખે છે.

કથા ૪૦ મી—કુતરાનું રડણ.

ગામડાના મોહોલ્લાઓમાં ભટકતાં જંગલી કુતરાં રાતની વેળા મોટે ઘાંટે અપસુકન ભર્યાં સાદે વારંવાર રડણ કરે છે. તેમના રોજના રડવાથી કંટાળીને એક વેળા એક માણસે કુતરાઓને પુછયું કે, "નથી તમારે ત્યાં મરણ થયું કે નથી તમારાપર કંઇ આફત આવી પડી, તો પછી તમો રડો છો શા માટે?" કુતરાંઓએ ઉત્તર વાળ્યો, "ભાઇ, અમારા રડવાનું કારણ અમે કંઈ જાણતાં નથી; જો કારણુજ હોય તો તે પરમેશ્વર જાણે. અમે તો કારણ વગર અમસ્થાંજ રડીએ છીએ. અમારામાંનું એક રડયું કે બીજાને રડવું આવે છે ને બીજાને જોઇ ત્રીજું રડે છે ને એમ થતે થતે બધાં રડવા માંડીએ છીએ."

બોધ—કેટલાંક માણસ એવા નબળા મનનાં ને અનિશ્ચિત વિચારનાં હોય છે કે પોતાપર કશું દુઃખ ન હોવા છતાં માત્ર પોતાનાં મનના ખ્યાલથીજ દુઃખ માની લે છે ને તે માટે નકામા હાય અફસોસ ને રૂદન પણ કરે છે. અબળા જાતિમાં એવા દાખલા વિશેષ જોવામાં આવે છે કે તેઓ એવી રીતે વગર દુઃખે દુઃખી થાય છે; અને તેથી કોઇ વાર જયારે તેઓપર ખરેખર આફત આવે છે ત્યારે પણ કોઈ તેમની દયા ખાતું નથી.

કથા ૪૧ મી—દ્રાક્ષનો વેલો અને દાડમનું ઝાડ.

એક બાગમાં દ્રાક્ષનો વેલો અને દાડમનું ઝાડ પાસે પાસે ઉગેલાં હતાં. વેલાને માળીએ માંડવો રચી તેના ઉપર ચઢાવેલો હતો, જેથી પોતાને વધારે અગત્યનો અને કિંમતી સમજી

તે મગન અને મગરૂર રહેતો. એક દહાડો તેણે પોતાના પડોસી દાડમના ઝાડને કહ્યું, "તું તારાં દાણાદાર ફળ અને લાલ હિંગળા જેવાં ફુલ છતાં મારી પાસે કંગાળ છે. જો! તું જ્યારે જમીનપર સદા ખડું રહી કષ્ટ પામે છે ત્યારે હું આ સુંદર માંડવાપર આમથી તેમ લોટી કેવી મોજ મારૂં છું! તું બાપડાંને એવું સુભાગ્ય કયાંથી પ્રાપ્ત થવાનું હતું?" દાડમનું ઝાડ બોલ્યું, "તારી મોટાઇનો માંડવો તનેજ મુબારક! મને તે જોઇતો નથી. જો તને તો માંડવાના આધાર વગર ચાલતુંજ નથી અને હું તો મારા પોતાના પગને આધારેજ ટટાર રહી શકું છું; એજ સુખ મને મોટું છે."

બોધ–પારકાંને આધારે અથવા પરાયે પૈસે મોજ અને મોટાઇ ભોગવવા કરતાં આપણી સ્વતંત્ર ગરીબીમાંજ સંતોષ માની રહેવું તથા આપણાં જાતિબળેજ આપણું ગુજરાન કરવું, એ ઉત્તમ છે. પહેલી સ્થિતિમાં જ્યારે ગુલામગિરી અને હિણપસ્તી છે, ત્યારે બીજીમાં સ્વતંત્રતા અને માન છે. જેમનામાં આપ મહેનતે ટકવા અને વધવાની શક્તિ નથી તેઓનેજ બીજાની મદદ લેવી પડે છે; પણ જેઓ એ શક્તિ ધરાવે છે તેઓ તેવી મદદ લઇ બીજાના ઉપકારમાં જવાને કદીપણ ચાહતા નથી. કહેવત છે કે "આપ સમાન બળ નહિ ને મેઘ સમાન જળ નહિ."

કથા ૪૨ મી—દાઢીવાળો બકરો.

એક દાઢીવાળા બકરાને તેના ધણીએ માતાને અર્પણ કરીને

તેને સ્થાનકે રમતો મેલ્યો હતો. મોટાઇની નિશાની દાઢી હોવાથી ને વળી તે માતાના સ્થાનકનો બકરો ગણાયાથી લોકો તેને પવિત્ર ભક્ત સમજી માન આપતા; ને બકરો પોતે પણ પોતાને માટે તેવુંજ અભિમાન રાખતો. પરંતુ તે બીજા સાધારણ બકરાની પેઠે લોકોનાં ઘરો, ખેતરો ને વાડીઓમાં છુપી રીતે ભરાઈ, પરાયો માલ ખાઈ જવામાં પણ પછાત પડતો નહોતો. એક પ્રસંગે એક ખેતરમાં પેસી તરૂ ખાઈ જતાં, ખેડુતે તેને પકડ્યો ને શિક્ષા કરવા માટે ડંગોરો ઉઠાવ્યો. બકરે પોતાના બચાવમાં કહ્યું કે “મને નકામો મારીશ નહિ. તારા ખેતરમાં હું ચોરી કરવા નહોતો પેઠો, પણ બીજાં લુચ્ચાં બકરાં વખતે ચોરી કરવા ભરાયાં હોય તો તેમને હાંકી કહાડવા સારૂજ પેઠો હતો. પરમેશ્વરે મને મોટાઇની દાઢી આપી છે અને વળી હું માતાનો બકરો છું; તો તને ઘટે છે કે મારા શબ્દોને સાચા માનવા અને ચોરીનું આળ મારાપર મેલી મને શિક્ષા કરવી નહિ.” ખેડુતે કહ્યું, “જો મેં મારી નજરે તને મારૂં ખેતર ખાતાં જોયો નહોત તો એક વાર તારી દાઢીથી ઠગાઇ તારી વાત સાચી માનત. પણ મેં ખાતરી કીધી છે કે તું અપરાધી છે; એટલે તને શિક્ષા તો કરવીજ જોઇએ. તે શિક્ષા પણ તને બેવડી કરીશ; કેમકે દાઢીવાળો ને માતાનો બકરો થઇને તેં એવું ખોટું કર્મ કર્યું છે, કે જે કરવું તને મુદ્દલ ઘટે નહિ ને જેવાં કામથી બીજાઓને વાળવાનો તારો ધર્મ છે.” એમ કહી દાઢીવાળા બકરાને તેણે લાકડીવડે સારી પેઠે ખોખરો કર્યો.

બોધ—ધર્મીપણાનું તથા પવિત્રતાનું ડોળ ઘાલનારા સઘળાજ માણસો કાંઇ ખરેખરા ધર્મી ને ભક્તિમાન હોતા નથી.

તેમાં ઘણાકો ઠગારા હોય છે; ને ધર્મીપણાનાં ઓઠાં હેઠળ કુડાં કર્મો કરે છે. આવી રીતે બીજાઓ કરતાં તેઓ ઉલટા વધારે હાની કરે છે; અને તેટલા માટે જ્યારે પણ તેઓ સપડાય ત્યારે લોકોએ તેમને ઉઘાડા પાડી ફજેત કરવા તથા સજાએ પહોંચાડવા જોઇયે છે.

કથા ૪૩ મી—ઢોરોની હડતાળ અને વાઘ વરૂને તડાકો.

માણસો પોતા પાસે જોઇએ તે કરતાં વધારે વૈતરૂં કરાવે છે એવા વિચારથી ક્રોધ કરી બળદ, પાડા, ઘોડા ઈત્યાદિ પ્રાણીઓએ હડતાળ પાડી. હડતાળ પાડીનેજ તેઓ અટકયાં નહિ, પણ ફરી માણસો સાથે વહેવારજ રાખવો નહિ એવો નિશ્ચય કરી વનમાં નીકળી ચાલ્યાં. થોડા દહાડા તો તેમને વગર મહેનતે મનગમતો ચારો ચરતાં મજા પડી, પણ પછી તેમના ભોગ જાગ્યા. તેમના આવવાની વાત ફેલાયાથી વનમાંના વાઘ, વરૂ, જેવાં ફાડી ખાનારાં પ્રાણીઓ તેમનાપર ઉતરી પડયાં અને તેઓમાંના એકેએકને મારી ખાધાં.

બોધ—આપણે જેમને ત્યાં કામે લાગ્યા હોઇએ, તેઓ આપણી પાસે વધારે કામ કરાવે કિંવા આપણા ઉપર કાંઈક દુઃખ પાડે તો પણ એકદમ તેમનાથી છુટા પડવું નહિ અને આપણા ઉપરનો બોજો ઘટાડવાની વિનતિ કર્યા કરવી; જે અસુરેથી પણ સ્વીકારવામાં આવશે. “નોકરી નફ્ફટ” હોય છે; અને જ્યાં પણ તે કરો ત્યાં તેની વધતી ઓછી કઠણાઇ ખમ્યા વગર છુટકોજ નથી. નવી નોકરી કેટલીવાર એવી કઠણ મળે છે કે

જુનીને ભુલાવે. નવી અને વગર ભરૂસાની નોકરી કરતાં થોડી કઠણ પણ જુની નોકરીજ સારી. નોકરી ધંધા વગર નફ્ફરા ફરવામાં મજા દેખાય છે ખરી, પણ તે થોડાજ વખતની; અને પાછળથી તે મોટાં સંકટો આણે છે.

કથા ૪૪ મી–પુછડી ખોઇ આવેલો ઉંદર.

એક ઉંદર ઘરમાં બહુ ત્રાસ વર્તાવતો હતો. ઘરધણીએ તેને મારવા માટે છટકું (પાંજરૂં) માંડયું. ઉંદરનું શરીર તેના સકંજામાં ન આવતાં માત્ર તેની પુછડીજ થડમાંથી આવી ગઇ ને જોર કરતાં ઉંદર જોકે છુટી શકયો, તો પંણ પુછડી તુટી અને તે બાંડો થયો. પોતાના જાતભાઇઓમાં આવી ભળતાં તેઓએ જયારે પુછડી વિષે પૂછયું ત્યારે પોતાની લાજ રાખવા માટે તેણે એવી ખોટી વાત કહી કે "રાત્રે હું પડોસનાં દહેરામાં ફરતો હતો, તેવામાં શ્રી મહાદેવજી પ્રત્યક્ષ પધાર્યા. તેમને અર્પણ કરવા માટે મારી પાસે કશું સાધન ન હોવાથી સમયસૂચકતા વાપરી મેં મારી પુછડી તોડી તેમને અર્પણ કરી દીધી. મહાદેવજીએ તેથી પ્રસન્ન થઇ મને આશા આપી છે કે આવતા ભવમાં આ એકને બદલે તને સાત પુછડીઓ થશે. માટે રે ભાઇઓ ! તમે પણ જો ભવિષ્યમાં સાત પુછડિયા થવા માગતા હો તો આજ ચોઘડિયે તમારી પુછડીઓ શ્રી મહાદેવજીના નામપર કાપી નાખો." કશો વિચાર ન કરતાં સઘળા મુર્ખ ઉંદરોએ તે પ્રમાણેજ કર્યું અને આ ઉંદરની ન્યાત બાંડી બની ગઇ !

બોધ–કહેવત છે કે "એક નકટો આખી જમાત બગાડ." ખોડિયલ માણસો પોતાની ખોડને સારી દેખાડવા

માટે બીજાઓની આગળ તેનાં વખાણ કરી તેમને પણ પોતાના જેવાં બનાવવાની યુક્તિ કરે છે. ચાલાક માણસો તો તેમની મતલબ સમજી તેમની યુક્તિમાં ફસતા નથી; પણ ભોળા ને મુર્ખ માણસો તેમના ઉપર વિશ્વાસ રાખી ફસી પડે છે અને હાની તથા અપકીર્તિ ખમે છે.

કથા ૪૫ મી—ખજુરી અને નંબરપાડુ.

ખજુરાંનો એક ઉપરી ખજુરાંનાં ઝાડોપર નંબર પાડવા ગયો. ખજુરાંમાં તે જોઈ કકળાટ ફેલાયો. એક ડાહી ખજુરીએ આ નંબર પાડનારને કરગરીને કહ્યું, "ભાઈ અમે કાંઈ તારૂં બગાડયું નથી. તું શા માટે અમને કોરીકોરીને નંબર પાડીને જખમી અને ઘાયેલ કરે છે?" તેણે જવાબ દીધો, "બેન, ગભરાઈશ મા. તમારે અંગે નંબર પાડયામાં તમને ગેરલાભ નથી. તમારી ગણતરીનું કામ ઠીક થશે અને તમારાપર છાપ પડીને તમારી શોભા વધશે." ખજુરી બોલી, "ઠીક! એમજ છે તો ભાઈ, શા માટે તમે માણસો પણ તમારે કપાળે નંબરના ડાઘ પડાવી તમારી શોભા અને સવડ વધારતા નથી?" નંબર પાડનારે ઉત્તર વાળ્યો, "તેનું કારણ તમે ન સમજો. અમે માણસો તમારે માટે જે કરીએ તેને તમારે શરણ થવુંજ જોઇએ?"

બોધ—સ્વાર્થી માણસો પોતાના સ્વાર્થ માટે બીજાને દુઃખ થાય એવાં કામો કરે છે તોપણ તેઓ તે કામોને તેઓના લાભનાંજ જણાવે છે; પણ તેવાંજ કામો તેઓ પોતા ઉપર થવા દેતા નથી. તે માટે જ્યારે તેમને મેણાં મારવામાં યા તેમનાં

કામોનો દાખલો આપવામાં આવે છે ત્યારે ખોટાં બહાનાં કાઢી તેઓ વાત ઉડાવી દે છે.

કથા ૪૬ મી–વાઘણની વહેવાણ થઈ દીકરી ખોઇ બેઠેલી શીયાળ.

એક શીયાળને વાઘણ સાથે બહેનપણું હતું. તે વધારવા તથા પોતાની જ્ઞાતિમાં મોટાઈ દેખાડવા માટે તેણે પોતાની દીકરીને તે વાઘણના દીકરા સાથે પરણાવી અને પોતે વાઘણની વહેવાણ બનીને તોરથી ફરવા લાગી. પણ થોડાજ વખતમાં આ સગપણ તેને પસ્તાવો ઉપજાવનાર થઈ પડયું. પોતાનાં સાસુ સસરા તથા ધણીના ઘાતકીપણા ને વિચિત્ર રીતભાતથી શીયાળની દીકરી સાસરીએ દુઃખ પામવા લાગી. શીયાળનું દિલ બહુ દાઝયું; તથાપિ વાઘણને તે વિષે કંઇ પણ કહેવાની તેની છાતી ચાલી નહિ. તોપણ પોતાની દીકરીનાં હિત કાજે એક દિવસ બીહીને પણ તેણે બે બોલ કહ્યા. વાઘણે તેથી પોતાની ભૂલ જોઈતો નહિજ, પણ સામી છેડાઈ પડી અને તેઓ વચ્ચેનું બહેનપણું તૂટી ગયું. શીયાળની દીકરીએ આ સદાના દુઃખથી છુટવાનો કશો ઉપાય જોયો નહિ અને તે બાપડીએ આપઘાત કરી પોતાનો જીવ ખોયો.

બોધ–કેટલીક મૂર્ખ ને લોભી માતાઓ પોતાની દીકરીઓ પરણાવતાં તેઓના સુખની દરકાર રાખતી નથી એટલી પોતાની મોટાઇ દેખાડવાની રાખે છે. તેઓ સામા માણસોના ગુણ જોયા–તપાસ્યા વગર માત્ર પૈસા કે કુળથી લલચાઇ, ગમે

તેવા મુંજી માણુસને ઘેર પોતાની પુત્રી પરણાવે છે; પણ તેવાં જોડાં સુખી નીવડતાં નથી. છોકરી સાસરે દુઃખ પામે છે અને તેથી માબાપને પણ સંતાપ થાય છે. એવાં સાસરાં કેટલીકવાર છોકરીના મોતનાં કારણ થઈ પડે છે.

કથા ૪૭ મી—માની શિખામણ નહિ માનનાર બકલિયું.

એક બકલિયું બહુ ચાલાક હતું, પણ પોતાની મા (બકરી) ની શિખામણ માનતું નહિ. મા જે કંઈ શિખામણ દે તેની સામે વાદ કરી તેને તે હસી કહાડે. એકવાર એવો પ્રસંગ બન્યો કે તેમના ફળિયામાં એક કુતરી વીઆઇ. આવતાં જતાં માણુસો ઉપર તે કુતરી ભસીને હલ્લો કરે, જેથી ત્રાસ વર્તી રહ્યો. બકરીએ તે ઉપરથી પોતાનાં બચ્ચાંનું હિત વિચારીને તેને ચેતવણી આપી કે "થોડા દહાડા તું ફળિયામાં નીકળીશ નહિ; આપણા ફળિયામાં કુતરી વીઆઇ છે, તે સર્વેપર ભસે છે ને બાચકા ભરે છે. તું કોમળ અને નિર્બળ છે; તો તારાપર તે અવશ્ય હલ્લો કરશે. તેથી કદાચ તું માર્યું પણ જશે અને મારાથી તે દુઃખ સહન થશે નહિ." બકલિયાંને આ વાત હસવા જેવી લાગી. તે બોલ્યું, "મા, તમો તો બહુજ બીકણ છો. ફળિયામાં કુતરી વીઆઇ તેટલા માટે શું મારે સ્વતંત્રતા વેચી બીકણની પેઠે ઘરમાં ગોંધાઈ રહેવું? છટ! એ વાત મને ગમતી નથી. હું તે શું કરવા કુતરીને કે તેનાં કુરકુરિયાંને છેડીશ કે તે મને બચકું ભરે! હું મારા હક પ્રમાણે મારે માર્ગે ફરૂં તેમાં કુતરીના બાપનું

શું જવાનું છે ? બકરીએ આથી ખેદ પામી બચ્ચાંને બહાર ન જવા ઘણો આગ્રહ કર્યો અને કુતરીએ કોને કોને કરડયાં હતાં તેના દાખલા પણ આપ્યા; પણ તે સઉ ફોકટ. પોતાની મા ન જાણે તેમ તે એક વેળા ગુપચુપ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યું અને જેવું કુતરીની જગા નજીકથી પસાર થાય છે તેવુંજ કુતરીએ વાઘણની પેઠે તેનાપર હલ્લો કરી તેનો ટોટો પીસી તત્કાળ મારી નાંખ્યું. મરતી વેળા તે રંક પણ ઉદ્ધત બકલિયાંને મોઢેથી નીચલા શબ્દો નીકળ્યા—

(દોહરા.)

ટુંકું ડહાપણ બાળનું, મરણ દુઃખનું મૂળ,
માને નહિ માબાપનું, એ બહુ મોટી ભૂલ.—૧
ડહાપણ જે માબાપનું, પ્રેમીને પાકટ,
ભંગ તેહનો જે કરે, તે પામે સંકટ.—૨
હિતવચન માબાપનાં, બાળકનાં તે મિત્ર,
સદા નજરમાં રાખજો, આજ કથાનું ચિત્ર.—૩

બોધ–માબાપ કે ઘરડાં માણસોની શિખામણ જેમ બાળકોના હિતની તેમ પાકા અનુભવની હોય છે. તે માનવામાંજ ખરૂં સુખ છે. પણ કેટલાંક છોકરાં પોતાની હઠીલાઈથી તો કેટલાંક પોતાના મુઠીભર ડહાપણ ને અધુરી કેળવણીથી માનતાં નથી. તેથી ઉલટાં ચાલીને તેઓ મોટાં દુઃખમાં ફસી પડે છે અને વખતે પોતાના આખા જન્મારાનો સ્વાર્થ બગાડે છે. પાછળથી તેઓ પસ્તાય છે, પણ તે પસ્તાવો તેમને કામ લાગતો નથી અને કેટલીકવાર તો તેમના જીવની પણ હાની થાય છે.

કથા ૪૮ મી–જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા બે જોડિયા બળદ.

એક ગામમાં બે જોડિયા વાછરડા હતા. તેમના ધણીએ બંનેને એકસરખા મૂલે બે જુદા જુદા ગાડીવાનોને ત્યાં વેચ્યા. એક ગાડીવાન દયાળુ ને શાણો હતો. તે પોતે લીધેલા બળદને પૂરતો ખોરાક આપતો ને તેની પાસે મધ્યમસર કામ કરાવતો; તેથી તે બળદ આરોગ્ય ને બળવાન નીવડી તેને મનમાનતા પૈસા મેળવી આપવા લાગ્યો. પણ બીજો ગાડીવાન ઘાતકી ને લોભી હતો. પોતાના બળદને તે થોડો ખોરાક આપવા અને ઘણું વહીતરૂં કરાવવા લાગ્યો. તે હિણભાગ્ય બળદ તેથી ગળવા લાગ્યો ને નબળો થતો ચાલ્યો. ભારે બોજાથી ભરેલું ગાડું તેનાથી ઘસડાય નહિ ત્યારે તે હરામી કરે છે એમ કહી ગાડાંવાળો તેને ચાબકા મારીને આર ભોંકે. બળદ તેથી વધારે ને વધારે નબળો પડી ગયો અને અંતે મરણ પામ્યો. આ ગાડાવાળાએ બળદ લેવા પાછળ ખર્ચેલા પૈસા તેથી પાણીમાં ગયા અને નવો બળદ લેવાને ફરીથી તેને પૈસા ખર્ચવા પડયા તે જુદા.

બોધ–પરમેશ્વરે જેમને શેઠ શેઠાણી થવાનું સુભાગ્ય આપેલું છે તેમને ઘટે છે કે પોતાના નોકરોને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે સારો દરમાયો આપવો, તેમના તરફ માયાળુ રહેવું અને શક્તિ ઉપરાંત વહીતરૂં કરાવવું નહિ. તેમની ભૂલો બનતાં લગી માફ કરવી અને જેમ તેઓ જૂનાં થાય તેમ તેઓનો દરમાયો વધારતા જવું. નોકરો તેથી તેમને પોતાના માબાપ સમાન ગણી તેમનું કામ કાળજીથી કરશે અને તેમના લાભમાં પોતાનો લાભ

સમજી તેમનાથી છુટા પડવા ચાહશે નહિ. જેઓ એથી ઉલટી રીતે નોકરો સાથે વર્તે છે તેમના નોકરો તેમનું કામ બરાબર કરતા નથી, વારંવાર નોકરી છોડી જાય છે અને શેઠ શેઠાણીને નવા નોકરો સાથે નવી માથાકૂટ કરવી પડે છે; વળી તેમનું નામ વાયડું થયાથી નવા નોકર મહા મુશ્કેલીથી મળે છે અને એ રીતે તેમને અનેક અગવડો ખમવી પડે છે.

કથા ૪૯ મી–વાઘનું નામ ધરાવનાર શિયાળનું બચ્ચું.

એક શિયાળે પોતાના બચ્ચાનું નામ ઉકમાઈથી "શેરખાં" (નામીચો વાઘ) એવું રાખ્યું. તે નામ માટે તેના માબાપ તેમ તે છોકરો પણ બહુ ફુલાશ રાખતો; જાણે વાઘનું નામ મળ્યું તેથી ખરેખરો વાઘજ બની ગયો હોયની! પડોસનાં બીજાં પ્રાણીઓનાં બચ્ચાંઓ સાથે રમતાં આ "શેરખાં" શિયાળ તેમને ગાળો ભાંડે ને મારે; અને તે બાપડાં છોકરાંઓ તેના નામથી બીને તેને છેડે નહિ. એક સમયે તેઓ સઘળાં રમતાં હતાં, તેવામાં સામેથી એક ન્હાનો વાઘ બરાડતો ને છલંગ મારતો તેઓ તરફ આવતો જણાયો. તે જોઈ તેઓ ગભરાયાં; અને સઘળાંઓએ શેરખાંને કહ્યું, "મોટા ભાઈ શેરખાં! હવે તમારૂં શૂરવીરપણું દેખાડવાનો સમય આવ્યો છે. તમે "શેરખાં" એવું મોટું નામ ધરાવો છો, તો આપણાપર ધસી આવતા પેલા નાના વાઘની સામે ઉતરો અને તેને મારી તમારૂં નામ ખરૂં કરી દેખાડો! તમે જો તેની સામા થશો તો અમે તમારી પીઠે ખડા રહીશું, નહિ તો ન્હાસવા સિવાય અમારો છુટકો નથી." શેરખાં તો પેલા નાનકડા વાઘને જોતાંજ એવા ધ્રુજી ઉઠયા હતા, કે

તેમનું મરોડદાર પુછડું નીચુંજ પડી ગયું હતું ! ભયના માર્યા સઉથી પહેલાજ તેઓ પોતે નાઠા અને તેમની પાછળ તેમના ગોઠિયાઓ પણ તેમને હડધૂત કરતા ન્હાસી ગયા.

બોધ–નામથી નહિ પણ કામથીજ માણસનું પાણી જણાય છે. મોટું નામ રાખી મોટાં કામ ન કરીએ અથવા ભલાં કામ કરવાને સમયે બહાનાં કાઢી ખસી જઇએ તો આપણી હાંસી થાય અને આપણું મોટું નામ લજજામાં આવી પડે. કેટલાંક રંક માબાપો પોતાનાં છોકરાંને મોટાં મોટાં કે રાજવંશી નામો આપે છે. તેઓ અંતે પોતાનાં નિર્દોષ બચ્ચાંઓની ઠેકડીજ કરાવે છે. "દીકરા દળનારીના ને નામ તારે દારાશા." એવી એક કહેવત પારસીઓમાં ચાલે છે. મોહમેદનોમાં પણ કહેવત ચાલે છે કે–"પેટમાં પાશેર પાણી નહિ ને નામ દરિયાવખાં." હિંદુઓમાં પણ કહેવત છે કે, "નામે નવલખી ને ગજવામાં પઇ નહિ." ઇ. ઈ.

કથા ૫૦ મી–વાઘ, વરૂ અને કુતરા મિત્રો.

એક જંગલમાં વાઘ, વરૂ અને કુતરો એ ત્રણ વચ્ચે દોસ્તી બંધાઇ. એ ત્રણેના જાતિસ્વભાવ એવા કે તેઓ વચ્ચે મિત્રાચારી થઇ શકે નહિ. તથાપિ સંજોગો એવા બન્યા કે જેથી આ વાઘ, વરૂ અને કુતરો મિત્ર થઇ શકયા. વરૂને જંગલમાં પોતાના શિકારો મેળવતાં વાઘથી અડચણ નહિ થાય અને વાઘની સંગતથી પોતે પણ મોટાં પ્રાણીમાં ગણાય તેટલા માટે તે ખુશામદ કરીને વાઘનો મિત્ર થઇ રહ્યો હતો. કુતરો જાતે માયાળુ સ્વભાવનો હોવાથી અને શહેરમાંના પોતાના વહડકણા જાતભાઇઓ વચ્ચે

દુઃખ પામ્યાથી શહેર છોડી જંગલમાં નીકળી આવ્યો હતો અને તેને એકલો ભટકતો જોઇને તેના રૂપગુણપર પ્રસન્ન થઈ વાઘે સ્વેચ્છાથી તેને પોતાનો મિત્ર કર્યો હતો. થોડા દહાડા સુધી તો આ દોસ્તી કશી પણ અડચણ વિના ચાલી. પણ પછીથી તેમાં ભંગાણ પડ્યું. કુતરાને નરમ અને મહેનતુ જોઇને વાઘ તેની સાથે મિત્રાઇને બદલે શેઠાઈ ચલાવી નોકરની પેઠે કામ કરાવવા લાગ્યો અને વરૂએ તેને ઉત્તેજન આપ્યા કર્યું; કેમકે કુતરો હલકો પડે એટલે વાઘના મિત્ર તરિકેનું માન ફક્ત પોતાનેજ મળે તેમ હતું. કુતરો આથી અસંતોષી થયો અને તક જોઈ નાસી ગયો. વરૂએ વાઘને ઉશ્કેર્યો; એટલુંજ નહિ પણ પોતાની સરસાઈ દેખાડવાના હેતુથી પેલા કુતરાનો નાશ કરવાનું બીડું ઝડપી તેણે તેની પૂઠ પકડી. ઘણી જગાએ શોધખોળ કરતાં આ કુતરો તેને એક ભરવાડને ત્યાં આવી રહેલો જણાયો; તેણે બળવાન, હિમ્મતવાન અને ઉપયોગી જોઈ પોતાનાં ઢોરઢાંખરની ચોકી કરવા તેને રાખ્યો હતો. ત્યાં તે ખાનપાનથી પોષાઇ પુષ્ટ બન્યો હતો અને સવ માણસો તેના તરફ બહુજ પ્રીતિ દેખાડતાં હતાં તેની આવી ચઢતી જોઇ વરૂની આંખમાં વધારે ઝેર ભરાયું. કોઈ કળાથી તે ભરવાડને મળ્યું અને સમજાવ્યું કે એ કુતરો ઘાતકી લુચ્ચો અને કૃતઘ્ન છે તેથી શહેરીઓએ તેને પોતા વચ્ચેથી હાંકી કાઢયો હતો અને જંગલમાં તેને નિરાધાર ભટકતો જોઇ મારા ભલા અને મહાપ્રતાપી મિત્ર વાઘરાજાએ પોતાને ત્યાં આશરો આપી રાખ્યો હતો; પણ ત્યાં પણ તે પાંસરો ન ચાલ્યાથી તેમણે કંટાળી તેને કાઢી મુકયો છે. મારી ખાત્રી છે કે અહીં પણ તે જોખમ ભરેલોજ થઇ પડશે. માટે તમે એને તત્કાળ

હાંકી કાઢો; નહિ તો તમારી પણ ખરાબી કરશે એટલુંજ નહિ પણ મારા મિત્ર વાઘરાજા પણ તમારા શત્રુ થઇ કોઈ દિવસ તમારો ઘાણ કાઢી નાંખશે.” ભરવાડ મૂર્ખ અને કાચા કાનનો હોવાથી વરૂની વાત સાચી માની અને જે નિમકહલાલ કુતરો પોતાનાં ઢોરઢાંખરનું રક્ષણ કરનાર થઇ પડેલો તેને નિર્દયપણે માર મારી હાંકી કાઢયો. વરૂએ પોતાનાં કાવતરાંની બડાઈ વાઘ આગળ મોટા મોટા શબ્દોમાં હાંકી; પણ થોડાજ દિવસમાં પોતાની અજાયબી વચ્ચે તેના જાણવામાં આવ્યું કે જે કુતરાનો નાશ કરવાને હું આકાશ ને પાતાળ એક કરી ચૂકયો છું તે તો એક બીજા ભરવાડના હાથમાં આવ્યો છે અને તેના ગુણોને માટે પ્રસન્ન થઈ તેણે તેને પોતાને ત્યાં બહુ માન ને હેતથી રાખ્યો છે. એ વાત જાણતાંજ આ અદેખો વરૂ તે ભરવાડને ત્યાં પહોંચી ગયો અને કુતરાની અપકીર્તિ કહી તેને હાંકો કાઢવાનો આગ્રહ કર્યો. પણ આ ભરવાડ સમજુ હોવાથી તે ઝટ વરૂની ખોટી નિષ્ઠા જાણી ગયો; અને તેને એટલોજ ઉતર વાળ્યો કે આ કુતરામાં ભલાઇ સિવાય મેં તો બીજું કશું જોયું નથી. તમે તેને ભુંડો કહો છો તોપણ ગમેતેવો પણ તે કુતરો છે અને તમે તો વરૂ. મને તો મારા બાપદાદા શિખામણ કહી ગયલા છે કે ભલામાં ભલા વરૂ કરતાં ભુંડામાં ભુંડો કુતરો સારો !” આ ઉત્તરથી વરૂનું પાણી ઉતરી ગયું. પોતાની દુષ્ટ ધારણામાં નિરાશ થઇ તે ત્યાંથી પાછો ફર્યો અને ભરવાડને દમ ભીડાવતો ગયો કે, “હું અને મારો મિત્ર વાઘ, તને જોઇ લઈશું.” ભરવાડે તેની ધમકીને હસી નાંખી અને એક ગુણી પ્રાણીની નોકરીનો લાભ તે નિર્ભયપણે મેળવવા લાગ્યો.

બોધ-ખુશામદીઆ માણસો ગમે એવા મોટા હોય તોપણ તેઓ ધાસ્તી આપનારા છે. ખુશામદને ખાતર અને મોટા મિત્રને માત્ર રાજી રાખવા માટે પણ તેઓ પોતાના ગરીબ મિત્રનો ઘાણ કાઢવાને ચૂકતા નથી. પોતાનો હલકો હેતુ પાર પાડવા માટે તેઓ બને એટલી કપટકળા ચલાવે છે. ભોળા અને કાચા કાનના લોક તેમની કારસ્તાનીથી ઠગાય છે ખરા, પણ સાવધ માણસોની નજરમાં તેઓ ઉઘાડા પડી પોતાની પ્રતિષ્ઠા ખોયા વગર રહેતા નથી. સદ્ગુણી માણસ હલકા માણસોનાં સંબંધમાં આવતાં દુઃખ પામે છે, તોપણ છેવટે કોઇપણ તેની પિછાન કરનારૂં મળી આવે છે અને પોતાની ભલાઇનો બદલો તેમને મળીજ રહે છે.

કથા ૫૧ મી-વાઘણ અને બકરી.

એક વાઘણ માંદી પડી તેથી પોતાના બચ્ચાને ધવડાવવા માટે તેણીએ એક દુધાળી બકરીને પગાર ઠેરવીને રાખી. બકરીએ પગારની લાલચે તેમજ પોતાના માયાળુ સ્વભાવ પ્રમાણે સારી રીતે દુધ ધવડાવીને વાઘણના બચ્ચાંને ઉછેર્યું. વાઘણ સાજી થઇ એટલે બકરીને રજા આપી અને બકરી પોતાનો પગાર માગે તે ઉડાવવાની ખોટી નિષ્ઠા રાખીને તેણી બોલી, "બકરીબાઈ, હું દિલગીર છું કે તમોએ દુધ ધવડાવવામાં બેકાળજી કરીને મારાં પુષ્ટ બચ્ચાને છેક તાવી નાખ્યું છે. એક માતા તરીકે તે માટે મને બહુ રોસ ચઢે છે અને એમ થાય છે કે જાણે હમણાંજ તમને ફાડી ખાઉં; પણ તમારી સામે એટલી બધી ઘાતકી થતી નથી અને માત્ર તમારા ચઢેલા પગારનોજ દંડ કરીને જતાં મેલું છું." ગરીબ ભોળી બાપડી બકરી! તેણી આશ્ચર્ય પામીને

બોલી, "શેઠાણીજી ! તમારા જોવામાં કાંઇ ફેર હશે. તમારૂં બચ્ચું તવાયું તો નથીજ, પણ મારૂં દુધ ધાવ્યા પછી વધારે પુષ્ટ બન્યું છે. ખાતરી કરવી હોય તો ચાલો આપણે આડોસી પાડોસીઓને દેખાડીએ ને તેમનો મત લઇ આપણા વાંધાનો નિવેડો આણીએ." વાઘણે જોયું કે બકરીનું કહેવું ખરૂં છે અને તેણી પોતાનો દાવો છોડવા માંગતી નથી, તેથી તેણીને ગભરાવા માટે તેણે આળ મેલ્યું કે "હશે ! પણ એ મુદ્દાપર હું વધારે વજન મેલતી નથી અને મારા એક વહાલા બચ્ચાને બીજાંની નજરમાં લાવવાનું યોગ્ય ધારતી નથી; પણ બકરીબાઇ, મારાં આ ભર્યા પૂર્યા ઘરમાંથી તમોએ મન ભાવતી ચોરી કરી મને ખાલી કરી મેલી છે તેનું કેમ ! બાપડો મારો ધણી રાત દિવસ મહેનત કરી શિકાર લાવી મારે સારૂ ઉંચા રાખતો તેમાંથી તમે ગમે તેમ હજમ કરી ગયાં છો, તે માટે તમો શું કહો છો ? તમારી લાજ રાખી અત્યાર સુધી હું એ વિષે ચૂપ રહી હતી, પણ હવે જ્યારે તમે મારી મરજાદા રાખતાં નથી ત્યારે મેં ઠરાવ કર્યો છે કે તમને તમારા ખરા રૂપમાં ઉઘાડાં પાડવાં અને તમારા પગારની એક પઇ તમને ન આપતાં ખાલી હાથેજ વિદાય કરવાં." બકરી જો કે ગભરાઇ તો પણ છાતી કઠણ રાખીને બોલી, "શેઠાણીજી ! મારા કહેવાથી તમને રીસ લાગી હોય તો ક્ષમા કરજો, પણ તમે પોતેજ દરરોજ ફર્યાદ કરતાં હતાં કે હું માંદી પડેલી છું તે છતાં મારો નિર્દય ધણી મારે માટે શિકાર લાવતો નથી. તો પછી શિકાર હું કેવી રીતે ખાઇ જાઊં ? આમ છતાં માની લઇએ કે શિકાર ઘરમાં આવ્યા હતા; પણ તે મારાથી ખવાયજ કેમ ? અમો પશુની જાતનો ખોરાક તો

ઘાસચારો છે; નહિ કે માંસલોહીવાળા શિકાર.” વાઘણુ આથી તદ્દન ઝંખવાણી પડી ગઈ; તોપણુ ક્રોધના આવેશમાં હદ બહાર જઈ બોલી, “લુચ્ચી બકરી! હજુએ સમજતી નથી? તો હવે હું તારો કેવો ઘાટ ઘડું છું! મારી માંદગીનો લાભ લઈ મારા પતિને ભોળવીને તેમની સાથ તેં નીચ પ્રીતિનો વહેવાર માંડયો હતો. એ વાત પણુ શું ખોટી છે? જો તું ખોટી કહેશે, તો આ મારો પતિ મારા તરફથી સાક્ષી પુરી મને સાચી ઠરાવી આપશે.” છેડાયલી વાઘણુ આમ બોલીનેજ અટકી નહિ, પણુ પોતાના પતિ વાઘપર તકાદો કરી તેને મોઢે પણુ તેણીએ બોલાવ્યું કે વાઘણ કહે છે તે વાત સાચી છે ને બકરીની નીતિસંબંધી વર્તણુક સારી નથી! વાઘ અને વાઘણુને બકરી સામે નારાજ થયલાં જોઈ ત્યાંનાં બીજાં પ્રાણીઓ પણુ તે બાપડીપર છેડાઈ પડયાં અને તેણી લુચ્ચી, ચોટ્ટી તથા અનીતિમાન છે એવું કહી વાઘણુ અને વાઘ તરફજ દયા દેખાડવા લાગ્યાં. બકરી આથી છેક ગાભરી પડી ગઈ અને પોતાનો પગારજ નહિ, પણુ સાથે લાજ પણુ ગુમાવી ધ્રુજતી અને રડતી પોતાને ઘેર આવી. વળી વાઘ તથા વાઘણુની શત્રુતાના કારણે તેણીને પોતાનો બધો વખત ભયમાં કાઢવો પડયો.

બોધ–જે માણસો મોટાં પણુ લોભી અને હલકા સ્વભાવનાં હોય તેમની સાથે કોઈપણ કારણે કાંઈપણ લાલચે વહેવાર રાખવો નહિ. ભોગજોગે જો વહેવાર પડયો હોય તો પહેલી તકે તેમનાથી છૂટાં પડી જવું અને તે માટે નાણાંનો કે બીજો ભોગ પણુ આપવો પડે તો તે આપવો; નહિ તો તેમને હાથે આપણા પૈસા ટકાની તથા માન મર્યાદાની હાનીજ થશે.

વળી તેથી આપણે માથે મોટાં આળો ચઢશે અને લોકો પણ તેને ખરાં કહેવા નીકળશે. મોટા માણસો સાથે લડત કરવામાં તેમની દોલત, લાગવગ અને કાવાદાવાને લીધે કદી ફાવી શકવું સહેલું નથી. કેટલાંક માણસો શ્રીમંત હોવા છતાં પૈસાનાં એટલાં બધાં લોભી હોય છે કે પૈસાના બચાવ ખાતર પોતાની સાચવટ તથા માણસાઇનો ભોગ આપવામાં પણ પાછું જોતાં નથી. રંકોના પૈસા ડુબાડવામાં તેઓ પાપ સમજતાં નથી અને તેથી બાપડા તેમના નોકરો વગેરેને પોતાના ખરા પસીનાના પૈસા ખોઇ રડી બેસી રહેવું પડે છે.

કથા ૫૨ મી–ગીધ અને શહેર સુધરાઇ.

એક વગડાનાં પ્રાણીઓએ પોતાની સીમમાં ગલીચી અને ગંદવાડનો વધારો થયલો જોઇ તેની સફાઈ કરવા માટે ગીધને પોતાનો મ્યુનિસિપાલ કમિશ્નર નીમ્યો. મુવેલાં પ્રાણીઓને ઝટ ભક્ષ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી તે ગીધે સફાઇ તો ઠીક કરી; પરંતુ તેના પોતાના છેરથી ત્યાં નવી જાતની ગલીચી થવા માંડી અને જે જે ઝાડોપર તે ગીધ બેસતો તે તે ઝાડો, તેના છેરની ઝેરી ગરમીથી મરી જવા લાગ્યાં. પ્રાણીઓ તેથી વધારે દુઃખ પામ્યાં અને છેવટે તેઓએ આ ગીધને પદભ્રષ્ટ કરીને પોતાનો છુટકારો કર્યો.

બોધ–કેટલાક હોદ્દેદારો એવા ભુંડા સ્વભાવના હોય છે કે રૈયતને સુખ આપવાને બદલે દુઃખના કારણ થઇ પડે છે. લોકકલ્યાણનો જે રૂડો હેતુ રાખીને તેમની નિમણુક થાય છે તેને બદલે રૈયતના સુખના ભોગે પોતાનુંજ સુખ સગવડ તેઓ સાધે

છે. નુકસાનકારક ગણાતાં જે કામો કરવાની પ્રજાને તેઓ બંધી કરે છે તેવાં કામો પોતે નિર્ભયપણે કરે છે અને તેમ કરીને પોતાના અધિકારને ઝાંખ લગાડે છે. રૈયતમાં જો શક્તિ અને એકસંપી હોય છે, તો એવા હોદ્દેદારોને દૂર કરે છે અને નહિ તો તેમનું અંધેર લઇ ચલાવ્યા વગર તેને છૂટકો રહેતો નથી.

કથા ૫૩ મી–કાંટો અને પગ.

એક માણસ પોતાનાં પગરખાં પહેર્યા વગર બાવળીઆનાં ઝાડોમાં ફરતો હતો તેથી એક કાંટો તેના પગમાં ઓચિંતો એટલો મજબૂત ભોંકાયો કે કાઢતાં તેના પગને બહુ વેદના થઇ અને લોહી પણ ઘણું વહ્યું. આથી તે બબડવા લાગ્યો કે “ ઓ દુષ્ટ કાંટા ! તારૂં સત્યાનાશ જજો ! તારા ઝાડનો આ જગમાંથી ક્ષય થજો ! ” કાંટાએ ઠંડેપણે ઉત્તર વાળ્યો કે “ ભાઈ, ગમે એટલી ગાળો ભાંડ; મને તે લાગનાર નથી. હું પોતે જાણી બૂજીને થોડોજ તારા પગને પીડવા આવ્યો હતો ? તારી મુર્ખાઇ-થીજ તેં આ દુઃખ પોતાને માથે વહોરી લીધું છે. આ જગા કાંટાની હોવા છતાં તું શામાટે ઉઘાડે પગે અહીં આવ્યો ? અને આવ્યો તો શામાટે જોઇ તપાસીને ન ચાલ્યો ? ”

બોધ–માણસોને ઘણાંખરાં દુઃખ તો તેમની પોતાની મૂર્ખાઇ અને બેદરકારીથીજ થાય છે. જ્યાં જવું ન જોઇએ ત્યાં આપણે જઇએ; જે ખાવું ન જોઇએ, જે કરવું ન જોઇએ તે આપણે કરીએ; તો અવશ્ય આપણને દુઃખજ મળે. સંસારમાં ડગલે ડગલે દુઃખનાં સાધનો પડેલાં છે. તે આપણને ન વળગે એટલા

માટે બહુ સાવચેતી અને ડહાપણથી આપણો રસ્તો કાપવો જોઇએ. ઘણુંાખરા માણુસો તેમ કરતાં નથી અને તેથી દુઃખના ભોગ થઇ પડે છે અને પછી તેઓ પોતાના પેદા કરનારને, પ્રારબ્ધને કે સામા માણુસોને દોષ દે છે; પણ એ માત્ર તેમની અજ્ઞાનતા અને ગળેપડુપણુંજ છે.

કથા ૫૪ મી–કળશિયો અને પાણી.

એક કળશિયાને પાણીથી ભરવામાં આવ્યો હતો. પાણી કળશિયામાં ઠર્યાં પછી અભિમાન ધરી તેને કહેવા લાગ્યું, "અલ્યા, તેં મને ઝાલી રાખ્યું છે ત્યાં સુધી તારાથી બીજું કાંઇ કામ થઇ શકતું નથી. એ ઉપરથી હું સમજું છું કે હું તારે માથે શેઠ છું ને તું મારો નોકર છે." કળશિયો રીસે ભરાઇને બોલ્યો, "નગુણા અને અહંકારી જળ! હું તો એમજ સમજતો હતો કે તું મારે આધારે રહ્યું છે, તો તે માટે મારો ઉપકાર માનશે; પરંતુ તું તો મને સામો નીચો પાડે છે, તો હવે તે નિમકહરામીનો બદલો જોઈ લે." એમ કહી કળશિયો ઉંધો વળી ગયો અને તેમાંનું પાણી જમીનપર ઢોળાઇ હતું નહતું થઇ ગયું.

બોધ–કેટલાંક માણસો એવાં અભિમાની અને નિમકહરામ હોય છે કે જેઓ તેમને આશરો આપી નિભાવે છે તેમનેજ માથે ચઢી બેસવા માગે છે. પોતાની ટુંકી સમજથી તેઓ ઉલટું એવુંજ સમજે છે કે અમોવડેજ એનો નિભાવ થાય છે. એવા અધમ માણસોની શુદ્ધ ત્યારેજ ઉઘડે છે કે જે માણુસોને આધારે તેઓનો નિભાવ થતો હોય છે તેઓથી તેઓ

જ્યારે છૂટા પડે છે, યા તેઓ તેમને કાઢી મૂકે છે. માણસને ઘટે છે કે જેને આધારે પોતે નભતો હોય તેનો ઉપકાર માની નમ્ર રહેવું અને પોતે જો તેને કાંઇ કામ લાગતો હોય તો તે માટે તેનાપર પાડ ચઢાવવો નહિ.

કથા ૫૫ મી–બકરી તથા કુતરી વચ્ચેનો કજીયો અને વાંદરાનો ન્યાય.

એક રળિયામણા ગામડામાં એક ગરીબ બકરી રહેતી હતી. એ બકરીને બે રૂપાળાં બચ્ચાં જન્મ્યાં જેને માટે તે પોતાને ભાગ્યશાળી સમજી પરમેશ્વરનો પાડ માનવા લાગી. હવે તે જગાએ એક વિકરાળ વઢકણી કુતરી પણ વસતી હતી. જો કે તે બકરીની પડોસણ તથા મૈત્રિણી હતી, તથાપિ બકરીનાં રૂષ્ટપુષ્ટ બકલ્યાંઓને જોઇ તેની દાનત બગડી અને તે બકલ્યાંઓનો ભક્ષ કરી પોતાના મનની તૃપ્તિ કરવાની તલપ તેના દિલમાં ઉત્પન્ન થઇ. એક દિવસે બકરી પોતાનાં બચ્ચાંને ત્યાંજ મેલીને ગામને પાદરે ચારો ચરવા ગઇ, ત્યારે એ કુતરીએ એ બચ્ચાંઓને પોતાને કબજે લઈ લીધાં અને પોતેજ જાણે તેમની માતા હોય તેમ તેઓને પાસામાં ઘાલીને બેઠો. બકરી પાછી ફરવા કેડે આ તમાશો જોઈ વિસ્મય પામી; તોપણ તે એવું સમજી કે કુતરી મારી બેન સમાન હોવાથી બચ્ચાંની માશી દાખલ તેણીએ મારી ગેરહાજરીમાં મારાં બચ્ચાંઓનું રક્ષણ કરવાના વિચારથી તેમને જાળવ્યાં હશે. તેણીએ તે માટે કુતરી બેનનો ઘણો ઘણો ઉપકાર માન્યો અને વનતિ કરી કે હવે મારાં બકલ્યાં મારે સ્વાધીન કરી તમે સુખે તમારે કામે વળગો.

કુતરીએ તે સાંભળતાંજ છેડા છોડવીને કહ્યું કે, "તું કોણ આ બચ્ચાંઓની મા થવાવાળી? હું તને ઓળખતી નથી. એ બચ્ચાં તો મારાં પોતાનાં જણેલાં છે." આમ બોલવા જોડે તેણી વાઘણની પેઠે કુંફાડા મારતી ભસવા મંડી. રંક બાપડી બકરી! આ અણધારી આફત જોઇ થરથર ધ્રુજવા લાગી; તેણે ઘણી નમ્રતાથી કુતરીને કહ્યું, "જો તમે સાચાં હો તો આવો મારી સાથે, આપણે કોઇ ન્યાયી પ્રાણી પાસે જઇ એનો ન્યાય કરાવીએ. ન્યાયમાં જો તમારી જીત થાય તો બચ્ચાં મારા પેટનાં જણેલાં છતાં પણ હું તેમને તમારે સ્વાધીન કરીશ."

કુતરીએ આ દરખાસ્ત એમ સમજીને સ્વીકારી લીધી કે મારા તથા બકરીના વાંધામાં કોની તાકાત કે મારી વિરૂદ્ધ ફડચો કરશે? પછી બંને જણુ બકલ્યાંને સાથે લઇને, કોઇ ન્યાયાધીશની શોધ માટે વગડા તરફ આગળ વધ્યાં. થોડેક છેટે પહોંચતાં ઝાડી વચ્ચે તેમને એક મોટો મસ વાંદરો મળ્યો. તે દેખાવમાં તથા ચેનચાળા કરવામાં મનુષ્યજાતને ઘણો મળતો હોવાથી, કુતરી તથા બકરીએ તેને નમન કરીને વિનતિ કરી કે "વાંદરાજી! વાંદરાજી! અમે તમને અમારા ન્યાયાધીશ ઠરાવિયે છિયે; તમે અમારો ન્યાય કરો." પછી ફરિયાદણ બકરીએ પોતાની ફરિયાદની સઘળી વિગત કહી સંભળાવી. પ્રતિવાદણ કુતરીએ પણ પોતાના બચાવનું કહ્યું; અને છેવટે ઉમેર્યું કે, "હું જાતે કુતરી છું તથા તમારા કરતાં ઘણી બળવાન છું, તે લક્ષમાં રાખીને ન્યાય કરશો!" વાંદરાજી પોતાના ભાવ વધેલા માની ખૂબ દમામથી ન્યાયાધીશ બન્યા અને બંને પક્ષકારોને પોતપોતાના સાક્ષી પુરાવા રજુ કરવાની આજ્ઞા કરી.

બંને પક્ષકારો ગામમાં જઈને સાક્ષીઓ મેળવવાનો યત્ન કરવા મંડ્યાં. ગામનાં કુતરાં, બકરાં, બિલાડાં, મરઘાં, બટકાં, ઉંદરડાં ઈત્યાદિ સર્વ કોઈ જાણતાં હતાં કે બકલ્યાં બકરીનાંજ છે અને કુતરી ખોટો દાવો કરે છે, તોપણ કુતરીના ત્રાસથી તથા તેણીએ દમ ભરાવ્યાથી તેઓ તેણીનાંજ સાક્ષી થયાં અને બિચારી બકરી કાલાવાલા કરીને થાકી તોએ કોઇએ તેણીની પક્ષ લીધી નહિ. ન્યાયાધીશ સાહેબની હજુરમાં આવ્યા પછી સદરહુ સર્વ પ્રાણીઓએ –બકરા તથા બકરીઓ, જેઓ ફરિયાદણ બકરીનાં સ્વજાતિ તથા સગાં સ્નેહી થાય તેઓએ પણ–કુતરીનાજ લાભમાં તથા બકરીની વિરૂદ્ધ જુબાની આપી. અધુરામાં પૂરૂં બે જંગલી શિયાળ જેમને આ કામમાં કંઈજ લાગે વળગે નહિ તથા જેમને કોઇએ સાક્ષી દાખલ બોલાવેલાં પણ નહિ તેઓ ત્યાં આવી ચઢયાં; અને રાજીખુશીથી પેલી કુતરી તરફથી એવી જુબાની તેઓએ આપી કે, “અમે વારંવાર રાત્રી વેળા લોકોનાં મરઘાં વગેરે મારી ખાવાના ઉદ્યોગ માટે ગામમાં જતાં આવતાં હોવાથી બંને પક્ષકારોને પિછાનિયે છિયે અને તે પિછાનના આધારે કહીએ છીયે કે કુતરી બહુ ભલું ને બળવાન પ્રાણી છે. તેણીએ બકરીના સંકટવેળા તેણીને મદદ કરી હતી; અમારાં સદરહુ કાર્યમાં પણ તેણીએ અમોને સહાયતા આપીને અમારાપર મોટા ઉપકારો કીધેલા છે; તે ઉપરથી અમે માનીએ છિયે કે તેણીનો દાવો ખરો છે અને આ બચ્ચાંઓ તેણીનાંજ છે.” નામદાર ન્યાયાધીશ મિ૦ જસ્ટિસ વાંદરાજીએ સદરહુ સઘળા સાક્ષીઓની જુબાની સાંભળ્યા પછીથી બકરીને પોતાના સાક્ષી રજુ કરવા ફરમાવ્યું. બકરી રડી કપાળ કૂટીને બોલી, “ નામદાર ન્યાયાધીશ !

સરકાર માબાપ! ખરૂં પુછો તો પ્રતિવાદણ કુતરીબાઈના આ જેટલા સાક્ષીઓ છે તે બધા મારાજ છે, પરંતુ મારી મુફલેસીનો લાભ લઈને તથા કુતરીના બળથી ડરી જઇને તેઓ ફરી ગયાં છે અને હડહડતી જુઠી જુબાની આપી તમને ઠગવાનું તથા ન્યાયને ઉંધો મારવાનું મહાપાતકી કર્મ એઓએ કર્યું છે. મારા તરફથી કોઈ સાક્ષી આપવાની હામ ભીડતાં નથી અને હું તેમની દરકાર પણ કરતી નથી. પ્રતિવાદણના સર્વ સાક્ષી પુરાવાને તડાકે ઉરાડી મેલે અને કોઇથી કદી નહિ તૂટે એવા બે પુરાવા મારી પાસે છે. એક એ કે આ તકરારી બકલ્યાંના રૂપ રંગ તથા સ્વભાવ સર્વ મનેજ મળતાં છે; કુતરીનો તો એક અંશ પણ તેમનામાં જણાતો નથી. બીજું એ કે બકલ્યાંઓ તમો જુઓ છો તેમ કયારનાં મને આવી મળવાનાંજ વલખાં મારે છે અને કુતરીભણી તો ઝાંખીને જોતાંએ નથી. એનાં કરતાં સરસ તથા વધુ સાક્ષી શી જોઇએ સાહેબ?" બકરીના આ પુરાવા એટલા તો મજબુત હતા કે તેના આધારે ન્યાયાધીશ તેણીના લાભમાંજ ચુકાદો આપશે એમ માનીને સાક્ષી પ્રાણીઓ ધ્રુજવા લાગ્યાં; તથાપિ તેઓ સર્વની અજાયબી વચ્ચે ન્યાયાધીશ સાહેબ વાંદરાજીએ એવો ચુકાદો આપ્યો કે—

"ફરિયાદણ બકરી બાઇનો દાવો બનાવટી અને રદ બાતલ છે, કારણ તેણી એક પણ નજરે જોનાર સાક્ષી રજુ કરી શકી નથી. પ્રતિવાદણ કુતરીબાઇનો દાવો વાજબી છે, કારણ તેણી કુંડીબંધ સાક્ષીઓ રજુ કરી શકી છે. તેણી જાતે જબરી, વગવાળી, યુક્તિવાળી છે અને તેવી એક બાઇ કદી પણ જુઠું બોલે કિંવા ખોટો દાવો કરે નહિ. વળી જે સાક્ષીઓ તેણી

તરફથી હાજર થયા છે તેઓ પણ પ્રમાણિક તથા આબરૂદારજ હોવા જોઇયે. બકરીએ આપેલા બે પુરાવા દેખીતા ઘણા મજબુત લાગે છે, પણ તે હું એવી યુક્તિથી રદ કરૂં છું કે બંને બચ્ચાંઓને શિખવી ફુલવીને તેણીએ તેમની હકદાર માતુશ્રી સામે બળવાખોર કરી મૂકયાં છે; તથા એ બચ્ચાંઓનાં રૂપ રંગ બકરીના જેવાં લાગે છે તેનું કારણ એ કે બકરીએ જાદુ તથા નજરબંદી કરીને આપણ સર્વની આંખો ફેરવી નાંખ્યાથી એવું ખોટું આપણને દેખાય છે; અર્થાત બકરી ખોટો દાવો કરનાર, ડોળઘાલુ, લુચ્ચી, તર્કટી, ડાકેણી ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ છે; અને એ સર્વે સબળ કારણો તથા અર્થશાસ્ત્રની તકરારોથી હું છેવટનો ફડચો આપું છું કે, બન્ને તકરારી બચ્ચાં નિર્દોષ કુતરીબાઇને હવાલે કરવાં. લુચ્ચી બકરીને તેણીની આ અપ્રમાણિક વર્તણુક તથા ખોટી જુબાની અને ખોટા સોગંદ વગેરેના ભયંકર અપરાધો માટે એકદમ અહીં રેહસી નાંખવી અને તેણીનું માંસ તથા લોહી આપણ સર્વેએ આપણી મહેનતના બદલામાં ઉજાણી કરીને વહેંચી ખાવાં. અલબતે, તેનો મોટો હિસ્સો આ નિર્દોષ કુતરીનેજ મળશે. તથાસ્તુ !"

રંક બિચારી બકરી! પોતાનો દાવો ખરો તથા મજબુત છતાં પોતાનાં બચ્ચાં તો ખોઇ બેઠીજ, પણ તે જોડે પોતાનો પ્રાણ પણ ગયો !

બોધ—દુનિયા કાવાદાવાથી ભરેલી છે. તેમાં અનર્થો તથા અન્યાયો તરેહવાર જાતના અને તરેહવાર રીતે થાય છે. હકદારોના હક લુટાય છે અને જેમનો હક નહિ તેઓ જીતે છે. ન્યાય મેળવવાના જુદા જુદા રસ્તાઓ હોય છે, પરંતુ હમેશાં ખરોજ

ન્યાય મળે, હકદારોજ જીતે અને તરાપ મારનારાઓ હારે કે સજા પામે, એ નક્કી હોતું નથી. ન્યાયાધીશો, જુररो, ટીકાકારો, કે મત આપનારાઓ જો મૂર્ખ, અપ્રમાણિક કે ખુશામતિયા હોય છે, અને હકદાર આસામી જો ગરીબ હોય છે તો ન્યાય ઉંધો વળે છે અને હકદાર હક ખોઇ બેસે છે. જેનો હક નહિ તે પોતાના પૈસા, લાગવગ, હથિયાર કે તેવાં બીજાં સાધનોનાં બળથી ફાવી જઇને પારકી મતાનો લહાવો લે છે, એટલા માટે રંક સ્થિતિનાં મનુષ્યોને ઘટે છે કે શક્તિવાળાઓ સાથે વાંધામાં ઉતરવું નહિ. વાંધો પડે તો તે માટે લડત કરવા નિકળવું નહિ અને બનત ાંલગી સર્વ નિવેડા ઘરમેળે સમજુતીથી લાવવો. જો તેમ ણુ નહિ બની શકે તો "ભુંડાંનાં નામ ઉપર ધૂળનો ખોબો" એ નિયમે પરમેશ્વરનો ન્યાય અંતે પ્રબળ થશેજ એવો દૃઢ નિશ્ચય દિલમાં રાખીને પોતાનો હક તુરત વેળી જતો મેલી નુકસ ન ખમીને પણ ચુપ બેસવું.

કથા ૫૬ મી—પોપટને પીંજરે બેઠેલો કાગડો.

એક માણસ પોતાના પીંજરામાંના પોપટપર વહાલ દેખાડી તેને સારાં સારાં ભોજન જમાડતો તથા લાડ લડાવતો હતો. તે જોઇ એક કાગડાએ બિચાર્યું કે, "કેવો ભાગ્યશાળી આ પોપટ ! માણુસ જેવું સર્વોપરી પ્રાણી એના પર વહાલ દેખાડી લાડ લડાવે છે તથા એની સેવા ચાકરી કરે છે ! એમ શાથી બનતું હશે એજ કે એ પોપટ તેના પીંજરામાં બેસી પોતાને આવડે છે તેથી મધુર વાણી લલકારે છે. ભલે; તો મારે શામાટે તેમ ન કરવું ? હું પણ પીંજરામાં બેસું અને મારી

મધુર વાણી લલકારૂં કે મારા ઉપર પણ માણસો એમજ વહાલ દેખાડે." થોડાક દહાડા ગયા કેડે એક દહાડો તે પોપટનું પીંજરૂં ઉઘાડું રહેલું હતું, તે જોઇ આ કાગડો તેમાં ભરાયો. પેલો પોપટ જે સહવાસ પડી ગયાથી તેમાં હજુ સુધી બેસીજ રહેલો હતો તેને તેણે ચાંચો મારી બહાર ઉરાડી મેલ્યો અને પોતાની પધરામણીની વધામણી ઘરધણીને કહેવા માટે "કા કા" કરી મોટે ઘાંટે બુમો પાડવા મંડયો. ઘરધણી ઘરમાંથી બાહેર નીકળી આ જોતાંજ ક્રોધાયમાન થયો, અને કાગડાને પકડી તેના પગે દોરડી બાંધી તને એક ઝાડ સાથે લટકાવી મેલ્યો. એ મૂર્ખ કાગડો, પોપટના જેવું સુખ પામ્યો તો નહિ જ, પણ પોતાના જાતભાઇઓના ગભરાટ અને મેહેણાં વચ્ચે ભૂખમરો અને વેદના ખમી અંતે મરણ પામ્યો.

બોધ–ડાહ્યા અને હુન્નરમંદ માણસો, પોતાનાં ડહાપણ અને હુન્નરવડે માન, સુખ અને લાડ પામે છે. આપણે પણ જો તેવો લહાવો લેવો હોય તો તેમના જેવું ડહાપણ મેળવીને તે માટે તજવીજ કરવી. તે મેળવ્યા વિનાજ તેવો લ્હાવો લેવા જઇએ તો આપણો ફારસ થાય અને સુખને બદલે દુઃખ મળે. કહેવત છે કે, "મોટા પાછળ નાનો જાય, મરે નહીં તો માંદો થાય."

કથા ૫૭ મી—ઝુલ્ફાં અને આંખો.

એક સુંદરી પોતાના માથાનાં ઝુલ્ફાંની શોભા ઘણી વધારતી અને તેમને કાન તથા આંખની વચ્ચે ગાલ સુધી ઝુલતાં રાખતી. ઝુલ્ફાં તેથી અભિમાની બની આમથી તેમ ઉડતાં અને

વારંવાર આંખો ઉપર આવી પડી તેની જોવાની ક્રિયામાં અડચણ કરતાં. તેથી કંટાળી આંખે તેમને કહ્યું, “ કૃપા કરી તમો અમારા ઉપર આવી પડી અમને હરકત ના કરો, ને લાડ કરવાં હોય તો તે તમારે માર્ગે રહીને કરો. ” ઝુલ્ફાં એનો અનાદર કરી બોલ્યાં, “અમારાથી તેમ બનશે નહિ; અમારૂં કામ શોભા દેખાડવાનું અને લાડ કરવાનુંજ છે; તે કશાપણ અટકાવ વગર અમે કરીશું. તમને તેથી અડચણ થતી હોય તેની અમને થોડી જ દરકાર છે. ” આંખે કહ્યું, “ તમારૂં અભિમાન નકામું છે. શોભા ને લાડ કરતાં ઉપયોગીપણું વધારે અગત્યનું છે. આ સુંદરીને સૃષ્ટિની વસ્તુઓ જોવા તથા પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવા માટે અમો ઉપયોગી છીએ અને અમારી તેને મોટી જરૂર છે. તમો નહિ હશો તો તેણીને ચાલશે, પણ અમારા વગર ચાલશે નહિ. અમારાં રક્ષણ માટે તમોને કાપી નાંખવાની પણ જરૂર પડે તો તેમ પણ તેણી કરશે.

બોધ–શોભાની વસ્તુ કરતાં ઉપયોગની વસ્તુ વધારે કિંમતી અને જીવતર માટે અવશ્યની છે. આપણામાં માત્ર ભપકો સપકો હોય, પણ ઉપયોગીપણું ન હોય તો તેપર અભિમાન કરવામાં ડહાપણ નથી. તે અભિમાન સમજુઓમાં વજન પામશે નહિ. એક માણસમાં ઉપયોગીપણું હોય અને ભપકો સપકો નહિ હોય તોપણ લોકોમાં તે વખણાશે. માટે ભપકાદાર માણસે ઉપયોગી માણસપર સરસાઈ ભોગવવાનો દાવો કરવો ફોકટ છે.

કથા ૫૮ મી—વરૂ તથા બકરી વચ્ચે વાંધો અને રાની બિલાડાનો ઇન્સાફ.

એક બકરી અને વરૂની માદા વચે અચાનક મૈત્રિ થઈ. તેઓ વચ્ચે પરસ્પર ભેટ સોગાદ ચાલે; તેમાં બાપડી બકરીને બહુ ખોવાનું થાય. વરૂ એક પાઈના જેટલી ભેટ બકરીને કરીને રૂપીઆના જેટલો લાભ તેનાપર લે. બકરી નિરૂપાયે તે લઇ ચલાવ્યા કરે. એક પ્રસંગે વરૂએ બકરીને પોતે મારી ખાધેલાં એક પ્રાણીનાં સૂકા હાડપિંજરની ભેટ કરી અને તેના બદલામાં આખું તેણીનું બકલીઉંજ મારી ખાધું! આ અન્યાય બાપડી બકરીથી સહન થઇ શકયો નહિ. તેણીએ વરૂની મત્રાચારીપર પૂળો મૂકી તેનાપર ખુનનું તોહમત મુકી ફરિયાદી માંડવાનો નિશ્ચય કર્યો. વરૂને તેથી ગભરાટ ઉત્પન્ન થયો અને આ તોહમતમાંથી છટકી જવાને તેણે ઉપાય શોધવા માંડયા. એક રાની બિલાડો, જે વરૂ તથા બકરી બંને સાથે મિત્રાચારી ધરાવતો હતો, તે તેની વિનતિથી વચ્ચે પડયો અને બકરીને તેણે એવું સમજાવ્યું કે "તમારૂં બચ્ચું માર્યું ગયું તેથી બચીત તમને દુઃખ તો થતું હશેજ, પરંતુ પોતાના મિત્ર સામે એકદમ ધારાનો સખત ઉપાય લેવો એ સારા પ્રાણીનું કિંવા મિત્રાચારીનું લક્ષણ નથી; માટે મારી મિત્રાચારી ભરેલી સલાહ તમને એટલીજ છે કે આ વાંધાનો નિવેડો તમે લવાદીથી લાવો. જો તમને અડચણ ન હોય તો હું પોતેજ લવાદ થઇશ અને પરમેશ્વરને સન્મુખ માની તમારો ન્યાય વાજબી રીતે કરીશ." ભોળી અને દુઃખી બિચારી બકરી! આ સમજાવટથી રાજી થઇ અને વાંધો લવાદીપર ગયો. રાની બિલાડાએ

બંને તરફના સાક્ષી પુરાવા લઇ છેવટે એવો ફડચો કર્યો કે "વાંધાનું મૂળ ભેટ સોગાદ છે. બંને તરફની ભેટ સોગાદનું તોલ કરતાં વરૂની ભેટ બકરીને ત્રણગણી થઇ છે. તેના બદલામાં વરૂએ બકરીનું બચ્ચું મારી ખાધું તે ઘણું નહિ કહેવાય. બચ્ચું ખાતાં પણ હજુ તેનું લેણું બકરીપર ચાલુ રહે છે. વળી વરૂએ બકરીની ભુંડાઇનો બદલો ભલાઇમાં વાળ્યો છે તેથી હું ઠરાવું છું કે, વરૂએ આ ગુનેહગાર ઠરેલી બકરીને સુખે મારી ખાવી!" એ ચુકાદા પ્રમાણે તરતજ વરૂએ તે ગરીબ નિર્દોષ બકરીને મારી ખાધી; અને રાની બિલાડાએ પક્ષ કરીને પોતાની સેવા બજાવી તે માટે આ બકરીનાં માંસનો થોડોક ભાગ તેને પણ આપ્યો.

બોધ–શક્તિવાળા ભુંડા માણસો સાથે ઓછી શક્તિવાળાઓએ કામ પાડવું નહિ. તેઓ સાથે કામ પડતાં શક્તિવાળાં માણસો, ઓછી શક્તિના માણસો ઉપર ખચીત લાભ લેશે, અને તેઓ વચ્ચે તેથી વાંધો ઉત્પન્ન થશે. એવા વાંધાનું છેવટ શક્તિવાળાના લાગવગ અને તેઓ તરફથી મળતી લાલચને લીધે ઘણું કરી તેમનાજ લાભમાં આવશે, માટે એવા વાંધાનો ફડચો કરવાનું કામ બનતાં સુધી પરભાર્યાં અને સ્વતંત્ર પુરૂષોને સોંપવું, જેથી વાજબી ફડચો થવાનો થોડો પણ સંભવ રહે છે. મિત્ર જેવાઓને તે કામ સોંપવું નહિ, કેમકે તેઓ વાંધાનું સ્વરૂપ જોઇને નહિ, પણ પક્ષકારોનાં મોહોંડાં તથા સ્થિતિ જોઇને પોતાનો અભિપ્રાય આપે છે અને તેથી મોટા પક્ષકાર પોતાના ખોટા દાવામાં પણ ફાવી જઈ બાપડા ગરીબ પક્ષકારનું સત્યાનાશ વાળે છે.

કથા ૫૯ મી—કરજ કરી મોજ ભોગવનારી વાઘણ.

એક વાઘણ ઘણી ઉડાઉ અને મોજી હતી. પોતે જે શિકાર કરે તે ઉડાઉપણે ખાઇ જાય. તેમાંથી કાંઇ બચાવે તો નહિજ, પણ સામુ બીજાં ચાપલુસીખોર પ્રાણીઓને બધું ખવાડી દે. એટલુંજ કરી તેણી અટકે નહિ પણ એક વરૂ પાસેથી ઉછીના શિકારો મેળવી ખાતી જાય અને તે કરજના પેટામાં પોતાનાં બચ્ચાં તેને ત્યાં ગીરો મેલતી રહે. એમ કરતાં તેણી ઘરડી ને રોગિષ્ટ થઈ અને જાતે શિકાર કરવાને અશક્ત થઈ પડી. પેલાં વરૂનું લેણું તેણે હજી સુધી બીલકુલ ભર્યું નહોતું, તેથી તે દેવું પણ વ્યાજ અને ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે વધી ગયું હતું. વરૂએ છેવટે ધીરજ ખોઇ ચાંપતી ઉઘરાણી કરી. વાઘણ તેને એટલોજ જવાબ દઇ શકી કે મારાં બચ્ચાં જે તમારી પાસે છે તે મોટાં થઇ મારૂં કરજ ભરપાઈ કરશે; પણ વરૂએ તે માન્યું નહિ. સામી તેણે બીક દેખાડી કે એ બચ્ચાં તો મોટાં થઇ મનેજ ખાવા માંગશે. એમ જણાવી તરતજ તેણે તે બચ્ચાંઓને પોતાના લેહેણા પેટે મારી ખાધાં. વાઘણના દુઃખનો તેથી પાર રહ્યો નહિ. જે પ્રાણીઓને તેણે આગળ મોજ કરાવી હતી તેઓએ કશો આશરો આપ્યો નહિ અને તે બાપડી ભયભરેલી દરિદ્રતા વચ્ચે મરણ પામી.

બોધ–કરજ એ મોટો અનર્થ છે. બનતાં લગી તે કરવું નહિ અને ભોગ જોગે જો કરવું પડે તો તેને ફેડવાની તજવીજ સર્વથી પહેલી કરવી. આપણી આવકના વખતમાં કરકસરથી ખર્ચ કરી કાંઇપણ બચાવવું જોઇએ. જેથી આપણા નબળા વખતમાં કામ લાગે. જેઓ તેમ કરતાં નથી તેઓ કરજમાં ફસી

પડે છે; અને એકવાર થોડું પણ કરજ થયું કે તેને વધી જતાં વાર લાગતી નથી. કરજ ઉકરડા સમાન છે; જ્યાં કચરાનો એક ટોપલો આવી પડયો ત્યાં બીજા પણ આવી પડવાનાજ. કચરો આવી પડતાંજ જો ઝટ્ તેને ઉઠાવી જગા સાફ કરી નાખી તો ફરી ત્યાં કચરો પડશે નહિ અને ઊકરડો નીકળી જશે. વળી કહ્યું છે કે કરજ, મરજ, અગ્નિ, અને સર્પ એ નાનાં હોય તોપણ મોટું નુકસાન કરે છે, માટે તુરતજ તેને ટાળવાનો ઉપાય કરવો.

કથા ૬૦ મી—તાડ અને પીપળો.

એક વગડામાં તાડ અને પીપળો સાથેજ ઉગેલા હતા—એવી રીતે કે તાડ જાણે પીપળાનાં થડની અંદરથી ઉગી નીકળ્યો હોય અને પીપળો જાણે તેને ભેટી પડીને ઉભો હોય. એક વટેમાર્ગુએ આ ખેલ જોઈ તાડને કહ્યું, "ઉંચા તાડ ! તું આ નીચા પીપળાની સાથે ઉગ્યો છે તેમાં તારી શોભા ને સગવડ બંને ઓછાં થતાં મને લાગે છે. એ કરતાં તું પોતાના જાતિલા તાડો સાથેજ ઉગ્યો હોત તો કેવું સારૂં !" તાડે ઉત્તર વાળ્યો, "ભાઇ, આ પીપળા સાથે મને એવો સહવાસ પડી ગયો છે કે તું ધારે છે તેવી અગવડ મને સુદલ લાગતી નથી. સામું સુખ ને સગવડ લાગે છે. મારાં જાતભાઇ તાડો મારાથી બહુ છેટા છે અને આ પરજાતિ પીપળો મારી પાસે છે, માટે મારા મનથી એજ મારા જાતભાઇ સમાન છે."

બોધ—સગાં—વહાલાં આપણાથી દૂર હોય અને આપણને કામે ન લાગે, તો તેઓ પારકાં સમાન છે; પણ જે પારકાં

આપણી સાથેનાં સાથે રહે અને સુખે દુઃખે આપણને કામે લાગે તેઓ આપણાં સગાં-વહાલાં બરાબર થઇ પડે છે. હેત-વગરનાં સગાં-વહાલાં કરતાં હેત ધરાવનાર પરાયાં ભલાં.

કથા ૬૧ મી—વખતબાવા અને મનુષ્ય.

એક મોજી શખસ ભાણામાં સારાં સારાં પકવાનો પીરસી જમવાની તૈયારીમાં હતો. તેને વિચાર આવ્યો કે આવું સરસ ભોજન પા અથવા અર્ધો કલાકમાં જમ્યા પછી તેની મોજ એક-દમ અલોપ થઇ જાય તે કરતાં વધુ વખત તે ચાલુ રહે તો કેવું સારૂં ! આ કારણુસર વખતને રોકી રાખવાની તેણે જરૂર વિચારી. પણ વખત અટકાવેલો અટકતો નથી, એમ તે જાણતો હતો, તેથી તેને અટકાવવા માટે એક યુક્તિ રચી વખતને તેણે કહ્યું, “વખતબાવા ! મારી ઈચ્છા થઈ છે અને હું તમને માનપૂર્વક નોતરૂં કરૂં છું કે હમણાં તમે મારી સાથે જમવા બિરાજો. ખાણું બહુ સ્વાદિષ્ટ છે. મારી ખાતરી છે કે એ ભોજન જમવાથી તમને બહુ આનંદ થશે.” વખતે કહ્યું, “ત-મારી કૃપા માટે ઉપકાર માનું છું સાહેબ; પણ મારાથી એ બનશે નહિ. મારે મારૂં કામ નિયમિત રીતે બજાવવું જોઇએ.” એમ કહીને વખતબાવા સડસડાટ આગળ નીકળી ચાલ્યા; અને તેને રોકવા ઇચ્છતા માણસને ભોજન જમવા વગરજ કામે વળગવું પડયું, કેમકે ભોજન જમવાનો નીમેલો વખત પૂરો થઇ કામ કરવાનો વખત શરૂ થયો હતો.

બોધ-વખતની ગતિ અચૂક છે. તે નિરંતર એક સરખી રીતે વહ્યો જાય છે. કોઇનો અટકાવેલો તે અટકતો નથી. કોઇનો

લલચાવેલો તે લલચાતો નથી; અને કોઈનો ગભરાવેલો ગભરાતો નથી. માણુસોએ જો તેનો લાભ લેવો હોય તો તેને આવતોજ પકડી પોતાનાં કામો નિયમિત વખતે કરી લેવાં. વખત ચૂકયા કે કામ થવું કઠણ. વખત ચૂકયા તો જાણે ભવ ચૂકયા. **ગયેલા પૈસા પાછા આવે છે, પણ ગયો વખત કદી પાછો મળતો નથી.**

કથા ૬૧ મી—ગાય, ભેંસ અને વરસાદ.

ચોમાસાની ઋતુમાં આષાઢ માસની અધવચે ગાય અને ભેંસ ઘાસના એક વાડામાં ચારો ચરતાં હતાં. તેવામાં એકદમ વરસાદ તૂટી પડયો. ગાય તેથી ત્રાસ પામી ધ્રુજતી અને કાંપતી ભેંસને કહેવા લાગી, " બેન, વહેલી થા, આપણે અહીંથી નાસી જઈ કોઈ ઠેકાણે ભરાઈ બેસીએ. આ મેહુલાની વૃષ્ટિનું દુઃખ મારાથી સહન થઈ શકતું નથી. પરમેશ્વરે એવો દુઃખદાયક મેહુલો શા સારૂ સરજયો હશે ?" ભેંસે કહ્યું, " બેન, મેહુલાથી તને દુઃખ થતું હોય તો સુખે તું નાસી જા. મને તો આ વૃષ્ટિમાં ભીંજાવાથી ને એના કાદવમાં લપટાવાથી થંડક વળી આનંદ થાય છે; હું તો અહીંજ ભીંજતી ઉભી રહીશ અને ચાહીશ કે એવો સુખદાયક વરસાદ સર્વદા વરસતો રહે.

બોધ-કુદરતનાં કામો સામાન્ય રીતે માણુસો તથા પ્રાણીઓના લાભને માટે હોય છે, પરંતુ તે સર્વ કોઇને એક સરખી રીતેજ માફક આવે એમ નથી. ઘણાંને તેથી સુખ થાય છે તો થોડાંને દુઃખ. એક તે માટે રાજી થાય છે તો બીજું નારાજ. પણ તેથી એમ નથી ઠરતું કે તે કામો ન થવાં જોઇએ.

કુદરતનું એક કામ આપણને માફક ન આવતું હોય પણ બીજાં ઘણાંને જો તેથી લાભ થતો હોય તો તેને માટે સંતોષ માનવો ઉચિત છે.

કથા ૬૨ મી–ફુલના દડામાંનાં પરચુટણ ફુલો અને ગુલાબ.

એક શોખીલી માલણે ફુલોનો એક મોટો ને સુંદર દડો બનાવ્યો. તેમાં મોગરા, ચંબેલી, જાઇ, જુઇ, ગુલછડી, સેવતી આદિ નાના પ્રકારનાં ફુલોને આસપાસ ગોઠવી વચ્ચે ગુલાબનું ફુલ ગુથ્યું હતું. તે ગુલાબમાં આથી અહંકાર ઉત્પન્ન થયો અને પોતાની સાથનાં પુલોને અપમાન કરી બોલ્યું, “ તમો સર્વ પુલો શા ખપનાં? સંખ્યામાં તમો સેંકડો છો, પરંતુ મારાં એકલાની બરાબરી કરી શકતાં નથી. માલણે મારી વાજબી પિછાન કરી મને તમારે માથે મેલ્યું છે.” સર્વ ફુલોને આથી બહુ દુઃખ લાગ્યું અને તેઓ રીસે ભરાઈ દડાથી છુટાં પડી ગયાં. ગુલાબ તેથી એકલ ડોકલ રહી ગયું અને પ્રથમના જેટલું વજન તેને કોઇએ આપ્યું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે દડો બગડી ગયેલો ગણી તેના સોટાને ગુલાબ સાથેજ કચરામાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો.

બોધ–રાજાએ પ્રજાને, શેઠે નોકરને અને શ્રીમંતે ગરીબોને હલકાં કે નકામાં ગણી તેમનો અનાદર ન કરવો જોઇયે. રાજા, શેઠ અને શ્રીમંત ઇત્યાદિ મોટા ગણાય છે ખરા, પણ તેમની મોટાઇ પ્રજા, નોકરો અને ગરીબોવડે છે. પરસ્પર બંનેને એક બીજાનું કામ પડે છે, માટે પરસ્પર ઘટતું

માન આપી ચાલવું. જે રાજા અથવા શેઠ એ નિયમ પ્રમાણે વર્તે છે, તે પોતાની પ્રજા, નોકરો અને ગરીબોથી માન, પ્રીતિ અને ખરી સેવા મેળવે છે; પણ જેઓ મનમાં અહંકાર આણી, પ્રજા નોકરો અને ગરીબોને હીણે છે, તેઓ માન, પ્રીતિ અને સેવા સર્વ ખોહી અંતે અળખામણાં અને કંગાળ બને છે. વખતે તેમનો નાશ પણ થાય છે.

કથા ૬૩મી.—બ્રાહ્મણ અને શ્રી મહાદેવજી.

એક બ્રાહ્મણે પોતાનાં દિલની મોટી આશા પૂર્ણ કરવાની ઇચ્છાથી શ્રી મહાદેવજીની માનતા રાખી એવો નિશ્ચય કર્યો કે, જ્યાં સુધી મારા દિલની આશા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી હરરોજ અમુક વખતે શ્રી મહાદેવની મૂર્ત્તિ પાસે જઈ એક ચિત્તે તેમની પ્રાર્થના કરવી. ઘરસંસારની સર્વ સગવડો અને સુખોનો ભોગ આપી તેણે એ પ્રમાણે કરવા માંડયું, અને એક, બે, ત્રણથી આગળ વધી આખા ૨૯ દહાડા પસાર થયા. તેમ છતાં શ્રી મહાદેવજી પ્રસન્ન થયા હોય એવાં ચિન્હ તે બ્રાહ્મણને દેખાયાં નહિ. અંતે ધીરજ અને નિશ્ચય છોડી દઈ કપાળ કુટી મૂર્ત્તિનીજ સમક્ષ તે બોલ્યો, "મારૂં હતભાગ્ય! આટલા બધા દહાડા સુધી કામ ધંધાનો તથા સુખ સગવડનો ભોગ આપી, કષ્ટ વેઠી મેં શ્રી મહાદેવજીની યાચના કરી, પણ તેઓ મારાપર પ્રસન્ન થયા નહિ, એ દુઃખ મારાથી કેમ સહન થાય? ભાવિક ભકતો કહી ગયા છે કે એક નિશ્ચયથી કીધેલું કામ અંતે સફળ થાય છે; પણ મને તે ખોટું લાગે છે. હું તો હવે ધારૂં છું કે મહાદેવજી જેવું કાંઈ છેજ નહિ, અને

જો હોય તો તેમને પુણ્યવાન અને પાપી મનુષ્યોની પરીક્ષા કરતાં આવડતું નથી." આમ બોલી જેવો તે ગુસ્સાભેર ઉઠવા જાય છે કે મહાદેવજી પંડે સાક્ષાત ત્યાં પ્રકટી નીકળ્યા; અને બોલ્યા, "હીણભાગ્ય પુરૂષ! તેં ધારેલાં કાર્યની સિદ્ધિ ન થઈ તે માટે તું મને દોષ દે છે તે તારી ભૂલ છે. દોષને પાત્ર તો તું પોતેજ છે. તારી સાચા દિલની ભક્તિથી રીઝી હું તો ખરેજ તારાપર પ્રસન્ન થયો હતો, અને તારા દિલની આશા પૂર્ણ કરવાની તૈયારીમાં હતો. માત્ર એકજ દિવસની ઢીલ હતી. પણ તેટલામાંજ તેં ધીરજ ખોહી તારી ભક્તિનો નિશ્ચય તોડયો તેથી તારી આશાનો ભંગ થયો છે. ભક્તિમાન્ માણસના કરતાં ધૈર્યવાન્ માણસ જય પામવાને વધારે લાયક છે, અને તેનાપર હું વધારે પ્રસન્ન થાઉં છું; પરંતુ તારામાં ધીરજ નહિ મળે, અને તેટલા માટે મારી પ્રસન્નતા તને મળી શકનાર નથી." મહાદેવજી એમ કહી અલોપ થઇ ગયા, અને બાપડો બ્રાહ્મણ હાથ ચોળતો ઘેર બેઠો.

બોધ–કોઇ પણ કામ હાથ ધર્યું કે તે પૂરૂં થાય ત્યાં સુધી ધીરજ અને ખંત રાખી તેની પાછળ મંડયા રહેવું. મોટાં કામો માથે લેતાં પ્રથમ તેમાં નિષ્ફળતા પણ મળે છે, પણ તેથી નિરાશ થઈ ધીરજ ખોવી નહિ, તથા તે કામને અધુરૂં મેલવું નહિ. મુશ્કેલીઓના ઉપાય કરતા જઈ તે કામને આગળ ચલાવ્યાજ કરવું. તેમ કરવાથી વહેલે નહિ તો મોડે, ઘણું નહિ તો થોડું પણ કામ પાર પડયા વગર રહેશે નહિ. એવા નિશ્ચય અને ધીરજ વગર જેઓ કામ માથે લે છે તેઓએ તેના પાછળ લીધેલી મહેનત તથા ખરચેલો પૈસો ફોકટ જાય છે.

કથા ૬૪મી—ચશ્માવાળો ઘુવડ.

આ સુધરેલા ગણાતા વખતમાં ઘણા માણુસો ચશ્મા પહેરી ફરે છે. તે જોઇ એક ઘુવડને એવો વિચાર સુઝયો કે હું પણ ચશમો પહેરૂં કે તેવડે ધોળે દિવસે બીજાં પક્ષીઓની માફક હું ફરી શકીશ! વળી તેથી મારી ખુબસુરતી વધશે અને સુધારાવાળા દાખલ મારી નામના થશે! તેણે તેમ કર્યું; પણ તેથી દિવસના વખતે તે આંખની રોશની મેળવી શકયું નહિ, અને સામું સર્વ પ્રાણીઓની હાંસીમાં આવી પડયું. તેઓ તેની મશ્કરી કરીનેજ અટકયાં નહિ, પણ તેને માર મારી હડધુત કરવા લાગ્યાં. ગરીબ બાપડું મૂર્ખ ઘુવડ! નિરાશ થઇ પોતાનાં જાતભાઇઓમાં પાછું ગયું, પણ ત્યાં તો ઉલટી તેની હાડમારી વધી ગઈ. સઘળાં ઘુવડો તેનો ચશમા સાથેનો વિચિત્ર દેખાવ જોઇ ગભરાટમાં પડયાં, અને તેને અધમ થયલું સમજી તેનાથી આઘાં રહેવા લાગ્યાં.

બોધ-પારકાઓની નકલ કરવી સહેલ, પણ તે નકલ પોતાનાઓ વચ્ચે નભવી મુશકેલ છે. જ્યાંસુધી પોતાની સ્થિતિને તથા પોતાના જાતભાઇઓને માફક આવે નહિ ત્યાંસુધી પારકાંની રીતભાતની નકલ કરવી નહિ. એવી સંભાળ રાખ્યા વગર જો નકલ કરીએ તો પોતાનાં તેમજ પારકાં બંનેમાં અળખામણાં થઇ પડીએ, અને આપણી સ્થિતિ "ધોબીનો બળદ નહિ ઘરનો કે નહિ ઘાટનો" તેવી થાય.

કથા ૬૫મી.—કૅાલેરા અને ડાકટર.

એક માણુસને પ્રાણુઘાતક કૅાલેરા થયો. તેને સાજો કરવાને

ડાકટરે ચાંપતા ઉપાય ચાલુ કર્યો. તે ઉપરથી ક્રોધાયમાન થઇ કૉલેરાએ ડાકટરને ધમકી આપી કે "ડાકટર સાહેબ ! તમે શું બે માથાં રાખો છો ? તમે શું મને પીછાનતા નથી, કે સેંકડો માણુસોને એક તડાકે મારી નાખવાનું બળ હું ધરાવું છું, અને આ વેળા મારૂં કામ હું વધારે ઘાતકીપણે બજાવું છું ? શા માટે તમે મારા કામની વચ્ચે આવ્યા છો ? તત્કાળ તમે અહીંથી નાસી જાઓ; નહિ તો મારા આ શિકારને છોડી હું તમને પોતાનેજ પટકી નાખીશ." ડાકટરે તિરસ્કારથી જવાબ દીધો, "દુષ્ટ રાક્ષસ ! તારી ધમકીથી હું બીહનાર નથી. મારે મારી ફરજ બજાવવીજ જોઇએ. મારૂં કામ તમારા જેવા દુષ્ટ રોગોથી માણુસોને બચાવવાનું છે, અને તે માટેજ હું ડાકટર કહેવાઉં છું. તારી ધમકીથી હું હઠી જાઉં તો પછી ડાકટર શાનો ?" આમ કહી તે હીમતવાન ડાકટરે પોતાના ઉપાય ચાલુ રાખ્યા, અને કૉલેરાના દરદીને સાજો કરી તેણે જશ મેળવ્યો.

બોધ—સારાં કામો કરવાની આપણી ફરજ બજાવતાં નઠારાં માણુસોથી બહુ સતામણી ખમવી પડે છે, તેઓ તરેહવાર ધમકી આપી તથા હરકતો નાંખી આપણુને અટકાવવા માગે છે, પણ તેથી ડરી જઇ આપણી ફરજ બજાવવાથી પછાત પડવું નહિ. હીંમત અને ઠરાવથી ફરજ બજાવવી. જેઓ તેમ કરે છે તેમને પરમેશ્વર સહાય થાય છે, અને છેવટે તેઓ જય અને જશ પામે છે.

કથા ૬૬ મી.—અગરબતી અને રોશની.

એક શખસે એક રાત્રે પોતાના ઘરમાં અગરબતી સળ-

ગાવીને મેલી. તેની સુગંધીથી તે બહુ મગ્ન થયો; પણ તેને દીવાના જેવી રોશની નહતી અને ઓરડામાં તે અજવાળું પાડતી નહતી, તેથી દિલગીર થઇ બોલ્યો, "સુગંધી અગરબતી! તારા અમૂલ્ય સુગંધ સાથ તારામાં જો દીપક સમાન રોશની પણ હોત તો કેવું સારૂં ? હું જ્યારે તારી સુગંધથી આનંદ પામું છું ત્યારે તને રોશની રહિત જોઇ નિરાશ થાઉં છું. હું ઇચ્છું છું કે સુગંધી જોડે તું રોશની પણ આપતી થાય." અગરબતીએ ઉત્તર વાળ્યો, "ભાઈ, સુગંધીના મારા એકજ ગુણથી તું સંતોષ પામ. હું જો રોશની આપતી થાઉં તો સુગંધી આપવાનો મારો ગુણ જતો રહેશે. મારાં કામ અને બનાવટ, સુગંધ આપવાનાં છે; રોશની આપવાનાં નથી."

બોધ-જેમનાથી આપણે એક લાભ મેળવતા હોઇએ, તેમનાથી બીજો લાભ પણ મળવોજ જોઇએ, એમ સમજવું નહિ. બીજો લાભ મેળવવાની લાલચ કરવાથી પહેલો લાભ જતો રહેવાનો સંભવ છે. માટે થોડા લાભપર સંતોષ માની ઘણા લાભનો લોભ રાખવો નહિ. "લોભ પાપનું મૂળ" એ કહેવત પ્રસિદ્ધ છે.

કથા ૯૭મી.—વાંદરો અને બંદુક.

છાપરે છાપરે કુદતો એક વાંદરો, નવરાશે એક શખસના ઘરમાં પેઠો. ત્યાં એક બંદુક કે જે દારૂ ભરી ટોટી મેલીને નિશાન તાકવા માટે તૈયાર કરી રાખેલી હતી, તે તેના જોવામાં આવી. તરતજ એ બંદુક તફડાવી તે બહાર નીકળી પડયો. તે જાણતો હતો કે માણસો બંદુક ફોડીને બીજાં પ્રાણીઓને

બીવાડે છે તથા તેમના શિકાર કરે છે; તેથી તેણે મનમાં એવી આશા બાંધી કે આ બંદુક વડે હું પણ બીજાં પ્રાણીઓને, એટલુંજ નહિ પણ માણસોને પણ બુમ પડાવીશ. એમ વિચારી તેણે તે બંદુકને આમ તેમ ફેરવવા અને ઠોકવા માંડી, જેથી તેનો ઘોડો ટોટી સાથ લાગી તે ઝટ ફુટી ગઇ, અને તેના ધડાકાથી તે વાંદરો ભયભરેલી રીતે દાઝીને મરણ પામ્યો.

બોધ—અજાણી જગાએ જતાં, અજાણ્યા માણુસ સાથે કામ પાડતાં તથા અજાણી વસ્તુનો ઉપયોગ કરતાં બહુ સંભાળ રાખવી. જે કામની આપણને આવડત ન હોય અને જે કામમાં જોખમ સમાયલું હોય, તેવા કામમાં એકદમ હાથ ઘાલવો નહિ. હથીઆરો વાપરી જાણતાં આવડતું હોય તોજ તેનો ઉપયોગ કરવો; નહિ તો ખાલી પીડા ખમવી પડશે.

કથા ૬૮મી.—પેરડી અને તેનું પ્રથમ ફળ.

એક જુવાન પેરડીના ઝાડ ઉપર પહેલીજ વેળા નવુંસવું ફળ (પેર) ઉગ્યું. તેનો માલેક તે જોઈ હરખ પામ્યો, અને વાંદર કે પોપટ જેવાં પ્રાણીઓ તે ફળ ખાઇ ન જાય તે માટે તેનાપર લુગડું વિંટાળ્યું. પણ પેરડી અનુભવ વિનાની હોવાથી તેને તે ગમ્યું નહિ. તેણે વિચાર્યું કે, “ મને ફળ આવ્યું એ મારી મગરૂરી અને શોભા છે. જે કોઈ તેને જોશે તે મારાં વખાણ કરી મારાપર માયા દેખાડશે. મારાં સુંદર કિમતી ફળને ઢાંકેલું શામાટે રાખવું જોઇએ ? ” એમ વિચારી પેલો માલેક ન જાણે તેમ તેણે તે ફળ ઉપરનું લુગડું કહાડી તેને ખુલ્લું કરી નાખ્યું. એટલામાં ત્યાં એક વાંદરો આવી ચઢયો

અને ફળને જોતાંજ, કાચું ને કાચું તોડી લઇ નાઠો. પેરડીને તે માટે બહુ પસ્તાવો થયો, અને પોતાની મૂર્ખાઇ માટે તે પોતાને શ્રાપ દેવા લાગી.

બોધ—નાની ઉમરનાં અણુસમજુ બાળકો ઉપર તેમનાં વડીલો જાપતો રાખે છે તે તેમના લાભ માટેજ હોય છે, પણ ઘણાંને તે વાત પસંદ પડતી નથી અને તેને જુલમ ગણીને તેમાંથી છુટવાની તજવીજ તેઓ કરે છે; પણ તેથી તેમને મોટું નુકસાન ખમવું પડે છે. માટે વડીલોના જાપતાને પોતાના હિતના સમજીને બાળકો તથા જુવાનોએ તેમને આધીન રહેવું જોઇએ.

કથા ૬૯મી.—કાણો શીયાળ.

એક શીયાળ એક ખેડુતની ઝુંપડીમાં ભરાયો. ખેડુતે તેને લાકડી મારી પણ તે તેની પીઠપર ન લાગતાં મોહડાપર લાગવાથી તેની એક આંખ ફુટી ગઈ અને તે કાણો થયો. તેની એ ખોડ જોઇને વગડામાંનાં સઘળાં પ્રાણીઓ તેનાથી છેટાં રહેવા લાગ્યાં. શીયાળે ખેદ પામી તેઓને કહ્યું કે, " ભાઇઓ, હું કાણો થયો તે કંઇ મારો અપરાધ નથી કે તમો મને હલકો ગણીને આઘાં રહો છો; પણ એ તો મારૂં એક દુઃખ છે કે જેને માટે તમોએ મારી દયા ખાવી જોઇએ." તેને એવો જવાબ મળ્યો કે, "ભાઈ રીસ ન કરો તો સાચું કહીએ. તમે એક તો જાતનાજ શીયાળ એટલે પ્રપંચી તો ખરાજ; તેમાં વળી તમારામાં કાણાંપણાની ખોડ પેઠી, એટલે તમે અમોને વધારે ધાસ્તી ભરેલા લાગો છો. "

બોધ–મૂળથી જે પ્રપંચી માણુસ હોય તેનામાં જો એકાદ નવી ખોડ વધે તો તેનાથી વધારે સાવચેત રહેવું જોઇએ.

કથા ૭૦મી.––મુંગો થયેલો પોપટ.

એક માણુસે એક પોપટને પકડી પાંજરામાં પૂર્યો. પોપટ લગાર ખંધો હતો તેથી છુટવાને માટે તે મુંગો અને બહેરો હોય તેવો ઢોંગ લઇ બેઠો. પેલો માણુસ તેને ઘણુંએ કહે તે સાંભળે નહિ અને બોલાવે તો બોલે પણુ નહિ. તે માણુસ વળી તેના કરતાં ખંધો હતો. પોપટની ધારણા તે સમજી ગયો, અને તેને ઠેકાણે લાવવા માટે તેણે એક યુક્તિ કરી. પોતાના નોકરને બોલાવી તેણે કહ્યું, "જરા પેલા મીયાંને બોલાવ, એટલે આને વેચી દઇએ. આપણે તો આ કશા કામનો નથી ને મીયાંને તે મારી ખાવા કામ લાગશે.

બોધ–ખોટા ઢોંગ કરવાથી છેવટે હલકા પડવું પડે છે, માટે તેવું કરવું નહિ.

કથા ૭૧મી.––વાઘને હાથ ફસી મુવેલો બળદ.

એક બળદને તેના કુટુંબ સાથે વાંધો પડયાથી તે રીસાઇ ગામ છોડીને વનમાં નીકળી ગયો. વનમાં તે દુઃખે પાપે દહાડા પૂરા કરતો હતો, તેવામાં એક વરૂ તેની પુઠે પડયું. વરૂ તેને ફાડી ખાત, પણુ તેટલામાં એક વાઘ ત્યાં આવી ચડયો. વાઘે વરૂને મારી નાંખી પછી બળદને પણુ સપાટામાં લીધો. બળદે પોતાને મરવાની અણીપર જોઈ, આંખોમાંથી આંસુ પાડી વાઘને વિનતિ કરી, "રે વનના મહારાજા ! આપ આ વનના

રાજ્યકર્તા અને વળી મોટાં મનનાં પ્રાણી છો. હું દુઃખનો મારેલો ને નિરૂપાય થએલો એક રંક બળદ છું, અને આ વેળા તમારે શરણે છું, તો મને જીવતદાન દો, ને તમારે શરણે લો. મારાથી બનતી તમારી સેવા બજાવી, તમારી કૃપાનો બદલો વાળીશ." વાઘને તે વેળા દયા આવી ને તેને જીવતદાન દઇ પોતાને ઘેર લાવી રાખ્યો. પણ વાઘની દયા બળદને બહુ ભારે થઇ પડી. વાઘ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે તેનાપર વારંવાર ઘાતકીપણું વાપરે અને તેનાથી ન થાય એવાં કામો કરાવે. તે તન તોડીને કામ કરે તોપણ તેને લેખામાં લે નહિ અને વળી તાણા ટપલાથી તેનું હૃદય વીંધી નાખે. એટલુંજ કરીને તે વાઘ ધરાયો નહિ, પણ એક રાત્રે શિકાર નહિ મળવાથી તે ભૂખ્યોજ પાછો ફર્યો, અને ભૂખ તૃપ્ત કરવા માટે બાપડા નિર્દોષ બળદને ફાડી ખાધો.

બોધ—આપણે દુઃખમાંથી છુટવાને માટે ઘાતકી અને લોભી માણસોનો આશરો લઈ તેમના ઉપકારમાં જવું નહિ. એવા માણસો એકવાર આશરો આપશે, પણ તેના બદલામાં તમારૂં લોહી પીતાંએ તેઓ ધરાવાના નથી. તેઓ એમજ સમજશે કે અમારાવડેજ તમારૂં જીવતર છે, અને તેટલા માટે તમારૂં જીવતર અમારા લાભ અર્થેજ વાપરવું જોઇએ. એવી ગુલામગીરીની હાલતમાં ફસ્યા પછી છુટાતું નથી ને જીવતર તેમાંજ અટવાઇ જાય છે, અને કદાચિત છૂટવા પામ્યા તો પણ પેલાની અદેખાઇ વધી જઇને બીજી રીતે દુઃખ મળે છે.

કથા ૭૨ મી–કોયલનું ગાયન અને પરીક્ષક હોલો.

એક વેળા બાગનાં પક્ષીઓને એવી ઇચ્છા થઇ કે બુલબુલના ગાયનની પરીક્ષા લેવી, અને ગાયનમાં સરસાઇના તેના દાવાની ખાતરી કરવી. પણ એ પરીક્ષા લે કોણ ? પપૈયા, ટૌવા, પોપટ, મેના જેવાં ગાયનકાર પક્ષીઓને તે વિષે અનુક્રમે વિનતિ કરવામાં આવી, પણ તેઓએ તો બુલબુલને સર્વોપરી ગાયનકાર કહીને તથા તેની પરીક્ષા માટે પોતાને અશક્ત જણાવીને ના પાડી. અંતે આ વિદ્વત્તાભરેલું કામ માથે લેવાને એક મૂર્ખ હોલો તૈયાર થયો. તે શિયાળામાં " કુ-કુ-કુ-કુઊ-કુઊ" એવો જે સાદ કાઢે છે તેને ગાયન સમજી ઘણાંખરાં પક્ષીઓએ બુલબુલનો પરીક્ષક થવાનો તેનો હક કબૂલ રાખ્યો, અને છેવટ મી૦ હોલાજી ગંભીર મોઢે બુલબુલની પરીક્ષા લેવા બેઠા. પરીક્ષા લઈ રહીને તેઓએ એવો મત આપ્યો કે, બુલબુલ જે ગાય છે તે મારા કાનને મધુર લાગતું નથી, તેની સમજ મારા મગજમાં ઉતરી નથી, અને તેનો સાદ પણ મારા હલકને મળતો આવતો નથી. માટે ગાયનની સરસાઇનો તેનો દાવો આજથી હું રદ ઠરાવું છું " પેલા મુર્ખ પક્ષીઓએ આ ચુકાદો જો કે માન્ય કર્યો, તોપણ બુલબુલ તો પોતાનું મધુર ગાયન લલકારતુંજ રહ્યું અને ગાયનને માટે લોકમાં તે વખણાતુંજ રહ્યું.

બોધ—કેટલીકવાર સંજોગ એવા ઉલટા બને છે કે, વિદ્વાન અથવા યોગ્યતાવાળા મોટા માણસોને પોતાથી ઓછી યોગ્યતાવાળા માણસોની તપાસ હેઠળ આવવાની ફરજ પડે છે, અને જેમની યોગ્યતા તપાસવાને વિદ્વાનો લજવાય તેમની પરીક્ષા લેવા " અધુરા ઘડા " ઓ બેધડક મંડીપડીને તેમની ખોડ-

આપણુ કાઢે છે; અને તે રીતે તેમને ઉતારી પાડી પોતાને તેમનાથી ચઢતા દેખાડે છે. પણુ તેમનાં એ સઘળાં ફાંફાં છતાં, બંનેની યોગ્યતા વચ્ચેનો ફેર પ્રજાના સમજુ લોકો સમજ્યા વગર રહેતા નથી. ખરી યોગ્યતાવાળો માણસજ તેમની નજરમાં બેસે છે, અને તેની ખોડ કાઢનારા ડોળઘાલુઓ અંતે ઝંખવાણા પડે છે.

કથા ૭૩ મી–પક્ષીઓની ઉજાણી અને ઘુવડનો વાંધો.

પોતાના નવા વરસના તહેવારની ખુશાલીમાં પક્ષીઓએ ભેગાં થઇ મોટા પાયાપર ઉજાણી કરી. આ સર્વ ધામધુમ દિવસના વખતે થવાની હતી. તે વાત ઘુવડને વાજબી લાગી નહિ. તેણુ વાંધો ઉઠાવ્યો કે, અમારા અનુભવ પ્રમાણે આવા મહોત્સવનાં કામ માટે દિવસનો નહિ, પણુ રાતનો સમયજ અનુકૂલ છે. પણુ તે વાંધાને કચરાની ટોપલીને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો. બાકીનાં સર્વ પક્ષીઓએ પોતાના સારા અનુભવના આધારે ઠરાવ મુજબ ઉજાણીનું કામ દિવસેજ ચલાવીને પાર ઉતાર્યું, અને ઘુવડ સર્વથી વેગળું ન્યાતબહાર જેવું થઇ પડયું.

બોધ—સમસ્ત પ્રજા મળી ગમે એવું સારૂં કામ કરે ત્યારે પણુ તેની સામે વાંધો લેનારાં થોડા ઘણા માણસ નીકળે છે; પણુ તેથી તે કામ નઠારૂં છે એમ ઠરતું નથી. ઘણાઓના સામટા લાભના કામોમાં થોડાઓને ગેરલાભ હોય તેટલા માટે કાંઇ તે કામ અટકાવી શકાય નહિ. જેઓ તે કામ અટકાવવા નીકળે તેઓ છેવટે સમસ્ત પ્રજાથી છુટા પડી સામા પોતાનેજ કઢંગી સ્થિતિમાં મેલે છે.

કથા ૭૪મી—લોભી કાગડો.

એક કાગડો બહુજ લોભી હતો. લોકોના આંગણાં તથા વાડામાં મેલેલી ચીજો ઉઠાવી કિંવા ખાઈ જઇને તે તેમને કંટાળો આપતો, એટલુંજ નહિ પણ લાગ ફાવતાં તેમનાં ઘરોમાં પણ ભરાઇ ત્યાં ઉઘાડી પડેલી વસ્તુઓ તફડાવી જતો. એક દહાડે એક ઘરમાં રસોડામાં તે પેઠો. ત્યાં ચુલાપર તપેલીમાં શાક ચડતું તેણે જોયું. તે તપેલી વળી ઢાંકણ વિના ઉઘાડી રહેલી હતી. કાગડે વિચાર્યું કે, આ લાગ સારો છે. તપેલીમાં રંધાતું તાજું પકવાન્ન જમવાની આવી તક ફરી મને કયાં મળવાની હતી ? એમ ધારીને ઝટ તેણે પોતાની ચાંચ તેમાં ખોસી. તેથી ચાંચ દાઝી ગઇ અને વરાળ લાગ્યાથી તેની આંખો પણ ગઈ.

બોધ—"અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે." એક વસ્તુ ગમે તેવી સારી હોય પણ તે જો આપણી પોતાની ન હોય અથવા આપણી શક્તિની ઉપરાંત હોય તો તે મેળવવાનાં ફાંફાં મારવાં નહિ. તે આપણને મળશે તો નહિજ, પણ સામા આપણને જોખમમાં લાવી મેલશે.

કથા ૭૫ મી—ઘાયલ થયેલો વાઘ અને પરગજુ વૈદ.

એક વાઘ શિકારીની ગોળીથી ઘાયલ થઈ નાઠો હતો, અને ઝાડીમાં પડી કષ્ટ પામતો હતો. તે રસ્તેથી પસાર થતા એક પરગજુ વૈદના જોવામાં તે આવ્યો. તેની વેદના જોઈ વૈદને દયા આવી અને મલમપટો કરી તેને સાજો કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. એક ચકવો ઉંચે ઝાડે બેસી આ તમાસો જોતો હતો તેણે વૈદરાજને ચેતવણી આપી કે, " વાઘ બહુ ઘાતકી અને

કૃતઘ્ન પ્રાણી હોય છે; તેને સાજો કરવામાં કોઇને પણ લાભ થવાનો નથી." વૈદ્યે કહ્યું, "ભલે વાઘ પોતાનો ભુંડો ભાવ ભજવ્યા કરે, પણ મારે તો એક દયાળુ મનુષ્ય તરીકે મારો દયાનો ધર્મ બજાવવોજ જોઇએ." એમ કહી વાઘના ઘાપર મલમપટો કરી વૈદ્ય ચાલતો થયો, એટલુંજ નહિ પણ દરરોજ તે ત્યાં પાછો આવતો અને નવી નવી પટીઓ મેલીને વાઘના ઘાને વધુ રૂઝાવતો. છેલ્લે જ્યારે ઘા તદન સાજા થયલા જોયા ત્યારે તેણે પટી મેલવાની ના પાડી, અને રૂખસત લેવા માટે વાઘને છેલ્લી સલામ કરી. તેના મનમાં એવી આશા હતી કે આ મોટી સેવા માટે વાઘ મારો આભાર માનશે, અને જંગલનું મોટું પ્રાણી હોવાથી કાંઇ મોટી જેવી ભેટ પણ કરશે; પણ ભારે દુઃખ અને તાજુબી વચ્ચે તેણે જોયું કે વાઘે પોતાનો ઘાતકી પંજો મારી તેને ગળામાંથી ઝાલ્યો; અને કહ્યું, "વૈદ મહારાજ, તમોથી આમ છટકી જવાશે નહિ. ઘણા દહાડા ભૂખમાં કાઢયાથી હું મરવાતોલ થયો છું, અને તુરત વેળા મને બીજો કોઇ શિકાર મળે એમ નથી, માટે તમારો શિકાર કરવા શિવાય બીજો ઉપાય જણાતો નથી. ક્ષમા કરજો ! તમોએ મારી સેવા બજાવી છે એ સાચી વાત; પણ આટલા બધા દહાડા તમોને જીવતા તમારે ઘેર જવા દઇને તે સેવાનો બદલો મેં થોડો વાળ્યો નથી !"

વૈદને આ જોઇ પોતાની મૂર્ખાઈ માટે પશ્ચાતાપ થયો; પણ તેણે પોતાની હિમત ખોઇ દીધી નહિ. સમયસૂચકતા વાપરીને તેણે વાઘને કહ્યું, "હે વનરાજ ! તમો મને ભક્ષ કરવા માંગો છો તે વાતનો મને વાંધો નથી. ઉલટું તમારો ભક્ષ થવાથી મને

મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે. પરંતુ જરા ધીરા પડો તો સારૂં. તમારી આંખો જોતાં મને હવે દીસે છે કે તમોને કમળો થયો છે, તેનું જોર વધતાં તમારૂં મોત નક્કી આવશે, માટે તમારો કમળો મારી રામબાણ દવાવડે એકવાર સારો કરવા દો. પછી તો મારી આ ક્ષણભંગુર દેહ તમારી છેજ." વાઘે આ વાત ખરી માની અને વૈદને વિનતિ કરી કે, "વૈદ મહારાજ, મને અવશ્ય આ મહા રોગથી સાજો કરો. તેનો બદલો હું તમને જીવતદાન દઇને વાળીશ, એટલુંજ નહિ પણ મારા જંગલમાં કોઈ પણ પ્રાણી તમને છેડે નહિ એવો ઢંઢેરો ફેરવીશ." વૈદે વાઘને નમન કરી એક દવા ખવાડી. તે દવા ઝેરી હતી, જે ખાતાંજ તે કૃતઘ્ન પ્રાણીએ તરફડીઆ ખાઈ પોતાનો પાપી પ્રાણ તજી દીધો.

બોધ—ઘાતકી, દગાખોર અને કૃતઘ્ન માણસની દયા ખાવામાં આપણું તેમ બીજાઓનું પણ ભુંડુંજ થાય છે. દયાના બદલમાં તેઓ આપણું ભલું કરશે એમ માનવામાં આપણે ઠગાઈશું. તેમને મદદ કરવાને કારણે પણ જો આપણે તેઓના સંબંધમાં આવ્યા તો તેઓ આપણા ઉપર પોતાનો લાભ લેવાને ચૂકવાના નથી. એવે વખતે જો આપણામાં તેમના કરતાં તન મનનું બળ વિશેષ હશે તો તેમને થાપ આપી, તેમના હાથથી છટકી શકીશું; નહિ તો તેમનાથી આપણી ખરાબીજ થવાની.

કથા ૭૬ મી—દાતરડું અને હળ.

એક ખેતરમાં દાતરડા અને હળ વચ્ચે, સરસાઇની તકરાર ઉઠી અને ઝગડો થઇ પડયો. હળ કહે, "હું ધરતી ખેડીને ખેડુતને અનાજ પકાવી આપું છું માટે હું સરસ;" અને દાત-

રડું કહે, "હું પાકેલા અનાજની કાપણી કરી ખેડુતને તેની સઘળી મહેનતનું ફળ ચખાડું છું માટે હું સર્વોપરી અને સૌથી માનીતું." એટલામાં ખેડુત પંડે ત્યાં આવી ચડયો અને બંનેનો વાંધો સાંભળી લઇ તેમને શાંત કરી બોલ્યો, "તમો બંને ભાઇબંધ છતાં મારામારી કરો છો તે જોઈ મને ખેદ ઉપજે છે. તમો બંને એકજ જગે રહેનારાં, એક જાતનો ઉદ્યોગ કરનારાં અને એક ધણીની સેવા કરનારાં છો, તો તમે સંપથી એક બીજાંને માન આપીને રહો તેમાંજ તમારો તથા મારો લાભ છે. મારી નજરમાં તમે બેઉ એકસરખાં ઉપયોગી છો. તમો બંને વડે મારૂં કામ ચાલે છે. બેમાંથી એક પણ ન હોય તો મારૂં કામ અટકી પડે. હળ જે કામ કરે છે તે કામમાં તે સરસ છે અને તે દાતરડાંથી થાય નહિ; તેમ દાતરડું જે કામ કરે છે એ કામમાં તે સરસ છે અને તે કામ હળથી થાય નહિ. અર્થાત્ પોતપોતાનાં કામમાં બંને સરસ છો અને એકનું કામ બીજાંથી થાય નહિ એ સ્વાભાવિકજ છે.

બોધ—દુનિયામાં જેઓ પોતપોતાનું કામ કરી પોતાની ફરજ બજાવે છે, તેઓ સર્વે ઉપયોગી અને માનને યોગ્ય છે. કામ જુદા જુદા પ્રકારનાં હોય છે, અને તે કરનારા પણ જુદા જુદા વર્ગના હોય છે; પરંતુ તેટલા માટે તેઓમાંના એક યા બીજાની અગત્ય ઓછી સમજવાની નથી. સૌ પોત પોતાનાં કામમાં અગત્યનાં અને સરસ છે. એક કામદારે બીજાને હલકો ગણવો વાજબી નથી; તેમ ગણવાથી ઈર્ષા ઉત્પન્ન થાય છે, અને કામ બગડે છે. હલકું માણસ તેજ કે જે નકામું અને આળસુ બેસી રહેતું હોય.

કથા ૭૭મી.—ચિત્તો અને સાંઢ.

એક રાત્રે એક ચિતો કોઇ ખેતર પાસે આવી ચઢયો; એવા હેતુથી કે લાગ ફાવે તો ખેડુતના વાડામાં બાંધેલાં ઢોરોમાંથી એકાદ મારી ખાય. પણ તે ખેતરને છેડે એક સાંઢ (ગોધો), તે ખેતરમાંના રોપા ખાતો તેની નજરે પડયો. ચિતાએ તેનાથી પોતાનાં કામમાં અડચણ થવાની વિચારી તેને કહ્યું, "લુચ્ચા સાંઢ! તું આ ખેતરમાં કેમ પેસે છે? હું માનું છું કે તું ચોર છે, અને બાપડા ગરીબ ખેડુતનું ખેતર રાત્રે છુપાઇને ખાઇ જાય છે. નીકળ અહીંથી; નહિ તો તારી ફજેતી કરીશ." સાંઢે ઠંડે પેટે ઉત્તર દીધો, "અલ્યા ચિતા! તો તું પોતેજ અહીં શું કરવા આવ્યો છે વારૂ? તું પણ ખેડુતના વાડામાંથી ઢોર મારી ખાવાજ આવ્યો છે ને! અને જયારે એમ જ છે ત્યારે તો હું બી ચોર અને તું બી ચોર! 'આવ ભાઇ હરખા, આપણુ બેઉ સરખા.' હું તો માત્ર આ ખેતરમાંના નજીવા રોપા ખાઈનેજ અટકીશ, પરંતુ તું તો જીવતાં જાગતાં પ્રાણી મારી ખાવાનો. મારા કરતાં તારોજ અપરાધ મોટો. તો પછી મને ચોર કહી દમ ભરાવતાં તને લાજનથી આવતી? છાનોમાનો તારે માર્ગેજ ચાલ્યો જા." ચિતો આ સાંભળી ફિક્કો પડયો અને ગુપચુપ ચાલતો થયો.

બોધ—કેટલાક માણસો પોતે લુચ્ચા હોવા છતાં પોતાનો અર્થ સાધવાને બીજા માણસોને દમ ભીડાવતાં લજવાતા નથી. પોતે બચકાના બચકા હોઇઆં કરી જાય તે છતાં તણખલું ખાનારની તેઓ ખોડ કહાડે છે. તેમ કરીને તેઓ પોતાની લુચ્ચાઈ છુપાવવા માગે છે, પણ તેમાં તેઓ કોઇકજ વાર ફાવે

છે. જ્યારે તેમને કોઈ માથાનો મળે છે ત્યારે તેઓને ખરા રૂપમાં ઉઘાડા પાડે છે. ચોરી કરવી એ એક દોષ છે, પણ “ ચોરીપર સરજોરી ” કરવી એ તેના કરતાં પણ મોટો દોષ છે.

કથા ૭૮મી.—જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા બે જોડીદાર વેલા.

એક વાડામાં એકજ જાતના બે વેલા એક્કી વેળા ઉગ્યા હતા. તેમાંના એકની પાસે વાડ હતી, જે ઉપર ચહડી તે વેલો ખીલી નીકળ્યો અને ફળ ફુલ જલદી આપી માન પામ્યો પણ બીજો વેલો વાડનો કે બીજા કશાનો આધાર ન મળ્યાથી તે ભોંય ઉપરજ લંબાતો રહ્યો અને વટેમાર્ગુઓના પગ તળે કચડાઈને થોડા દહાડામાં મરણ પામ્યો.

બોધ—દુનિયામાં માણસને આગળ વધવાનો આધાર, જેટલો તેમની બુદ્ધિ ઉપર એટલોજ તેમને મળતા ટેકા અને સંજોગ ઉપર પણ રહે છે. સરખી સ્થિતિના બે માણસો હોય; તેમાંના એકને જો અનુકૂળ સંજોગ અને મોટો આશરો મળે છે, તો તે ચઢતી સ્થિતિમાં આવી માન અને દ્રવ્ય પામે છે; અને બીજો માણુસ તેવા સંજોગ તથા આશરા વિના જેવોને તેવો રહી જાય છે અને જો તેને માઠા સંજોગ મળે છે તો વધારે નબળી સ્થિતિમાં આવી જઈ દરિદ્રતામાં દહાડા કાઢે છે. એઓ-માંના પહેલાએ બીજાની કંગાળ સ્થિતિ માટે મગરૂરી કરવી ન જોઇએ, તેમ બીજાએ પહેલાની મોટાઇ માટે અદેખાઇ પણ કરવી ન ઘટે. પહેલાએ પોતાની ચઢતી માટે પરમેશ્વરનો પાડ

માનવો જોઇએ; અને છેલ્લાએ પોતાની પડતી માટે સબુરી પકડવી અથવા તો સારા સંજોગ મેળવવા જોઇએ.

કથા ૭૯મી.--સવારીનો ઘોડો અને વહિતરો ગધેડો.

એક અરબી ઘોડો, પોતાની પીઠપર સવાર લઇ રવાલ ચાલે ચાલતો અને હરખના ખોંખાર મારતો પસાર થતો હતો. માર્ગમાં તેને એક ગધેડો મળ્યો, જેની પીઠપર ઉકરડાનો ગંધીલો કચરો લાધેલો હતો અને તેને ઉતાવળો ચાલવા માટે તેનો ધણી પાછળથી ડફણાં લગાવતો હતો. ઘોડાને જોતાંજ આ ગધેડાની આંખમાં અદેખાઈ આવી. તે બોલ્યો કે, " હિણભાગ્ય ઘોડા ! તું પ્રાણી જાત થઇને માણસને પોતાની પીઠપર ઉઠાવી લઇ જાય છે એ લજ્જા ભરેલું છે. તારી વર્તણુકથી આપણી જાતિનેજ નહિ પણ પશુ માત્રને પણ હિણું લાગે છે. તને ઘટે છે કે તારા સવારને પીઠપરથી ફેંકી દઇ માણસની ગુલામગિરી કરવાના દોષથી મુક્ત થાય. " ઘોડાએ તિરસ્કારથી ઉત્તર વાળ્યો, " હિણા અને હાડમાર થતા ગધેડા ! હું જાણું છું કે હિતની શિખામણ આપવાને બહાને તું મારી સામે તારા પેટની બળતરાજ માત્ર કહાડે છે. તને કેટલું વજન આપવું તે હું સારી પેઠે સમજું છું. સવારને તાબે રહી તેની સવારી ઉઠાવવી એ મારૂં સ્વાભાવિક કામ છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં મારૂં માન ને મોટાઈ પણ છે. સવારીને લીધેજ હું રાજાઓ, મહારાજાઓ, યોદ્ધાઓ, શિકારીઓ વગેરેના સમાગમમાં આવું

છું અને તેઓ મારી આગતાસ્વાગતા કરે છે. લજ્જા તો તને છે કે ઉકરડાનો ગંધીલો કચરો ઉઠાવવાનું વહિતરૂં કરે છે અને પોતાની અડીઅલ વર્તણુકથી ધણીના ડંગોરા ખાય છે."

બોધ—નીચ માણસો જ્યારે ઉચ્ચ માણસોની બરાબરી કરી શકતા નથી તથા તેમના જેવાં માન અને સુખ પામી શકતા નથી, ત્યારે અદેખા બની તેમની કલ્પિત ખોડખાંપણ કહાડે છે; પણ તેથી ઉચ્ચ માણસોનાં માન અને મોટાઇમાં ઘટાડો થતો નથી. ઉલટું તેવા હલકા માણસોની હલકાઈજ વધારે ઉઘાડી પડે છે અને છેવટે તેમને અપમાન ખમવું પડે છે. વળી એવા કેટલાક અદેખાઓ પોતાની અદેખાઇનો ઉભરો શિખામણ દેવાના રૂપમાં બહાર પાડે છે, પરંતુ એમાં પણ છેવટે તાના-ટપલા ખાઈ તેમને ચૂપજ બેસવું પડે છે.

કથા ૮૦મી.—માંદો માણસ અને રસાયણ.

એક માણસ એક એવા ભુંડા રોગથી લાંબા વખતનો પીડાતો હતો કે જેનાપર સાધારણ ઔષધો અસર કરી શકતાં નહિ. છેવટે તેણે "રસાયણ" (મારેલી દવા) ખાધી. આ ઉપાયથી તેનો રોગ ઝટ્ટ સારો થયો. પણ થોડાજ વખતમાં તે દવા તેના શરીરપર ફુટી નીકળી અને તેથી પ્રથમના કરતાં વધારે વેદના થઈ એટલુંજ નહિ, પણ તેમાંથી સાજો થવાની આશા તેને મેલવી પડી.

બોધ—આપણે ગમે એવાં સંકટમાં હોઇએ તો પણ ભુંડા માણસની મદદ લેવાથી અટકવું. જો તેવાની મદદ લીધી તો

પાછળથી તે બહુ ભારે પડી જશે; કેમકે તે માણુસ પોતાની ભુંડાઈ તમારા પ્રત્યે પણ ચલાવશે અને જે સંકટ તેણે ટાળ્યું હશે તેના કરતાં વધારે સંકટમાં તમે આવી પડશો. ભુંડાને હાથે સુખી થવા કરતાં ભલાને હાથે દુઃખી થવું સારૂં. "ઉંટ વૈદ્યને હાથે બચવા કરતાં પક્કા વૈદ્યને હાથે મરવું સારૂં છે."

કથા ૮૧મી.—વાંદરી, તેનું બચ્ચું અને ચાડીઓ.

એક વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાંને લઇ એક ઘરના છાપરાપર બેઠી હતી. તે ઘરના વાડામાં અંજીરનું ઝાડ હતું, જેપર લાગેલાં ફળોમાંનાં કેટલાંક પાકીને ખાવાલાયક થયલાં હતાં. તે ફળો તોડી પોતે ખાવાને તેમજ પોતાના બચ્ચાને ખવડાવવાને તે વાંદરી ચાહતી હતી; પણ તેજ ઝાડપર તેના માલિકે *ચાડીઓ બનાવી ઉભો રાખેલો હતો, તેનાથી ડરી તે ઝાડપર જવાની હિંમત કરતી નહતી. પણ તેનાં બચ્ચાંનો જીવ રહ્યો નહિ. તે બોલ્યું, " મા ! આ અંજીરીનાં ફળો બહુ સુંદર ને સ્વાદિષ્ટ છે. ચાલો આપણે તે તોડી ખાઇએ." વાંદરીએ ના પાડી; અને જણાવ્યું કે " એ ફળો ખાવા જઇશું:તો આપણા જીવનું જોખમ થશે. જો એ ઝાડઉપર કેવો પેલો માણુસ ઉભેલો છે ! બચ્ચાંએ કહ્યું,

---

* ખેડુતો તથા માળીઓ વગેરે, પ્રાણીઓથી પોતાની ખેતી યા વાડીમાંનો પાક બચાવવા માટે માણુસના જેવો આકાર બનાવી તેને ખેતરોની વચ્ચે, અથવા ઝાડોની ઉપર ઉભો રાખે છે, તેને ચાડીઓ કહે છે. આ ચાડીઆને ખરેખરૂં માણુસ સમજીનેપ્રાણીઓ–મુખ્યત્વે વાંદરા તે જગાથી આઘા રહે છે.

"પણ, મા, મને તો એ માણુસ નિર્જીવ લાગે છે. એ નથી હાલતો કે નથી બોલતો. તે આપણને શું કરવાનો હતો? ચાહીશું તો આપણેજ એને મારી કહાડીશું." વાંદરી બોલી, "તેમ બની શકે નહિ. એ માણુસ હાલતો બોલતો નથી, તેમાંજ મને મોટો ભરમ અને ભય લાગે છે, અને તેથી જ હું તેનાથી દૂર રહેવા માગું છું." આમ કહી તે પોતાનાં બચ્ચાંને પેટે વળગાડી ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

બોધ—કેટલાંક માણુસો એવાં બીકણ અને બેવકુફ હોય છે કે માત્ર ભયના ખાલી વિચારથી દુઃખ પામે છે, તથા કેટલાક સાદા દેખાવોને પણ અપશુકન ગણી, પોતાના લાભનાં કામો કરવાથી અટકે છે. તેમની ભૂલ ભાગવા છતાં તેઓ પોતાનો ભય કે વહેમ છોડતાં નથી અને હાથે કરી નુકસાન ખમે છે.

કથા ૮૨ મી.—સારસ અને શિકારી.

એક તળાવની પાળે બે સારસ નર અને માદા, રમતાં હતાં. તેવામાં એક શિકારી ત્યાં આવી ચઢયો, અને તેમાંના નરને મારવા બંદુક તાકી, તેવીજ તેની માદા તે શિકારી પાસે દોડી આવીને બોલી, "બળવંત શિકારી! અમને જીવતદાન દો. અમો બંને સારસ, નર માદાનું એક જોડું છીએ અને અમોમાંના એકથી બીજા વગર જીવી શકાતું નથી. જો મારો નર તમારી બંદુકથી માર્યો જશે તો તેના શોકથી પણ મને ઝૂરી ઝૂરીને મરવુંજ પડશે. એટલા માટે કૃપા કરી અમને જવા

દો. પણ જો તેમ કરવાની તમારી ઇચ્છા નહિજ હોય તો પછી મનેજ મારો."

શિકારીને આ વિનતી સાંભળી દયા આવી, તો પણ પોતાની બંદુક તાકેલી રાખી તે બોલ્યો, "પ્રીતિવાન પક્ષી! તારૂં કહેવું સાચું હશે, તથાપિ મને આ કામ કર્યા વગર ચાલે એમ નથી. મારી માનીતી સ્ત્રીએ સારસનો શિકાર ખાવાની ઇચ્છા બતાવેલી હોવાથી એક સાચા પતિ દાખલ તે ઇચ્છા મારે પાર પાડવીજ જોઈએ." માદા સારસે રડીને કહ્યું, "રે! જ્યારે એમજ છે ત્યારે તો જીવતદાન મેળવવાનો અમારો વધુ હક છે. તમો પણ જ્યારે પ્રિય અને પ્રિયાનું એક જોડુંજ છો, ત્યારે તો તમો સારી પેઠે સમજી શકશો કે, એવાં પ્રીતિમાન જોડાનાં દિલની લાગણી કેવી ઉંડી હોય છે અને પ્રિય તથા પ્રિયાને જુદાં પાડવામાં કેવું મોટું દુઃખ અને અઘોર પાપ છે. તું વિચાર કર ઓ શિકારી! હમણાં અહીં કોઈ ઘાતકી પ્રાણી આવી તારો પોતાનો જીવ લે તો તને તારી એકલી વિખુટી પ્રિયામાટે કેવું ઉંડું દુઃખ લાગે તથા તારી પ્રિયા તારા મરણ પાછળ કેવી ઝુરી મરે? હું માનું છું કે આ વાત જો તું તારી પ્રિયાને સમજાવશે અને તે જો પ્રીતિમાં સાચી હશે, તો તે પણ અમોને મરેલાં જોવાને અને અમારૂં હાય જલાપાનું માંસ ખાવાને રાજી થશે નહિ." આ શબ્દોએ શિકારીના દિલપર ચમત્કારિક અસર કરી અને સારસનો શિકાર કરવાની વાત પડતી મેલી તે ત્યાંથી ચાલતો થયો.

બોધ–સાચી અને પવિત્ર પ્રીતિથી પરણેલાં જોડાંને કોઈ પણ કારણે છુટાં પાડવાં એમાં મોટું પાપ છે. સાચી પ્રીતિ-

વાળા માણસને પોતાના સાથી જેવી દુનિયામાં કોઇ ચીજ પ્યારી અને આશા ભરેલી લાગતી નથી. સાથીજ જ્યારે માંર્યું જાય, ત્યારે તેની જીંદગી નકામી ને મીઠાશ વગરની થઈ પડે છે; અને તેવા જીવતર કરતાં મોતને તે વધારે પસંદ કરે છે.

કથા ૮૩મી.—ઔષધનો પાલો અને તેનો રોગ.

એક ઔષધનો પાલો જેનાથી મોટા મોટા રોગ મટતા હતા, તેના પોતાના અંગેજ દરદ લાગુ પડયું હતું. તેથી તે પીલાવા ને સૂકાવા લાગ્યો. તે જોઇ એક જણે કહ્યું, “ગુણવાન પાલા! તું રોગને હણુનારો છે, છતાં તું પોતે રોગથી પીડાય છે તે જોઈ હું આશ્ચર્ય પામું છું. બીજાના રોગ તું તારા ગુણ વડે સાજા કરી શકે છે, તો તારો પોતાનો રોગ કેમ સાજો નથી કરતો?” પાલાએ ઉત્તર વાળ્યો, “ભાઇ, મારામાં બીજાઓનાજ રોગ મટાડવાની શક્તિ છે, મારો પોતાનો રોગ સાજો કરવાની શક્તિ મારામાં નથી; તે તો કોઇ પરગજુ અને બુદ્ધિશાળી વૈદજ સાજો કરી શકે.”

બોધ—ઘણાં માણસો એવાં હોય છે કે બીજાના સંકટમાં તેઓ હિંમતથી ભાગ લઈ તે દૂર કરી શકે છે, પણ પોતાપર સંકટ આવી પડતાં નિરૂપાય બને છે અને બીજાની સહાય વગર તેમાંથી છુટી શકતાં નથી. કેટલાકો બીજાની ખામી જોઇ તેને શિખામણ દેવામાં સદા આગળ પડે છે, પણ પોતાની ખામી-વેળા તેવી શિખામણ તેમના ધ્યાનમાં રહેતી નથી અને જો રહે છે તો તે પ્રમાણે તેઓ વર્તી શકતાં નથી. વૈદો સર્વના

દુઃખની દવા કરે છે, પણ પોતે માંદા પડતાં ઘણું કરી બીજાજ વૈદની દવા લે છે.

કથા ૮૪મી.--ઉંદર કૂદયો અને ઘર પડયું.

ખડખડ પાંચમ જેવા થઇ રહેલા એક ઘરમાં એક ઉંદર પેંધો પડયો હતો. તે બહુ તોફાની હતો. ઘરમાંની જે તે વસ્તુને કરડી ખાય અને રાતની વેળા તે એવા તો કૂદકા ને ભુસ્કા મારે કે જાણે ધાડ આવી હોય નહિ! એક રાતને સમયે એવું બન્યું કે તેણે એક ભીંત ઉપરથી બીજી ભીંત ઉપર જોશમાં કૂદકો માર્યો અને તેની સાથે તે ઘર કરરર ભુસ થઇ તૂટી પડયું. ઉંદર તેથી એટલો તો ગભરાયો કે જીવ લઈ નાઠો. અને પડોસના ઘરમાં જ્યાં પોતાના બીજા ભાઈબંધો શાંતિથી વસતા હતા, તેમનામાં જઈ ભરાયો. તે ઉંદરોએ તેની આ સ્થિતિ જોઈ ઠેકડી કરી કે, "તુંતો બહુ ચાલાક ને વળી શૂરવીર હતો ને? ત્યારે આ ઘર પડવાના માત્ર અવાજથી ગભરાઇને નાસી કેમ આવ્યો? એ હીચકારાપણા માટે તને લાજ નથી લાગતી?" તે ઉંદરને આથી બહુજ લાગી આવ્યું, પણ લાજ છુપાવવા તથા પોતાની નોક રાખવાના હેતુથી તે બોલ્યો, "ભાઇઓ, ત્યારે તમે ખરી વાત જાણતા નથી. ઘર પડયાથી બીહીને હું નાહસી આવ્યો નથી, પણ મારા કૂદકા ભુસ્કાના જોરથી બાપડું એ ઘર તૂટી પડયું, તેની વધાઇ તમને કહેવા માટે આવ્યો છું."

બોધ--કેટલાંક માણસો એવાં બડાસખોર હોય છે કે પોતાથી નહિ બનેલાં કામો પણ જાણે પોતેજ કીધાં હોય

અથવા પોતાવડેજ થયાં હોય એવી કીર્તિ લેવા માંગે છે. જો એકાદ મોટું કામ કોઇ શક્તિવાળા માણુસે કર્યું હોય અને તેમાં માત્ર પોતાની કિંચિત પણ શામેલગીરી હોય, તો તે એવુંજ માનશે અને લોકો આગળ બડાઇ મારશે કે આ કામ તો મેંજ કીધું ! એવા તોપમારૂઓનું જીવતર માત્ર ખાલી બડાઇ હાંકવામાં અને પારકાની કીર્તિ પોતાની કરી લેવામાંજ પૂરૂં થાય છે. તેઓથી મોટાં કામો થઇ શકતાં નથી–તેઓથી "ભુંજયો પાપડ પણ ભાંગતો નથી" તોપણ ગાડાં નીચે ચાલતા કુતરાની પેઠે તેઓ એમજ સમજે છે કે હુંજ આખું ગાડું ઘસડું છું !

કથા ૮૫ મી.—બેવડીમારૂ દેડકો.

એક દેડકો બહુ સ્વાર્થી અને ચુગલીખોર હતો. પાણીના એક ખાબોચિયામાં તેનું રહેઠાણ હતું. ચોમાસું વીતી ગયા કેડે જ્યારે ખાબોચીયું સૂકાવા લાગ્યું ત્યારે પોતાના સર્વ સાથીઓને પડતા મુકીને છાનોમાનો પડોસની નદીમાં જઇ રહ્યો. નદીમાંના માછલાં, જીંગલાં, કરચલાં વગેરે જળજંતુઓ પોતા વચ્ચે આ પારકાને જોઇ કચવાયાં અને તેને પાછો જમીનપર જવાને આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. ત્યારે દેડકે કહ્યું, "ભાઈબંધો, હું બહુ ખેદ પામું છું કે મારી પધરામણીથી હરખ પામવાને બદલે તમે મારાથી કંટાળી મને હાંકી કહાડવા માંગો છો ! કે તમે મને પૃથ્વી ઉપરનું પ્રાણી ગણી પોતાથી જુદો ગણો છો; પણ એ તમારી મોટી ભૂલ છે. હું પૃથ્વીપરથી આવ્યો છું

એ ખરી વાત, પરંતુ જાતે તો હું નદીવાસીજ પ્રાણી છું; અને તેની સાબેતી એજ કે હું આ નદીના પાણીમાં રહી જીવી શકું છું. મારા બાપદાદા પણ અહીંનાજ વતની હતા અને પૃથ્વીવાસી પ્રાણીઓના ફોસલાવવાથી પૃથ્વીપર રહેવા ગયા હતા. પણ પૃથ્વીપરના પ્રાણીઓ ભુંડા હોવાથી તેમની ભુંડાઇથી પીડા પામી તેઓ બાપડા મરણ પામ્યા છે; અને હું જીવતો રહી શકયો તેથી તમો મારાં અસલ સગાંઓ અને સ્વદેશીઓની સાથે પાછો રહેવા માટે પ્રીતિથી અહીં આવ્યો છું."

નદીનાં પ્રાણીઓએ આ વાતપર વિશ્વાસ રાખી દેડકાને પોતાની જોડે રાખ્યો, તેની આગતાસ્વાગતા કરી અને તેનાપર મોટી આશા બાંધી, પણ તેમની આશા પાર પડી નહિ. ચોમાસું પાછું ચાલું થયું કે આ ખંધો દેડકો નદીમાંથી ચુપચુપ નીકળી જઇ, પૃથ્વીપરના પોતાના અસલ ખાબોચિયામાં પાછો આવી ભરાયો; અને પોતાની લુચ્ચાઇ છુપાવવા માટે તેમાંનાં દેડકાંઓને એવું સમજાવવા લાગ્યો કે શિયાળા તથા ઉનાળાની મોસમમાં તમો પાણી વિના ટળવળી મરો, તે માટે હું શ્રી ઈન્દ્રરાજા પાસે ગયો હતો, કે તેઓ વચ્ચે વચ્ચે વૃષ્ટિ કરી આ ખાબોચયાને તેઓ તરતું ને તરતું રાખે." બિચારા ભોળાં દેડકાંઓ આ વાત સાચી માની ઠગાયાં અને આ લુચ્ચા દેડકાનાં ઉપકારી થઇ રહ્યાં. પણ ચોમાસું ખલાસ થઇ ખાબોચિયું સૂકાવા માંડતાંજ તે તેમના વચ્ચેથી પાછો નીકળી પેલી નદીના પ્રાણીઓને જઈ મળ્યો અને તેઓને અષ્ટમપષ્ટમ સમજાવી પોતાની ગેરહાજરી વિષે ભૂલાવો ખવાડવાની તજવીજ કરી. પણ તેઓ એક વાર ઠગાયલાં

હોવાથી ફરી તેને હાથ ઠગાયાં નહિ. તેની લુચ્ચાઇ તથા મતલબ તેઓ સમજી ગયાં અને ધાસ્તી ભરેલો ગણી ઝટ તેનો પ્રાણ લીધો.

બોધ—જ્યારે માણસો વચ્ચે મતભેદ અને વાંધા પડીને પક્ષો બંધાયા હોય, ત્યારે જે આપણો પોતાનો પક્ષ હોય અને જે પક્ષ વાજબી હોય, તેની સાથે આપણે જોડાઇ રહેવું. બીજા પક્ષ સાથે જોડાવું નહિ; પછી તેનાથી એક વાર આપણને લાભ પણ કાં નહિ થતો હોય ! જો તેની સાથે જોડાઇએ તો આપણા અસલ પક્ષવાળાના ધિક્કારમાં આવી પડીએ એટલુંજ નહિ, પણ તેની સામેના પક્ષવાળા પણ આપણા પ્રત્યે અવિશ્વાસુ થાય અને છેવટે, બંને પક્ષથી આપણે જુદા પડી જઇએ અને આપણી સ્થિતિ "ધોબીનો બળદ નહિ ઘરનો કે નહિ ઘાટનો" તેવી થાય. જે માણસો જુદા જુદા પક્ષો વચ્ચે, અથવા ભુંડા તથા ભલા વચ્ચે ઘુસતા રહી જ્યાં જાય તેની ખુશામદ કરે અને તેની આગળ બીજાની ચાડી ખાઇ તેને વહાલો થવાની યુક્તિ કરે, તે "દહીંમાં ને દુધમાં પગ" રાખનાર કહેવાય. થોડો વખત તેની યુક્તિ ચાલી શકે છે, પણ પછી તે ઉઘાડો પડે છે અને બંને તરફનાં માન ને વિશ્વાસ ખોઈ સઘળી તરફથી રખડી જાય છે.

કથા ૮૬ મી.—જમીન ખોદનાર માણસ અને સાપોલિયું.

ચોમાસાના દહાડામાં એક શખ્સ ઝાડનાં બી વાવવા

માટે કોદાળી વડે જમીન ખોદતો હતો. તે ખોદતાંજ જમીનમાંથી એક સાપોલિયું સળવળ થતું નીકળ્યું અને જમીન ખોદનાર કોદાળીનો ઘા પાછો મારવા જાય છે તેવુંજ તે બોલ્યું, "ભાઈ, કૃપા કરી તારી કોદાળી સંભાળીને માર. વખતે તે મારાં માથા પર લાગી જશે તો મને ઘણું દુઃખ થશે. તારી કોદાળીનો ઘા મારા પૂછડા ભણી લાગી પૂછડું કપાશે તો તેની વેદના હું ખમી લઇશ એટલુંજ નહિ પણ જીવતું રહીશ." જમીન ખોદનારે કહ્યું, "તુચ્છ પ્રાણી! તું તારાં માથાં ને પૂછડાંની વાત કરે છે, પણ મને તો જણાતુંએ નથી કે તારૂ માથું અને પૂછડું છે; અને છે તો તે કયાં છે? મને તો સઘળી તરફથી તું એક સરખું અને એકજ ઘાટનું લાગે છે!"

બોધ—મોટાં માણસોનાં કામોથી કેટલીકવાર ગરીબો પાયમાલથઇને મરી પણ જાય છે; છતાં મોટા માણસોને તેની ખબર સુદ્ધાં પડતી નથી. લડાઇની ખુના મરકીમાં નાશકારક હથિયારોવડે ઘડીકમાં હજારો લડવૈયાઓનાં ડોકાં ઉડી જાય છે અને તેમની ગેરહાજરીની નુકશાની તેમનાં નિર્દોષ કુટુંબો તથા બચ્ચાંઓને અનેક રીતે ખમવી પડે છે. માટે રાજકર્તાંઓને તેમજ બીજા મોટા માણસોને ઘટે છે કે હરેક નવાં કે મોટાં કામો આરંભતાં, તેમજ લડાઈ ઉભી કરતાં, ગરીબોનો તેથી મરો નહિ થાય તેની પૂરતી સંભાળ રાખવી.

કથા ૮૭ મી.—મોર અને રંગારી.

એક રંગારીએ મોર વેચાતો લીધો. તે મોરના પીછાંના

રંગ ને ખુબસુરતીથી તે મોહ પામ્યો, પણ તેટલાંથી સંતોષ નહિ માનતાં તે તેમનાપર વધુ રંગ ચઢાવવા બેઠો. મોરે તે માટે કચવાટ દેખાડીને કહ્યું, "રંગારી! તું તારો રંગ અને કળા ફોકટ કાં ગુમાવે છે? મારામાં જે રંગ ને શોભા કુદરતે મેલ્યાં છે તેજ પૂરતાં છે; તેમાં વધારો કરવાની કશી જરૂર નથી. મારા જાતિરંગપર તું હુન્નરથી રંગ લગાડશે, તે તો ઉલટો મને બેડોળ દેખાડશે.

બોધ—ખુબસુરત ચહેરાને શણુગારવાની જરૂર રહેતી નથી. જેઓ તેને શણુગારવાનાં ફાંફાં મારે છે, તેઓ કુદરતી ખરી ખુબસુરતીની પિછાન કરી શકતાં નથી અને પોતાનીજ નાલાયકી દેખાડે છે. "સોના પર ઢોળ ચઢાવવા" જેવી ફોકટની વેઠજ તેઓ વહોરે છે.

કથા ૮૮ મી.—કાવત્રાંખોર ખીસકોલી અને નોળિયો તથા ગરૂડ.

એક વાડામાં આવેલાં મહાન વૃક્ષ ઉપર એક ગરૂડ પક્ષી માળો બાંધીને રહેતું હતું. તેજ ઝાડના થડમાં એક નોળિયાએ દર પાડી પોતાનો વસવાટ કર્યો હતો. બંને એક બીજાથી છેટે, જુદી જગાએ રહેતાં હતાં અને બંનેની જાત પણ જુદી હોવાથી તેમને એક બીજાંને કશો સંબંધ ન હોતો. વળી એક બીજાના વસવાટની ખબર પણ તેઓમાંના એકેને હતી નહિ. તેજ જગાએ એક ખીસકોલી રહેતી હતી. તે જો કે ત્યાંનીજ રહીશ ગણાતી, તો પણ તેણીને ઠરીને

રહેવા માટે કોઇ પણ નક્કી જગા હતી નહિ. પોતાના ફાંટા પ્રમાણે તેણી તે વાડામાં, છાપરાપર અને ઝાડ પર ફરતી. તે ઝાડપરનાં ફળો ખાઇને તેણી પોતાનું પેટ ભરતી, અને તે વાડામાં નંખાતું એઠું જૂઠું પણ ખાતી. અર્થાત તેણીને રહેવા ફરવાને માટે જેમ અનેક જગાઓ હતી, તેમ તેણીને ખાવાને પણ વિવિધ વાનીઓ મળતી તથાપિ તે સંતોષી હતી નહિ. વાડામાં પડેલી ખડેલી વસ્તુ જેમ તે ખાતી હતી, તેમ પેલો નોળિયો પણ ખાતો હતો. તે માટે તેણીને અદેખાઇ લાગતી અને ઇચ્છતી કે જો આ નોળિયાનું પાપ પતે તો વાડામાં એકલી ફરીને હું મોજ કરૂં. વળી આ ઝાડ ઉપર એક ગરૂડ પક્ષી પણ માળો બાંધી રહેલું હતું અને તેનો ત્રાસ ભારે હતો, તેથી તે ઝાડ પરનાં ફળો નિરાંતે ખાવાને પણ તેણીને દરવખતે ફાવતું ન હતું. તેથી ગરૂડનો પણ ઘાણ નીકળેલો જોવાને તે ઇચ્છતી; પણ પોતે છેક નાની ને નિર્બળ હોવાથી, ગરૂડ અને નોળિયા જેવાં બળવંત પ્રાણીઓ આગળ તેણીનું કાંઇ ચાલતું નહિ. તેટલા માટે કાંઇ કાવત્રું રચી તે બંનેનો ઘાટ ઘડવાનો તેણીએ દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

એક દહાડે તે હામ ભીડીને ગરૂડ પાસે ગઇ અને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી, તેની સેવા કરવાની પોતાની ઇચ્છા બતાવી. ગરૂડે તે સાંભળી કહ્યું, "તમે મારી સેવા બજાવો, એતો કળિયુગનું કૌતકજ તો ! તમો તમારા નાના કદ ને નિર્બળતાને લીધે જેમ મારી સેવા બજાવવાને અયોગ્ય છો, તેમ તમારી જાત નાતને લીધે પણ અયોગ્ય છો. અમો પક્ષી અને તમો પશુ; અમોને ને તમોને લાગે વળગે શું ? માટે ક્ષમા

ફરો, અને અહીંથી તત્કાળ ચાલ્યા જાઓ." ખીસકોલી નમન કરીને બોલી, "હે પક્ષી મહારાજ! ઉપર ઉપરથી જોતાં તમારૂં બોલવું વાસ્તવિક છે, પરંતુ મુદ્દે તેમ નથી. તમો મને પશુ ગણો છો, પણ હું સાબેત કરીશ કે હું પક્ષી છું. પક્ષીની પેઠે હું પણ ઝાડેઝાડ ને ડાળેડાળ ફરૂં છું, ફળફળાદી ખાઉં છું અને પક્ષીના જેવોજ મારો અવાજ છે. તમો પૂછશો કે ત્યારે તને પક્ષીની પાંખ કેમ નથી? તેનો ખુલાસો એ છે કે અસલ અમોને પાંખ હતી, પણ અમારા વડીલોએ પક્ષી થઈને પશુ સાથે વ્યવહાર રાખવાથી બ્રહ્માએ અમોને શ્રાપ દઈ અમારી પાંખો લઈ લીધી છે. તે પાંખો પાછી મેળવવાનો અમો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. તેનો પહેલો ઉપાય એ કે પશુઓનો સંગ તજી પક્ષીઓનો સંગ અમોએ સાધવો અને પક્ષીઓના આપ સાક્ષાત રાજા છો, તેમની સેવા નિરંતર કરવી."

આ વાતે ભોળાં ગરૂડપર અસર કરી અને ખીસકોલી સાથે વ્યવહાર પાડી મરજી પ્રમાણે પોતાપાસે આવવા જવાની તેણીને છુટ મેલી. ખીસકોલી તે પ્રમાણે રોજ રોજ ગરૂડ પાસે આવે અને પશુ જાતની હરકંઇ ખોડ કહાડયા કરે. એક દહાડો સારો લાગ જોઇ તેણીએ ગરૂડને કહ્યું કે "પશુઓ હવે તો બળાત્કારની અવધી કરે છે. ઝાડોનો ઉપભોગ કરવાની સત્તા અને હક આપણુ પક્ષીજાતનાં છે, છતાં તેઓ ઝાડનાં મૂળ તથા થડમાં કોતર પાડીને બેધડક તેમાં રહે છે. અમ જેવાં રંક પક્ષીઓ તે માટે તેમને કાંઇ કહી શકતાં નથી, તેથી નિડર થઈ તેઓ હવે તમ સરીખાં રાજકર્ત્તા પક્ષીની

સત્તાનો પણ અનાદર કરવા લાગ્યાં છે. જુવો! આપના આ ઝાડના મૂળમાંજ એક લુચ્ચો નોળિયો દર પાડી રહ્યો છે, એટલુંજ નહિ પણ મારા સરખા તમારા રંક સેવકને તમારી પાસેઆવતાં હરકત કરીને પજવે છે.” ગરૂડની આંખમાં આ સાંભળી ખુન ચઢ્યું, પરંતુ નોળિયાના દરમાં અથવા દર પાસે જઇને તેને મારવાનો લાગ ન હોવાથી તે દરની બહાર નીકળી વાડામાં ફરે તે વેળા તેને મારવાની તક જોવા લાગ્યું. ખીસકોલીને પણ તેણે ચેતાવી રાખી કે, નોળિયો વાડામાં ફરે, કે ઝટ તેની ખબર મને આપવી. ખીસકોલી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે અધીરી હોવાથી તરતજ પેલા નોળિયા કને ગઇ અને તેની પાસે વિનંતી કરવા લાગી. નોળિયાએ તે સાંભળવાની ના પાડીને કહ્યું, “તમોને હું પશુ ગણુતો નથી, અને તેટલા માટે તમારી સાથે વાત કરવા તથા કામ પાડવાને રાજી નથી. ઝાડે ઝાડ તમો કુદતાં ફરો છો, ઝાડના ફળો ખાઓ છો તથા પક્ષીના જેવો સ્વર કાઢો છો, તે ઉપરથી હું તો તમને પક્ષી ગણું છું; માટે તમારે જે કહેવું કરવું હોય તે પક્ષી સાથેજ કરો.”

ખીસકોલીએ પક્ષીપણાનો તિરસ્કાર કરી કહ્યું, “નોળિયા બાપા! હું બાપ દાદે તેમ રૂપ રંગે પશુ છું. મને તમારી પેઠે ચાર પગ છે, પુછડી છે, અને પક્ષીપણાનું ખાસ સાધન જે પાંખ, તે મને નથી. હું ઝાડો પર ફરી ફળ ખાઉં છું, તેમાં શી મોટી વાત? ઝાડો પર તો ઉંદર પણ ચઢે છે, અને તેઓ પણ ફળ ખાય છે. હું ફળ ખાઉં છું તે માત્ર મોજને અર્થે; બાકી મારો જીવવાનો ખોરાક તો અન્ન

ને શાકભાજી છે. જે નિત્ય આ વાડામાં ફરી હું મેળવું છું અને આપ તે જોતા પણ હશો. પણ એ સર્વ કરતાં મોટી સાબીતી એ છે કે આજે હું તમોને જે વિનતિ કરવા આવી છું, તે એક પક્ષીની, એટલુંજ નહિ પણ પક્ષીના રાજાની વિરૂદ્ધની છે. જો આપની આજ્ઞા હોય તો હવે તે કહું." નોળિયાએ આ વાતથી પ્રસન્ન થઈ ખીસકોલીને પોતાની જ્ઞાતિની તથા મિત્ર માની લીધી અને તેની વિનતિ સાંભળવાની આતુરતા દેખાડી. ખીસકોલીએ તે ઉપરથી કહ્યું કે "મહારાજ, આ ઝાડનાં મૂળમાં ઘર માંડી આપ લાંબા વખતથી રહો છો તેથી એ ઝાડની માલેકી તમારી છે. છતાં એ ઝાડના મથાળાની રમણીય જગાએ એક ગરૂડ પક્ષીએ માળો બાંધી ઘરપ્રવેશ કર્યો છે. એ અપરાધ કરીને તે વળી ગુપચુપ રહેતું નથી, પરંતુ હું જ્યારે પણ આ ઝાડપર ચડુંછું ત્યારે મને મારીને ફેંકી દે છે અને હું એક પશુ છું માટે મારી જોડે આખી પશુની જાતને ગાળો ભાંડે છે. આજે પણ તેણે મને એજ પ્રમાણે દુઃખ દીધું હતું. તે ઉપરથી મેં તેને કહ્યું કે 'તમો પશુની જાતને નિંદો છો, પણ તમને ખબર છે? તમે જે ઝાડપર માળો બાંધી ઠર પડયાં છો તે તો એક પશુની માલેકીનું છે અને તેનાં મૂળમાં, દર મધ્યે વસનારાં પશુઓનો રાજા નોળિયો રહે છે. તે જો તમારા આ બળાત્કાર વિષે જાણશે તો તમને તત્ક્ષણ અહીંથી મારી કાઢશે. આ સાંભળતાંજ તે અહંકારી ગરૂડ પાંખો ઉભી કરી જીવ પછાડીને ઉછળ્યું ને તમોને બહુ દુષ્ટ ગાળો ભાંડી બોલ્યું કે 'તે નોળિયાને હું કશી ગણતરીમાં લેખતો નથી.

હું ચાહું તો તેને મારી ચાંચના એકજ ઝટકાથી મારી નાખું અને એકજ કોળીએ ગળી જાઉં. આ ઝાડ મારી માલેકીનું છે અને જો નોળિયો તેનાં મૂળમાં રહે છે એમ હું જાણતું હોત, તો અત્યાર પહેલાં તેને મેં ચીરી પણ નાંખ્યો હોત. હવેથી હું વાડામાં નજર નાખતો રહીશ અને નોળિયો જેવો તેમાં ફરતો દેખાયો કે તેના પર તૂટી પડી તેનો પ્રાણ લઈશ.' ગરૂડની આ ધમકીથી મને ટાઢીઓ તાવ ચઢી આવ્યો છે અને મારે માટે નહિ એટલી તમારે માટે મને ધારતી લાગે છે કે રખેને તમો તે દુષ્ટ શત્રુના કપટના ભોગ થઈ પડો."

નોળિયો આ સાંભળી ક્રોધાયમાન થયો અને ગરૂડને મારવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ તેણે વિચાર્યું કે ગરૂડ મારાથી મોટું, વધુ બળવાળું અને વળી શક્તિ ધરાવનારૂં છે, તો તે મને વાડામાં ફરતો જોઈ ઉંચેથી ઉતરી આવી મારી નાંખી શકશે. તેથી તે દહાડે તે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો નહિ અને રાતની વેળા જયારે ગરૂડ પોતાના માળામાં ઉંઘમાં અસાવધ બેઠેલું હોય, તે વેળા ઝાડ પર ચઢી તે માળા પાસે પહોંચી અણચિંતો કરડી તેનો પ્રાણ લેવાનો મનસુબો તેણે કરી રાખ્યો; અને રાત થયા પછી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું પણ ખરૂં. તેમાં જો કે તે નોળિયો પોતાના શત્રુપર વેર લઈ શકયો, તોપણ પોતે તેના હુમલાથી બચી શકયો નહિ. ઝાડપર ચઢી માળા પાસે પહોંચી, જેવો તેણે પોતાના તીણા દાંતવડે ગરૂડનો ટોટો ઝાલ્યો, તેવુંજ તે પક્ષી ફફડી ઉડયું અને એક ભયંકર ચીસ પાડવા જોડે પોતાની જબરદસ્ત પાંખો ફફડાવી, નોળિયાથી છુટું પડવાની તજવીજ કરવા લાગ્યું. તે ખેંચ-

વાણુ તથા અફડાતફડીને લીધે ગરૂડ ને નોળિયો બંને ભોંય પર પછડાઇ પડયા અને મહા વેદના વેઠીને તેઓ બંને મરણ પામ્યા.

બોધ–કાવત્રાંખોર માણુસ શરીરે તથા દેખાવમાં ગમે એવો નબળો હોય, પણુ માણુસોના કાન ચુગલીથી ભરી, તેમનાં મન ફેરવી નાંખવાની તેની શક્તિ જાદુઇ સરખી હોય છે. તે શક્તિ વડે ભલા ભલા રાજા, યોદ્ધા અને વિદ્વાનોનાં મન તે ફેરવી નાખે છે અને મિત્ર મિત્ર વચ્ચે, ધણી ધણી-આણી વચ્ચે, માબાપ ને દીકરા દીકરી વચ્ચે, શેઠ ને વાણો-તર વચ્ચે એવાં વેર કરાવે છે, કે જે ટળવાં લગભગ અશક્ય થઇ પડે છે. નિર્દોષને દોષિત, દયાળુને ઘાતકી અને મિત્રને તે શત્રુમાં ફેરવી નાંખે છે. પ્રીતિમાં તે ઝેર ભેળે છે અને ધર્મનો અધર્મ બનાવી દે છે. તેના કાવત્રાંથી વેર ઉત્પન્ન થાય છે, લડાઇ જાગે છે, ખૂનો થાય છે, ઘરો ભાંગે છે અને રાજપાટ ઉંધાં વળે છે. કાવત્રાખોર માણુસના કપટની ફુંક અગ્નિની ચીંગારી જેવી અને કાચા કાનના માણુસ કેરોસીન તેલ જેવા હોય છે. ચીંગારી તેલમાં પડતાંજ ભડકો સળગી ઉઠે છે, જેમાં તેલ પોતે અને તેની સાથે બીજું જે હોય તે સર્વ બળી જઇ રાખ થઇ જાય છે. તેટલા માટે એ તેલથી અગ્નિને આઘે રાખવાની જેમ જરૂર છે, તેમ નિર્દોષ માણુસોએ કાવ-ત્રાબાજ અને ચુગલીખોર માણુસોથી દૂરજ રહેવાની જરૂર છે. જો તેવા માણુસોથી દૂર રહેવાનું નજ બને તો તેમની કપટ ભરેલી વાતો તો સાંભળવીજ નહિ; અને સાંભળવીજ પડે તો તે સાચી માનવી નહિ. ને સાચી જેવી લાગે તોય તેને જુઠી સમજવી અને તે ઉપર

અમલ કરવા પહેલાં ઘણો વખત કહાડીને બીજી તરફનો ખુલાસો મેળવવો. તે ખુલાસો સેંકડે નવાણું દાખલામાં કાવત્રાબાજ માણસને જૂઠો પાડનારોજ મળશે.

કથા ૮૯મી.—લીમડો અને પક્ષીનો માળો.

એક લીમડાના ઝાડપર એક પક્ષીએ માળો બાંધી ઈંડાં મેલ્યાં હતાં. લીમડાને આશરે અને તેની ઉપલી ડાળીની છાયા હેઠળ તે સુખ અને નચિંતાઈથી પોતાના માળામાં રહેતું અને મોજ મજા કરતું. એક દહાડો વંટોળિયાનું ભારે તોફાન થયું; જેના સપાટાથી લીમડો થડમાંથી લચકાઈ વાંકો વળી ગયો અને તેના આંચકાથી પંખીનો માળો પણ વિખરાઈ પડયો. તેથી દુઃખ પામી તે પંખી, બાપડા આ લીમડાને દોષ દેવા ને ગાળો ભાંડવા લાગ્યું કે-" રે ઘાતકી લીમડા ! તેં મારૂં સત્યાનાશ વાળ્યું ! મારો માળો તેં વિખેરી નાંખ્યો ને મારાં ઈંડાં તેં ખરાબ કર્યાં. તારૂં સત્યાનાશ જજો ! " લીમડે કહ્યું, " તું મને ફોકટ ગાળો ભાંડે છે. મેં તારૂં કશું બગાડયું નથી. તારૂં બગાડનાર તો વંટોળિયો છે. તેને તું દોષ દે. મેં તો તને વરસો સુધી આશરો આપી સુખી કર્યું હતું, પણ વંટોળિયાએ તારો બગાડ કર્યો તેમાં હું શું કરૂં ? તેણે તારો બગાડ કર્યો છે. તેમ મારો પણ કર્યો છે. તારા બગાડ માટે હું દુઃખી છું પણ અફસોસ ! મારા બગાડનો તો તું જરાએ વિચાર કરતું નથી. તારૂં નુકશાન કિંચિત માત્ર છે પણ મારૂં તો મોટી કિંમતનું છે. તેનો કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના તું તારૂંજ

રડવું રડે છે, એ તારૂં નગુણાપણું છે.”

બોધ—નગુણા માણસને જ્યાં સુધી કાંઇ કાંઇ આપ્યા કરશો ત્યાં સુધી તેઓ ટાઢાં મીઠાં રહેશે, પણ જરા ઓછું પડ્યું કે ન અપાયું એટલે તમારૂં ભુંડું બોલવાને ચૂકશે નહિ. પોતાનું કાંઇ બગડતાં તેનો દોષ તેઓ તમારે માથે મેલશે. તમે કાંઇ નુકશાન પામો અને તે કારણે તેમને મદદ આપી શકો નહિ તો પણ તેઓ તમને ગળે પડશે; અને એવુંજ કહેશે કે આતો અમને ડુબાડે છે! તમારી કૃપાને તેઓ પોતાનો હક સમજશે અને તેમાં જરા પણ ઓછું પડતાં સામો તોબરો ચઢાવશે.

કથા ૯૦મી.—ગુલબાસ અને ગુલછડી.

એક વાડીમાં ગુલબાસ અને ગુલછડીનાં ઝાડ પાસે પાસે ઉગેલાં હતાં. ગુલબાસને દર સાંજે ફૂલ ઉગે; તે પણ સંખ્યાબંધ અને રંગીલાં. પણ ગુલછડીને ઘણે મહિને માત્ર એકજ ફૂલ ઉગ્યું; તેપણ માત્ર એકલા સફેદ રંગનુંજ. તે માટે પોતાની બહેનપણી ગુલછડીની ઠેકડી કરી ગુલબાસે કહ્યું, “બેન, તમે મારી અડોઅડ ઉગ્યાં છો ખરાં, પરંતુ મારી પાસે રહેવા જેવી યોગ્યતા તમારામાં નથી. અત્યાર સુધી હું સેંકડો ફૂલોને જન્મ આપી રહી છું, ત્યારે તમે તો હમણાંજ માત્ર એક ફૂલની જનેતા થયાં છો. તમે કેવાં ભાગ્યહીણ!” ગુલછડીએ હસીને કહ્યું, “બેન, ત્યારે તમારી પિછાન કરવાની શક્તિમાં ખામી છે. ખરૂં છે કે તમે સેંકડો ફૂલોને જન્મ આપી રહ્યાં ત્યારે મેં

માત્ર એકજ ફૂલ ઉત્પન્ન કર્યું છે; પરંતુ મારૂં એ એક ફૂલ તમારાં તે સેંકડો ફૂલોના કરતાં વધારે મૂલ્યવાન છે. તમારાં ફૂલો નાનાં ને એકજ રાતમાં કરમાઈ જનારાં છે, ત્યારે મારૂં એક ફૂલ પોતામાં બબે ને ત્રણ ત્રણ ડઝન ફૂલોનો જથો રાખે છે, અને અઠવાડીઆંઓ સુધી પોતાની સુગંધ અને ખુબસુરતી ટકાવી શકે છે. મારાં ફૂલોને જ્યારે લોકો પૈસા ખરચીને ખરીદે છે, ત્યારે તમારાં ફૂલને માટે કોઈ ફૂટી બદામ પણ આપતું નથી. કહો ત્યારે આપણ બેમાંથી સરસ ફૂલ કોનાં?"

બોધ—ઘણાં છોકરાં જણવામાંજ કાંઇ મોટાઇ અને સુખ નથી. છોકરાં ઘણાં હોય પણ તે જો નબળાં અને અજ્ઞાન હોય તો નિરૂપયોગી છે. એક અથવા બે છોકરાં હોય પણ તેઓ જો જોરાવર, વિદ્વાન અને નીતિમાન હોય, તો ખરેખર તેમનાંજ માબાપ ભાગ્યશાળી ગણવાં જોઇએ. માત્ર બચ્ચાંનેજ નહિ, પણ હરેક વસ્તુને તેમજ પુસ્તકોને પણ આ કથાનો બોધ લાગુ પડે છે. વસ્તુ તથા પુસ્તક વગેરેની મહત્તા તેમની સંખ્યા ઉપર નહિ પણ તેમના ગુણ તથા ઉપયોગિતા ઉપર આધાર રાખે છે.

કથા ૯૧મી.—લંબકરણ ગધેડો.

એક ગધેડો ગામને પાદરે ચરતો ચરતો ભુંકતો હતો. ત્યાં રમતાં ખેડુતનાં છોકરાંઓએ તેને "લંબકરણ" (લાંબા કાનવાળો) કહી ચીડાવ્યો. ગધેડો તેથી દુઃખી અને ક્રોધાયમાન થયો અને પોતાની ફજેતીનું મૂળ પોતાના લાંબા

કાનો છે એમ સમજી તેણે તે કાનોને અધોઅર્ધ કપાવી નાંખ્યા. પેલાં રમતિયાળ છોકરાંઓને આ સોંગ જોઈ વધારે રમુજ મળી અને તેઓ આ ગધેડાને "અર્ધકરણુ" કહી તેની ઠેકડી કરવા મંડયાં. ગધેડો તેથી વધારે ચીડાયો અને પોતાના હરીફ છોકરાઓને નિષ્ફળ કરવાના વિચારથી પોતાના બંને કાનો સમૂળા કપાવી આવ્યો. છોકરાં તે છોકરાં! રમતિયાળ ને હઠીલાં! તેઓ આ જોઈ નરમ પડયાં નહિ અને વધારે ઉલટથી તેને ખીજવવા લાગ્યાં કે "ગધેડો બાંડો." ગધેડે જોયું કે આતો ખોટું થઇ ગયું અને ફજેતી વિશેષ થાય છે; તેથી પોતાની ખોડ છુપાવવાને બળદનાં શિંગડાં મેળવી તેમને પોતાના બંને કાનોની જગાએ ખોસી, જાણે કેવોએક જય મેળવ્યો હોય તેમ પાછો તે છોકરાંઓ વચ્ચે હાજર થયો. છોકરાંઓ આ કૌતુક જોતાંજ પેટ પકડીને હસ્યાં અને ગધેડાને, "ગધેસિંગ" કહી નવેસરથી ચીડવવા મંડયાં. મૂર્ખ બિચારો ગધેડો! હવે તદ્દન નિરાશ થયો; અને પોતાના કામની મૂર્ખાઇ જોઈ પોતાની ભૂલ સુધારવા માટે પોતાના ખોએલા કાનો પાછા તેની જગાએ ગોઠવવાનો મનસુબો કર્યો, પણ તેનાથી તેમ બની શકયું નહિ; અર્થાત્, આ મૂર્ખ અને ચીડાઉ ગધેડો પોતાના કાનો ખોઇ સદાનો બાંડો અને બેડોળ થઇ બેઠો.

બોધ–હરકોઈ માણસનાં કામ તથા દેખાવ માટે લોકો જેમ ગમે તેમ ટીકા કરે છે. તે ટીકા કરવામાં તેઓ વિચાર અને ચોકસી નહિ, પણ લાગણી અને ફાંટાથી દોરાય છે. માટે તેમની અયોગ્ય ટીકાથી દોરવાઇને, આપણાં વાજબી કામો તથા દેખાવો છોડી દેવા નહિ. તે છોડી દેવાથી આપણી નબળાઇ

ઉઘાડી પડે છે અને આપણાં કામો બગડી નુકશાન થાય છે. જે માણસો મૂર્ખ અને ઉશ્કેરાઇ જાય તેવાં હોય છે, તેઓ લોકવાયકાથી જરાજરામાં ચીડાઇ જાય છે; પણ લોકો તેથી પોતાની ટીકા બંધ ન કરતાં ઉલટા વધારે જોશથી અને નવી નવી રીતે પજવે છે, જેથી બાપડા એવા માણસો વધારેના વધારે દુઃખી થતાં જાય છે અને તેઓ જાહેર તથા મોટાં કામો કરવાને લાયક થઈ શકતાં નથી.

કથા ૯૨મી.—નવો વાઘ અને જૂનો શિયાળ.

એક જંગલનો જોરાવર વાઘ મરી જવાથી બીજાં જંગલી પ્રાણીઓ નિડર થઇ, ગમે તેમ મસ્તી તોફાન કરવા લાગ્યાં. તેઓમાં એક શિયાળ બહુ જૂનો અને બાહોશ હતો, તે ત્યાં કરતોકારવતો થઈ પડયો. એટલામાં એક નાની ઉમ્મરનો નવો વાઘ તે જગાએ આવી ચ્હડયો; એવા હેતુથી કે તે જગાનો મુખી પોતે થઈ બેસે. સર્વ પ્રાણીઓ તેનાથી પોતાની સગવડમાં ભંગ પડવાનો સંભવ માની ચિંતાતુર થયાં; પણ પેલા જૂના શિયાળે તેઓને સધિયારો આપ્યો કે “ આ નવો આવેલો વાઘ નાની ઉમરનો અને દુનિયાના કાવાદાવાથી અજાણ્યો છે. તેને બનાવી કહાડવાને વાર શી ? તમે જો મારે આધારે રહી મારા કહ્યા પ્રમાણે કરશો તો હું એને નીચો પાડતાં વાર લગાડીશ નહિ. ” બધાં પ્રાણીઓ શિયાળની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાને કબૂલ થયાં, જે ઉપરથી તેણે એવો ઉપાય તેમને બતાવ્યો કે “તમો સર્વ એકઠાં થઇ મહાજન બનીને નવા

વાઘની પાસે જાઓ અને તેનો આદરસત્કાર કરી આ પ્રમાણે કહો:–'રાજાસાહેબ, અમે તમારી સત્તાને માન આપવાને તૈયાર છીએ, પરંતુ અમારા જંગલનો શિરસ્તો એવો છે કે જે કોઇ નવો રાજા આવે, તેણે અમારો જે એક માન પામેલો પવિત્ર શિયાળ છે તેની પાસે પ્રથમ જઈ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા; તેને મોટી ભેટ અર્પણ કરવી અને રાજ્યાસનપર બિરાજ્યા પછી પણ તેની સલાહ લઇનેજ રાજ્યવહિવટ ચલાવવો; ને પોતે જે કંઇ શિકારો લાવે તેમાંથી અર્ધો હિસ્સો તેને આપવો.' તમારે મોઢેથી એવી વાત સાંભળી નવો વાઘ મારાથી સર્વદા બ્હીતો રહી મારા કહ્યા પ્રમાણે રાજ–અમલ ચલાવશે, એટલે પછી હું તેને હાથે તમારૂં ભુંડું થવા દઇશ નહિ." શિયાળની સલાહ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણીઓ નવા વાઘ પાસે ગયાં ને ઉપર પ્રમાણે વાત કરી. વાઘે વાત સઘળી સાચી માની; કેમકે દુનિયાના પ્રપંચોથી તે તદ્દન અજાણ્યો હતો; તે તરતજ તેઓ જોડે શિયાળ પાસે આવ્યો અને તેને નમી ભેટ ચઢાવીને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે રાજ્યાસનપર બેઠો. પરિણામ એ નીપજ્યું કે વાઘનું રાજ ત્યાં માત્ર નામનું રહ્યું; અને શિયાળના હાથમાં તે ગુલામ જેવો થઇ પડયો અને સઘળાં કામો શિયાળનીજ ઇચ્છા મુજબ થવા લાગ્યાં.

બોધ–જુવાન અથવા નવા માણસ કરતાં વૃદ્ધ અથવા જૂનું માણસ, પોતાના લાંબા વખતના અનુભવ અને લાગવગને લીધે વધારે સારૂં કામ બજાવી શકે છે. માટે વૃદ્ધ માણસોનું કહેવું માનવાથી તથા તેમને મોટાઇ આપવાથી લાભ થાય છે. પણ શિયાળની પેઠે સ્વાર્થી માણસ હોય તેઓ પોતાનો સ્વાર્થ પણ

કહાડી લે છે અને સામાના ખરા હક પણ ખોવરાવે છે; માટે તેવાથી જુવાનોએ ચેતતા રહેવું જોઇએ.

કથા ૯૩ મી.—સૂરજમુખી ફૂલ અને સૂર્યનું આકર્ષણ.

સૂરજમુખી ફૂલને, જે દિશાએ સૂર્ય ફરે તે દિશાએ પોતાનું મુખ ફેરવતું જોઈ એક માળીએ પૂછયું, "મનમોહક ફૂલ! તું શા માટે સૂર્ય તરફજ તારૂં મુખ ફેરવ્યા કરે છે? બેદરકાર સૂર્ય પોતે તો તને કશું માન આપતો નથી? તો તું પણ તેના તરફની પ્રીતિ છોડી દે તો કેવું?" સૂરજમુખી ફૂલે ખુલાસો કર્યો, "માળી! હું પોતે મારી મરજીથી સૂર્ય ભણી ખેંચાતું અથવા મારૂં મુખ ફેરવતું નથી. ઉલટું સૂર્ય પોતે જ મને પોતાના ભણી ખેંચે છે; અને હું તેના ભણી કેમ ફરૂં છું તેનું ભાન પણ મને નથી."

બોધ—પ્રીતિ ખરી હોય છે તેમાં એક બીજા તરફથી બદલો મળવાની લાલચ હોતી નથી. હલકાં માણસો ઉપલા માળીની પેઠે ખોટો ઉપદેશ આપીને તે પ્રીતિ તોડાવવા મથે છે પણ તેમનું સાંભળવું જોઇએ નહિ.

કથા ૯૪મી.—નાગની કાંચળી પહેરી નીકળેલો સાપ.

એક નાગે* પોતાની જૂની કાંચળી ઉતારી નાંખી હતી,

* નાગ મોટા હોય છે અને સાપ પાતળો તથા નાનો હોય છે.

તે એક સાપના હાથમાં આવી. તે પહેરીને તે પોતાને નાગ બનેલો સમજ્યો. અને નાગપાંચમને દહાડે તેણે માણસો વચ્ચે ખુલ્લો દેખાવ દીધો. માણસો પહેલાં તો તેને નાગ સમજી ઠગાયાં, પણ તેઓએ તેની ફેણનાં દર્શન લેવા માગ્યાં, તો તે આપી શક્યો નહિ. તેથી તેઓની ખાતરી થઇ કે, આ કોઈ નાગ નથી પણ નાગની કાંચળી પહેરી આવેલો વેશધારી સાપ છે. તેઓએ તેથી તેને કશી ભોગસામગ્રી નહિ આપતાં ડંગોરાવડે તેનો પ્રાણ લીધો.

બોધ–વેશધારી માણસ થોડો વખત કદાચ ફાવશે; પણ અંતે ઉઘાડો પડશે. મોટાનાં નામ અને વેશ તે ગમે એવાં ધારણ કરે, પણ મોટાના ગુણ ધારણ કર્યા વગર મોટાને મળતા હકો અને લાભો તેને પ્રાપ્ત થતા નથી; અને પોતાનો ધારણ કીધેલો વેશ ઉઘાડો પડતાં તે ફજેત થાય છે અને પોતાની અસલ સ્થિતિમાં જે કાંઈ મેળવતો હોય તે પણ ખોઇ દે છે. માણસોએ તેટલા માટે વેશધારી થવું નહિ.

કથા ૯૫ મી.—મરઘી, ઇંડાં અને સેવન.

એક મરઘીએ કેટલાંક ઇંડાં મેલેલાં હતાં. એ ઇંડાંને સેવવાના કામમાંથી છૂટવા માટે, તે ઇંડાં તેણે એક બીજી મરઘી, જે પોતાનાં ઇંડાં સેવવાની તૈયારીમાં હતી, તેને આપ્યાં અને કહ્યુ, “ બેન, તમો સેવન કરવા બેસો છો, તો લ્યો, સાથે લાગાં એટલાં મારાં ઇંડાં પણ સેવજો અને એનાં જે બચ્ચાં નીકળે તે સહીસલામત મારે હવાલે કરજો. તમારી મહેનત

માટે હું તમારો મોટો આભાર માનીશ અને જરૂરની વેળા તમારૂં કામ કરીશ." સેવવા બેસનારી મરઘીએ તેની વિનતિ ખુશીથી સ્વીકારી અને પોતાનાં ઈંડાં સાથે તેનાં ઈંડાં પણ સેવન કરવા માંડયાં. તે સર્વ ઈંડાંમાંથી જ્યારે બચ્ચાં નીકળ્યાં, ત્યારે તેમને પોતાની સાથે લઇ તે ફરવા લાગી. તે એમજ સમજી કે આ સઘળાં મારાંજ બચ્ચાં છે; અને સઘળાં બચ્ચાં પણ તેને પોતાની મા સમજી તેનેજ પડખે ફરતાં ને ચરતાં રહ્યાં. થોડા દહાડા ગયા કેડે પેલી મરઘીએ આવીને પોતાનાં બચ્ચાં પોતાને હવાલે કરવાની વિનતી કરી; પણ આ મરઘી ના પાડીને બોલી, " બેન, બચ્ચાં શું ને વાત શું ? સઘળાં બચ્ચાં મારાંજ સેવેલાં છે અને મારાં પોતાનાંજ છે. જો તમોને એમ લાગતું હોય, કે એમાં તમારાં પણ બચ્ચાં છે, તો તેમને લઈ જુઓ." આ સાંભળી પેલી મરઘી ગભરાટમાં પડી અને ત્યાં જે સઘળાં બચ્ચાં ફરતાં હતાં તેઓમાંથી પોતાનાં બચ્ચાંને લેવા ગઇ, પણ તેઓ તેને જોતાંજ તુચ્છકાર સાથે નાસીને સેવન કરનારી મરઘીની પાંખમાં જઇ ભરાયાં. આથી પેલી મરઘીએ તેને આધારે પોતાની દાવાદાર મરઘીનો દાવો ખોટો પાડી, તેને મારીને હાંકી મેલી.

બોધ–જે કામ આપણે પોતેજ કરવા જેવું હોય, તે બીજાંને સોંપવું નહિ. બીજાંને સોંપ્યાથી તે કામનો જે ખરો લાભ તે તેનેજ મળશે. વળી આપણું જે કાંઇ દૈવત હોય તે પણ બનતાં સુધી આપણી પાસેજ સાચવી રાખવું; બીજાને સાચવવા આપવું નહિ; કેમકે ઘણું કરી તે ઉપર તેની દાનત બગડશે અને તેનો ધણી તે પોતે થઈ બેસશે. આપણાં બચ્ચાં-

બચ્ચાંને પણ આપણેજ આપણી નજર આગળ રાખીને ઉછેરવાં જોઇએ. બચ્ચાં તરફના સ્વાભાવિક પ્યારને લીધે સામાન્ય રીતે તો માબાપો તેમને પોતાથી વીલાં મેલતાં નથી; પણ કોઇક માબાપો બચ્ચાંના બચપણના કંટાળાથી અધીરાં બની તેમને બીજાને હસ્તક સોંપે એવાં પણ મૂર્ખ હોય છે; પણ જેઓ એવી મૂર્ખાઇ કરે છે તેઓ તેમના બચપણના લાડની મોજ તેમ મોટપણની મદદ બંને ગુમાવે છે.

કથા ૯૬મી.—ડુમ્બો* અને તેના મિત્ર.

એક ડુમ્બો, વરૂ, શિયાળ અને કુતરો, આ ચારે વચ્ચે દૈવયોગે ઘાડી મિત્રાચારી બાઝી હતી. તેઓ સાથેના સાથે ફરે, સાથે ખાય પીએ અને રાત્રે સૂવે પણ સાથેજ. પણ એઓમાંના ડુમ્બાના પુછડાના થડમાં ચરબીનું મોટું થારૂં બાઝેલું હતું, તેનાપર તેના એક મિત્ર શિયાળની દાનત બગડી. તે ઉપરથી તેણે બીજા બે મિત્રો વરૂ અને કુતરાને ધીરેથી કહ્યું, “ભાઇ! તમે કેટલા અસાવધ છો? આપણો મિત્ર ડુમ્બો પોતાની પીઠપાછળ ચરબીનું મોટું મસ થારૂં ખુલ્લું દેખાતું રાખીને ફરે છે, તે ઉપર અજાણ છે કે તમારૂં મન તલપતું નથી; અને જો તલપતું હશે તો તમો તે મારાથી છુપાવો છો. તમો એ ચરબીની મઝાહ શું સમજો છો? મને ખબર છે કે

---

* ડુમ્બો જનાવર કેટલાકોએ નહિ જોયું હોય. તે બરાબર ઘેટાના જેવુંજ હોય છે પણ તેના પુછડા તરફ એક મોટી કોથળી લટકતી હોય છે.

એ ચરબી મેળવવા માટે તો માણસો મોટી મોટી કિમત આપે છે અને હું માનું છું કે જો આપણે એ ખાઇએ તો એક હજાર શિકાર મારી ખાવાના જેટલો ધરવ આપણને મળે. તો એ લાગ આપણે શા માટે ભુલવો ? કેમ, તમો મારી સાથે મળતા થાઓ છોની ?"

વરૂએ ઉત્તર વાળ્યો, "તેમાં શો સંદેહ ? હું પણ ઘણા દહાડાનો એજ વિચારમાં છું અને એ ચરબી જોઈ મારો જીવ ખળ્યા કરે છે. પણ ડુમ્બો આપણો ઇષ્ટમિત્ર થાય છે; તેને મારવાથી રખે પાપ લાગે તેની મને ચિંતા થાય છે. જો આપણા શાણા અને શોખીન મિત્ર ભાઇ કુતરાજી પણ આપણી સાથે એકમત થાય તો મને વાંધો નથી." કુતરે તરતજ સંમાત આપી કે "ભલાં કામમાં ઢીલ કેવી ? એવો રૂષ્ટપુષ્ટ શિકાર ફરીફરી ક્યાં મળવાનો છે ? પણ મોટી અડચણ એ છે કે ડુમ્બાની ચરબી કેવે બહાને આપણે મેળવવી." શિયાળે છાતીએ હાથ દેવાડયો કે "તેની ચિંતા કરવી નહિ. બહાનું ઉભું કરવાનું અને ડુમ્બાને ફસાવવાનું કામ મારૂં છે. તમે મને સંમતિ આપી એટલે બસ." એટલામાં ડુમ્બો જે બહાર ગયો હતો, તે આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો, "એકલા એકલાજ કંઇ મોટી રાજખટપટમાં રોકાયલા દીસો છો, મિત્રો ! મને કહો તો ખરા !" શિયાળે હસીને કહ્યું, "વ્હાલા મિત્ર, અમે જે વાત કરીશું તે તનેજ નહિ કહીશું ? એમ કંઈ બને ? અમારી વાત એટલીજ છે કે કેટલાક દહાડા થયા આપણને શિકારના વાખા અને ખાવાનાં ફાંફાં પડે છે, તો તે મેળવવા માટે કંઈ નવો રસ્તો

શોધી કહાડવો; તે માટે મેં એવી યોજના ઘડી છે કે પડોસના ગામમાં આવતી પૂનેમે શ્રી મહાદેવજીની મહાયાત્રા ભરાવાની છે ત્યાં આપણે જવું. યાત્રામાં હજારો લોક આવશે અને ત્યાં ઢોરઢાંખરનો મેળાવડો પણ પુષ્કળ થશે. તેમાંથી આપણે ચાહીએ એટલા શિકારો મેળવી પેટપૂરતું જમી લઇશું." ડુમ્બાએ ખુશી થઇ આ યોજના માટે મિત્ર શિયાળને શાબાશી આપી અને ચારે મિત્રો એકદમ જાત્રાવાળી જગા તરફ ઉઠાંગરી કરી ચાલ્યા; પણ ત્યાં સત્તાવાળાઓની ચોકસી પુરતી હોવાથી તેઓ કાંઇજ ખાવાનું મેળવી શકયા નહિ અને પાસેની એક ઘીચ ઝાડીમાં ધામો નાખી પડયા. અહીં શિયાળે વરૂ તથા કુતરાને આંખની ઇશારત કરી ડુમ્બાનો ઘાટ ઘડવાનું મંડાણ કર્યું. પોતાની આંખના ડોળા ઉંચા ચ્હડાવી લુલું ટુટલું થયું હોય તેવો ઢોંગ કરી તે જમીનપર આળોટી પડયું અને પછી લથડતા અવાજે બોલ્યું, "મિત્રો, મારી આંખે ચક્કર આવે છે. હવે મારૂં મોત છેક પાસે છે. તેથી હું જો મરી જાઉં તો મારૂં બોલ્યુંચાલ્યું ક્ષમા કરજો. ઘણા દહાડાના ભૂખમરાથી, થાકથી અને નિરાશાથી મારી આ દશા થઇ છે. જો મને કાંઇ પુષ્ટિકારક ખોરાક મળ્યો હોત તો એમ ન થાત. ખેર; મારૂં ભાગ્ય !"

આ સાંભળી સઘળા મિત્રો ગભરાયા અને કુતરો તો પોકેપોક રડીને બોલ્યો, "હાય ! હવે શું કરૂં ! જો મારૂં માંસ ખપતું હોત તો મારા જીવના ભોગે પણ તે ખવાડીને શિયાળભાઇને જીવાડત." વરૂએ માથું કુટી કહ્યું "અને હું પણ તેમ કરત; પરંતુ મારૂં માંસ

પણું એમને ખપે એવું નથી. પણ તેની ચિંતા નહિ. આપણે નિરાશ શા માટે થઇએ ? આપણા ભલા મિત્ર ડુમ્માજીની પીઠપર આ ચરબીનું થારૂં તૈયાર છે. ચરબી તેમાં જોઇએ એટલી છે. તે પુષ્ટિકારક પણ ઘણી છે. તો શા માટે આપણે અડીભીડીની વેળા તેનો લાભ ન લેવો ? ” ડુમ્મો ધ્રુજતો અને કાંપતો બોલ્યો, “ ખરી વાત મિત્રો; મારા મિત્રને માટે મારૂં ચરબ આપવાને હું ખુશી થાત, પરંતુ તે આપતાં મારો જીવ જશે; અને હું નથી માનતો કે એક મિત્રનો જીવ બચાવવા માટે બીજા મિત્રનો ભોગ લેવાને તમે પસંદ કરશો ! ” વરૂએ ક્રોધાયમાન થઇ એનો ઉત્તર વાળ્યો, “ ડુમ્માજી ! આમ બોલી મિત્રની જીંદગી બચાવવાની ફરજથી તમે છટકવા માગો છો, તે વાસ્તવિક નથી. તમો મરી જાઓ યા નહિ તે જુદો સવાલ છે, પણ પહેલાં આ મરવા પડેલા મિત્રનો જીવ તો આપણે બચાવવોજ જોઇએ. ” એમ કહેતાંજ તેણે પોતાનો પંજો મારી ડુમ્માનું ચરબીનું થારૂં ચીરી નાંખ્યું. બીજી બાજુથી કુતરે તેનો ટોટો પીસ્યો અને ત્રીજી ગમથી શિયાળે ઉઠી તેના પેટમાં બચકું ભર્યું. ત્રણે મળી તેનો જીવ લઇ તેના ચરબી, માંસ અને લોહી સર્વે હજમ કરી ગયાં.

બોધ–લુચ્ચા, ઠગારા તથા ઘાતકીઓની સંગત અને દોસ્તી કદી કરવી નહિ. તેઓ બહારથી આપણા તરફ ધરૂપડુ થતા દેખાશે, પણ તેમની છુપી નેમ આપણને ફોલી ખાવાના જ રહેશે. તરેહવાર બહાને પટાવી ફોસલાવીને તેઓ આપણા પૈસા, વસ્તુ વગેરે લેતા રહેશે અને તેમાં ન ફાવ્યા તો ધમકી ધાંધલ દેખાડીને તથા જાસ્તી વાપરીને પણ તે લેશે જ. તેમની

માઠી સંગતને લીધે આપણાં સગાંવહાલાં તથા સારા મિત્રો આપણાથી વેગળા જશે અને છેવટે આપણે એવા પાયમાલ થઇશું કે તે પાયમાલીથી છુટવાનો ઉપાય પણ હાથ લાગશે નહિ અને કદાચ તેમાં આપણે જીવ પણ ખોવો પડશે.

કથા ૯૭મી.—સસલાના બાપનું શ્રાદ્ધ.

એક વગડામાં સસલાનું એક ટોળું રહેતું હતું. તેનો મુખી એક મોટો સસલો હતો. તેના બાપનું શ્રાદ્ધ આવ્યું. તેને માટે તેણે વગડાનાં સર્વ પ્રાણીઓને જમવા નોતર્યાં અને પોતાને હસ્તકનાં સસલાંમાંથી થોડાંકને મારી નાંખી તેમનું માંસ તેઓને જમાડયું. તે ભોજન તેમને બહુ સ્વાદિષ્ટ લાગ્યું અને તે સસલાનાં વખાણ કરી તેઓ બોલ્યાં, "સસલાજી ! ધન્ય છે તમારી છાતીને ! છો તો તમો નાના પ્રાણી, પણ જીવ તો તમારો બહુ દુલ્લો. એવી નામના તો તમારાથીજ થાય હો ! તમો કુળદીપક; પોતાના પરાક્રમો પિતાનું તમે નામ રાખ્યું. તમારા પિતાશ્રીનો આત્મા તમારાં આ કામથી સ્વર્ગમાં પરમ આનંદ પામી રહેશે." ઇત્યાદિ. સસલાભાઇ આથી ફુલણજી બની ગયા અને બીજાં પણ કેટલાંક સસલાં મારી ખવાડી, પેલા ભોજનિયાઓને ખૂબ રાજી કર્યાં. તેઓએ તે ઉપરથી ફરી તેની સ્તુતિનાં ગીતો ગાયાં અને સસલાભાઇએ વળી બીજાં સસલાં મારી તેમને જમાડયાં. એ પ્રમાણે કરતાં છેવટ સઘળાં સસલાં ખલાસ થઈ ગયાં અને સસલાભાઇ પોતાની જાતમાં પોતે એકલાઅટુલાજ રહી ગયા. શ્રાદ્ધ વીતીને સઘળાં પ્રાણીઓ પોતપોતાને ઘેર નીકળી

ચાલ્યા પછી, સસલાની શુદ્ધિ ઉઘડી કે ખાધરાઓની મીઠી બોલીથી ફુલાઇ મેં સઘળું દૈવત ફોકટ ખપાવી દીધું અને તેમ કરીને મારી સ્થિતિ એવી કંગાળ બનાવી છે કે મારી અડીભીડીએ કોઈજ મને કામે લાગનાર મળવાનું નથી.

બોધ--મુવાંજીવતાંના જરૂરી ખરચો ઉપરાંત, જેઓ મોટાઈ દેખાડવા માટે વધુ અને મોટા ખર્ચો કરે છે, તેઓ પોતા પાસેનું દૈવત ગુમાવી કરજદાર થાય છે. પૈસાદાર એવા ખર્ચો કરે તે તેમને પાલવે, પણ તેમનું જોઈ ગરીબો તણાઇ તૂટે, એ તેમની મૂર્ખાઈ છે; કેટલાકો સમજી શકે છે કે, અમુક ખર્ચ કરવાની જરૂર નથી; તોપણ લોકો સારૂં બોલે છે અથવા બોલશે, તેટલા માટેજ તેઓ તેવાં ખર્ચ આંખ મીચીને કરે છે. તેમ કર્યાથી તેઓની નાણુંસંબંધી સ્થિતિ માઠી થઇ છેવટ કરજદાર બને છે; પણ તે માટે તેઓ પોતેજ ઠપકાને પાત્ર છે. સંસારી તેમજ ધર્મસંબંધી ખર્ચો કરવામાં સૂતરો માર્ગ એ છે કે "સોડ પ્રમાણેજ સાથરો કરવો."

કથા ૯૮ મી.—વાંઝણી કાગડી અને કોયલનાં બચ્ચાં.

એક કાગડી વાંઝણી હતી. તેને બચ્ચાંના ઘણા કોડ હતા. ઘરડી થવા આવી ત્યાં સુધી બચ્ચાં નહિજ થયાં ત્યારે નિરાશ થઇ અને કોઈ બીજાં પક્ષીનાં બચ્ચાં મેળવી પોતાની ગરજ સારવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક માળામાં કોયલે ઇંડાં મેલેલાં હતાં, તે ગુપચુપ ઉઠાવી લાવી તેપર સેવણ બેસીને તેણે બચ્ચાં ઉત્પન્ન કર્યાં. તે બચ્ચાંને પોતાનાંજ ગણી તેણે બહુ માયા અને પ્રેમતથી ઉછેર્યાં. પણ જેવી

બચ્ચાંને પાંખો આવી કે કાગડીના માળામાંથી ગુપચુપ ઉડી નાસી ગયાં અને પોતાની કોયલજાતમાં જઇ મળ્યાં. કાગડીએ તેમને નાસી ગયલાં જોઈ પોક મુકી, પારકાનાં બચ્ચાંથી પોતાનું સાર્થક કરવાનો વહેમ સદાનો છોડી દીધો.

બોધ–ઘણી ધણીઆણીને બચ્ચાંના હોંસ સ્વાભાવિક હોય છે. જેમને બચ્ચાં નથી, તેઓ પોતાને અભાગિયાં માને છે. વાંઝણી બાયડીઓ અવશ્ય કરી બચ્ચાંના કોડ રાખે છે અને બચ્ચાં જણવા માટે તરેહવાર ખોટા ઉપાયો લે છે. તેમાં પણ નિષ્ફળ થતાં, તેઓ બીજાનાં બચ્ચાંને પોતાનાં કરી લે છે. તે માટે તેઓ પૈસા ખર્ચવાની પણ કસર કરતાં નથી. પરન્તુ તેથી પણ તેમના મનનું સમાધાન કોઈજ વાર થાય છે. પોતાનાં બચ્ચાંના જેવું સુખ પરાયાં બચ્ચાંથી કદાચજ તેમને મળે છે. ઘણી વાર તેવાં બચ્ચાં મોટાં થતાં છુટાં પડે છે અને તેમની પાછળ ખર્ચેલા પૈસા તથા લીધેલી મહેનત પાણીમાં જાય છે. બચ્ચાં વિનાના કમનસીબ માણસો માટે સારો રસ્તો એ છે કે પરમેશ્વરે તેમને જે સ્થિતિમાં મેલ્યાં છે તેમાં તેનો કાંઇ ઉંડો હેતુ છે એમ સમજી, પોતાની સંતાન વિનાની સ્થિતિ સબુરીથી લઇ ચલાવવી.

કથા ૯૯ મી.–ચલ્લી, બાયાચલ્લી અને માળો.

માળા બાંધનારી એક સુંદર બાયાચલ્લીએ પોતાને માટે માળો બાંધ્યો હતો. તે માળાની ઉત્તમ રચના, બારીક ગુંથણ, તથા તેમાં રહેવા અને ઇંડાં મેલવાને કીધેલા જુદા જુદા ઓરડા વગેરે એક સાધારણ ચલ્લીના જોવામાં આવ્યાં. હવે

આ ચલ્લીને એવો માળો બાંધતાં નહોતું આવડતું અને માત્ર ભીંતના કોતરમાં ઘાસનાં થોડાંક તણુખલાં મેલી તેને માળો સમજી તેમાંજ રહેવાનું તથા ઈંડાં મેલવાનું તેણી સમજતી હતી. તેથી સદરહુ સુંદર માળો જોઇ તેણી છક થઇ ગઈ અને પોતાના મન સાથે બોલી, "આ તે ખરેખરો માળો! શી એની રચના, ગુંથણી અને શોભા! અભાગિયો મારો માળો કેવો કંગાળ, નબળો અને નકામો! હું પણ ત્યારેજ ખરી કે તત્કાળ તેને ભાગી તોડી નાંખું અને આ માળાના જેવો કિંમતી માળો બનાવી તેમાં રહું, કે જેથી હું પણ ઉંચી જાતની બાયાચલ્લીમાં ખપું અને તેનાં જેવાં સુખ વૈભવ પામું." એમ વિચાર કરીને તેણે તત્કાળ પોતાનો માળો ભાંગી તોડી નાખ્યો. તેને બદલે ઉપલાના સરખો નવો માળો તેણીએ બાંધવા માંડયો, પણ તે બાંધતાં આવડતું ન હોવાથી તેણી ફાંફાં મારી થાકીને બેઠી. તેથી તેણીને બેવડું દુઃખ થયું; એક દુઃખ આ માળો બાંધવામાં નિષ્ફળતા મળી તેનું અને બીજું, પોતાનો માળો જતો રહ્યો તેનું.

બોધ–"શ્રીમંતની હવેલી જોઈ ગરીબે પોતાની ઝુંપડી તોડી પાડવી નહિ." તોડી પાડે તો રખડી મરે. ઘર અથવા રહેઠાણુનીજ બાબતમાં નહિ, પણ બીજી કોઇ પણ બાબતમાં આ ધડો લાગુ પડે છે. એક માણસ પોતાના પૈસાના બળથી મોટો દેખાવ કરે, તે જોઇ ગરીબનું મન પણ તેમ કરવાને લલચાય છે; પણ ગરીબે વિચાર કરવો જોઇએ કે તેવો દેખાવ કરવાની શક્તિ મારામાં છે કે નહિ.

કથા ૧૦૦ મી.—સર્પ અને ઝાડ.

એક ઝાડના થડમાં કોતર પડેલું હતું, તેમાં એક સર્પે રહેઠાણ કર્યું. તે બહુ કરડકણો હોવાથી ઝાડ પાસે રહી પસાર થતાં માણસોને વારંવાર ડંખ્યા કરતો. તેથી ત્રાસ વર્તી રહ્યો અને લોકોને તે જગાએથી પસાર થવું ભયભરેલું થઇ પડ્યું. તેઓએ તેટલા માટે ઠરાવ કર્યો કે આ સર્પને મારી નાંખવો. પણ સર્પ ચતુર હોવાથી કોતરમાં એવી રીતે ભરાઇ બેસે કે કોઇના હાથમાં ન આવે. તેથી નિરૂપાય થઇ, છેવટે તેઓએ તે ઝાડનેજ થડમાંથી કાપી નાખીને પીડા પતાવી.

બોધ—ભુંડાની સંગતમાં તો નહિજ, પણ તેમની પડોસમાં પણ નહિ રહેવું; કેમકે ભુંડું માણસ પોતાની ભુંડાઇ કર્યા વિના રહેતું નથી અને તેની ભુંડાઇના છાંટા, તેની સાથે કોઇ ભલું માણસ રહેતું હોય તેને પણ ઉડે છે. એવું પણ બને છે કે ભુંડું માણસ છટકી જઈ, તેની ભુંડાઇની સજા તેના ભલા સાથી ઉપરજ આવી પડે છે.

કથા ૧૦૧ મી.—લડાઇમાં ગયલા ઘોડા અને ગધેડા.

એક સમયે બે રાજ્યો વચ્ચે લડાઇ જાગી. તેમાં ઘોડા તેમ ગધેડા પણ ગયા હતા. ઘોડા સવારોને ઉઠાવી રણ સંગ્રામમાં લડવા માટે અને ગધેડા લડાઇનો સામાન ઉઠાવવાનું વહિતરૂં કરવા માટે. ઘોડા જ્યારે રણભૂમિમાં સવારોને લઈ હથિયારોની ચકાચકી વચ્ચે જીવનો જોખમ ખેડતા, ત્યારે ગધેડા માત્ર છાવણીમાં નિરાંતે પડી વખત ગાળતા હતા. લડાઇ

પૂરી થયા પછી જીતેલું લશ્કર જયનાં ગીત ગાતું સ્વદેશ પાછું આવ્યું, ત્યારે ઘોડા પોતાના સાહસ માટે કશું બોલ્યા નહિ. પણ ગધેડાઓ મોટી બડાઇ લઇ કહેવા લાગ્યા કે "ધન્યવાદ અમોને! અમો લડાઇ જીતી આવ્યા છીએ!" એક અનુભવી માણસે તેમને પુછયું, "ભલે ભાઇ ભલે! પણ કૃપા કરી જણાવશો કે રણભૂમિ કેવી હતી અને હથીઆરો કેમ ઉછળ્યાં હતાં? વળી તમારા સવાર કોણ હતા? લડાઇ કરતાં તમારામાંના કેટલા માર્યા ગયા અને કેટલા ઘાયલ થયા?" આમાંના એકે પ્રશ્નનો ઉત્તર ગધેડા દઇ શકયા નહિ અને તેથી તેમનું પોકળ ઉઘાડું પડીને તેમની હાંસી થઈ.

બોધ—મોટાં કામો મોટા પુરૂષો બજાવે છે. તેમાં ઉપલગ કામો કરવાને નાના માણસોને પણ ઉપયોગમાં લેવા પડે છે. પણ ઘણાખરા નાના માણસો એવા મૂઢ મતિના હોય છે કે તે કામો પોતે બજાવ્યાં એવી ગપ લગાવે છે; અને મોટા પુરૂષોને તેની કીર્તિ લેવાનો વાજબી હક હોવા છતાં તેઓ પોતાને મોઢે કવચિતજ તે વિષે શબ્દ કાઢે છે. જે હલકા માણસો એવી ખોટી બડાઈ હાંકે છે, તેઓ થોડો વખત ફાવે છે, પરંતુ તે વિષે જ્યારે તેમની પાસે મુદ્દા માગવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ તે બતાવી શકતા નથી અને એ રીતે તેમનું પોકળ ઉઘાડું પડી તેઓ લોકની મશ્કરીમાં આવે છે. જે કામ કરવાને પોતે યોગ્ય નથી અને જે કામ પોતે મજુર કે નોકર તરીકે વગર જોખમે કોઇક ભાગનું બજાવ્યું હોય તેનો કીર્તિનો દાવો રાખવો નહીં. ગાડા તળેનું કૂતરૂં કહે કે હુંજ ગાડું તાણું છું, તેમ કરવું નહિ.

———

કથા ૧૦૨ મી.–બોલતી ઘોર અને ચોરીનો માલ.

બે ચોરો એક રાત્રે કોઈનાં ઘરમાં ખાતર પાડી તેમાંનો કેટલોક માલ ઉઠાવી નીકળી પડયા. માર્ગમાં એક ઘોરનો ઓટલો દેખાયો, તેપર ચડી ચોરીનો માલ વહેંચી લેવા માટે તેના ભાગ કરવા તેઓ બેઠા. તેવામાં ઘોરમાંથી અચાનક અવાજ નીકળ્યો, "દુષ્ટ માણસો! તમો કેવા પાપી છો? ચોરીનું કામ કરી, તેની બાટણી વળી તમે ઘોરની પવિત્ર જગાએ બેસીને કરો છો. તો શું તમને વિચાર નથી આવતો કે એકવાર તમે પણ મરણ પામીને ઘોરમાં દટાશો અને તે વેળા એ ધનમાલ તમારી સાથે આવવાનો નથી?" આ સાંભળી તેમને બીક લાગી કે આ કોઈ ભૂતનો અવાજ છે અને તે આ માલ લેવા આવે છે; તેથી તેઓ તે ત્યાંનો ત્યાંજ પડતો મેલી જીવ લઈ નાસી ગયા. તે પછી ત્યાં એક બીજો માણસ આવી ચઢયો. તેણે આ માલ જોતાંજ તે ઉઠાવી લીધો કે આ તો વગર મહેનતે મારા સુભાગ્યે મને આવ્યો! પણ તે આમ વિચાર કરે છે તેવામાંજ ઘોરમાંથી ફરી અવાજ આવ્યો કે "હરામખોર! તું જાણે છે કે આ માલ તારો નથી. તે પારકાનો છે; છતાં તું તે લઈ જવા માગે છે. તો શું તું મોત તથા પાપની સજાથી બીહતો નથી?" પેલા માણસે આશ્ચર્ય પામી ચોતરફ નજર કીધી, પણ કોઈ દેખાયું નહિ. તે ઉપરથી નચિંત થઈ તેણે તે માલનો પોટલો બગલમાં માર્યો; અને બોલ્યો, "આ માત્ર કલ્પિત અવાજ છે. મારે તેનાથી બીને મારો લાભ ગુમાવવો ઘટે નહિ. એ અવાજ મને મોતની ને પાપની સજાની બીક દેખાડે છે, પણ

પાપની સજા કોણે જોઇ છે? અને મોત ક્યારે આવશે તે કોણ જાણે છે? મોત આવશે ત્યારની વાત ત્યારે; માટે આ માલવડે હું તો મોજ કરી લઉં.” એમ બોલતાં તેણે ઘોરના ઓટલાની સીડી ઉપરથી ઉતરવા માંડયું. પણ એવામાં સીડીનું એક પગથીઉં તે ચૂકયો અને તેથી આંચકો ખાઇ ઉંધે મસ્તક પડયો અને સીડીના પત્થર લાગ્યાથી તેનું મસ્તક ફાટી જઇ, ત્યાંનો ત્યાંજ મરણ પામ્યો અને પેલો માલ જ્યાંનો ત્યાંજ રહી ગયો.

બોધ–કેટલાક લોક એવા અધમ હોય છે કે માણસો તથા કલ્પિત ભૂતોને નામે બીહે છે, પણ મોતની, ધર્મની, કે પાપની સજાની બીક તેઓ રાખતાં નથી; તથા તેમને ખોટાં માની તેમની ઠેકડી કરે છે. દુનિયાની લાલચ તથા સંસારની માયામાં તેઓ ધર્મનીતિને ભૂલી જાય છે અને એવુંજ માની બેસે છે કે પાપ કેવું ને વાત શી? પાપની સજા શી ને પુણ્યનો લાભ કેવો? પણ તેમના એવા પાપી વિચારનો દુઃખદાયક બદલો, તેમને મોડે વહેલે મળ્યા વગર રહેતો નથી. તરત વેળા કદાચ તેઓ તેનાથી છટકશે, પણ છેવટે તો બદલો પામશેજ.

કથા ૧૦૩ મી.—રાજવંશી ઘોડો અને તેના શત્રુ.

એક સિપાઇની ઘોડીને પેટે વછેરો જન્મ્યો હતો. તે ગરીબ ઘેર જન્મેલો, પણ જાતે બહુ પાણીવાળો, રૂપાળો અને સરસ ચાલનો હતો. ત્યાંના રાજાની જાણમાં આવતાં તેણે તે ખરીદી લઇ પોતાની ખાસ સવારી માટે રાખ્યો. તેના સર્વ

ઉંચા ગુણો જોઇ, રાજા તેના ઉપર એટલો પ્રસન્ન થયો, કે તેના સિવાય બીજાપર સવારી ન કરે અને હાથીને હોદે પણ ન બેસે. રાજાના જાનવરખાનાના પ્રાણીઓમાં આથી ઇર્ષા ઉત્પન્ન થઇ અને એ ઘોડાનો ઘાટ ઘડવાનો વિચાર તેઓએ કર્યો. એક દહાડો રાજા જાનવરખાનામાં પોતાનાં ખાસ જાનવરોની તપાસ કરવા આવ્યો, તે તકનો લાભ લઇ તેના હાથીરાજે કહ્યું. “ રાજા સલામત ! તમારી કૃપાથી અમે સર્વે આનંદમાં છીએ, તથાપિ એક વાતનું અમને મોટું દુઃખ છે. તમે તમારી સવારી માટે નવો ઘોડો પસંદ કરી રાખ્યો છે, ત્યારથી અમ સરખા તમારા રંક સેવકો ભણી તમે ઝાંખીને જોતાએ નથી, એ અમારાં હિણભાગ્યની વાત છે. અમે તેની પણ દરકાર કરત નહિ; પણ જ્યારે જોઇએ છીએ કે તે ઘોડો ખરેખર તમ સરખા રાજાની સવારીને યોગ્ય નથી અને તેનાથી તમોને ઘાત થવાની નક્કી છે ત્યારે અમારૂં કાળજું બળી જાય છે. ઘોડાની જાતમાં જે ખોડ આવે છે તેઓમાંની ‘છત્રભંગ’ નામે મોટી ખોડ એ ઘોડામાં છે અને તે ખોડવાળો ઘોડો જેને ત્યાં હોય તેની ઘાત થયા વગર રહેતી નથી.”

આ વાત સાંભળી રાજાનાં દિલમાં ધાસ્તી પેઠી અને આ ઘોડો રાખવો કે નહિ તે વિષે તેનું મન ઢચુપચુ થયું. તેથી ઘોડાની ખાસિયતો પારખનાર અમલદારને બોલાવી તેનો અભિપ્રાય માંગ્યો. તપાસ કરતાં અમલદારની તો ખાતરી થઇ કે ઘોડામાં તેવી કશી ખોડ નથી. તો પણ રાજાનું દિલ તેના ઉપરથી ઉતરી ગયું છે અને રાજાની સવારીનાં બધાં જાનવરો તેની વિરૂદ્ધ છે, એમ જાણી તેઓ સર્વની રૂખ રાખવા માટે

તેણે રાજાને એવુંજ કહ્યું કે “ એ ઘોડો ખરેખર ખોડિયાળ છે અને તે તમારે રાખવો નહિ ઘટે. ” રાજાએ તે ઉપરથી તત્કાળ તે ઘોડાનું લીલામ કરી વેચી નાંખવાનો હુકમ કર્યો. પણ તે બાપડાની માઠી સાખ પડયાથી કોઇએ પણ તેની માગણી કરી નહિ. છેવટે રાજાએ ફરમાવ્યું કે કોઇ ગધેડા રાખનારને આ ઘોડો મફત આપી દેવો, એટલે તે તેની પીઠપર, ઇંટ, માટી, કચરો વગેરે લાધી બીજા ગધેડાઓની પેઠે તેની પાસે વહિતરૂં કરાવશે. તે પ્રમાણે આ કમનસીબ ઘોડો, ગધેડાના માલીકને ઘેર અને ગધેડાની સેફમાં આવી વહિતરાં કરતો થયો !

એક દહાડો કુંભાર પોતાનાં ગધેડાંઓ જોડે એ ઘોડાની પીઠપર પણ ઈંટો લાધીને રસ્તેથી લઇ જતો હતો, તેવામાં એક ચાબુક સવારની નજર તેનાપર પડી પ્રથમ તો તેની કહાણી તેના માલિકને પૂછી તે વાકેફ થયો અને પછી તે ઘોડાની તપાસ કરી. તેમાં તેને વગર ખોડનો, તથા સર્વ ગુણસંપન્ન જોઈ મો માંગ્યું દામ આપીને ખરીદી લીધો. પોતાને ઘેર લાવી તેણે થોડા દહાડા સુધી તેને સરસ ચારો ચંદી ખવાડી તેની અચ્છી સેવા ચાકરી કરી. ત્યાર કેડે તેપર સવાર થઇ પાડોશના બીજા રાજ્યમાં તે ગયો અને ત્યાંના મહારાજાને તે ઘોડો દેખાડયો. મહારાજા ઘોડાનો શોખીન તેમજ સારા નરસા ઘોડાનો પરીક્ષા કરનારો હતો. તેણે આ ઘોડો સર્વ પ્રકારે રાજસવારીને લાયકનો જોઇ બહુ મોટી કિંમત આપીને ચાબુકસવાર પાસેથી તે ખરીદ્યો અને પોતાનો ખાસ સવારી માટે રાખ્યો. કેટલીક મુદત પછી સંજોગ એવો બન્યો કે આ ઘોડાનો અસલ માલિક

પેલો રાજા, જેણે તેની અવગણના કરી હતી, તે આ મહારાજાને ત્યાં પરોણો આવ્યો. તેની નજર તે ઘોડાપર ગઈ. તે ઉપરથી મહારાજાને તેણે કહ્યું, "આ ઘોડો પ્રથમ મારી સવારીમાં હતો. પરંતુ એની ખોડ જાણવામાં આવ્યાથી મેં એને કહાડી મૂક્યો હતો." એમ કહી બનેલી સઘળી વાત તેને જણાવી. મહારાજાએ તેના ઉત્તરમાં કહ્યું, "ખચીત તે કામ તમોએ અવિચારી અને ઘાતકી કીધું. ઘોડાના ગુણદોષ પારખવાનો આવડત મને છે અને મારી પાસે અશ્વપરીક્ષકો પણ અનેક છે. મેં અને તેઓએ આ ઘોડાને વગર ખોડનો અને સર્વગુણસંપન્ન જોયો, તેથીજ મોટી કિંમતે મેં તેને ખરીદ્યો હતો. વળી એ ઘોડો આવ્યા પછી અમારા રાજ્યની સત્તા, વસ્તી, વિસ્તાર, અને આવકમાં વધારો થયો છે; તથા મારા શત્રુ રાજાઓ સાથે લડાઇ થઈ તેમાં એ ઘોડાની સવારી સાથે હું જય પામી આવ્યો છું. તેવા એક ઘોડાને ખોવામાં તમોએ મોટી ભૂલ કરી છે.

આ સાંભળી રાજાને પોતાની ભૂલ જણાઈ અને બહુ પશ્ચાતાપ થયો. તેણે આ કીર્તિવંત ઘોડાની બેત્રડી કિંમત આપવા કહી પણ તેણે ના પાડી. છેવટે તેણે એક ભેટ અને મહેરબાની દાખલ તે તેની પાસે માંગ્યાથી તેને તે આપવાની મહારાજાને ફરજ પડી. તેપર સવારી કરી ખુશી થતો રાજા પોતાના સ્વદેશમાં આવ્યો અને આગળના કરતાં ઘણાં વધારે માન અને પ્રીતિસાથે તેને પોતાની ખાસ સવારીમાં રાખ્યો. તે ઘોડાનાં શત્રુ થઇ લાગેલાં પેલાં જાનવરો તેથી ઝંખવાણાં પડી ગયાં અને પોતાની આગલી ખોટી વર્તણુંક માટે ઘોડાની ક્ષમા

માગવા લાગ્યાં.

બોધ–ગુણવાન માણસની ચડતીથી જ્યારે બીજા માણસો ઝાંખા પડે છે, ત્યારે તેઓ તેની સામે અદેખાઈની બળતરા વધારે દેખાડે છે અને તરેહવાર પ્રપંચો રચી ગુણવાન માણસને કેટલીક વાર નીચો પાડે છે અને લોકોમાં તેના અવગણના થાય છે; પણ તેમ હમેશાં ચાલુ રહેતું નથી. "ધૂળમાં પડેલો હીરો" જેમ પાછો ચળકી નીકળે છે, તેમ પિછાન કરનાર અથવા ન્યાયી માણસો મળી આવ્યાથી ગુણવાનની કદર અંતે બુજાય છે અને તે પાછો આગળના જેવી, બલકે તે કરતાં પણ વધારે કીર્તિ પામે છે. એવી વેળા તેના શત્રુઓ, જેઓએ તેની સામા પ્રપંચો ચલાવ્યા હતા, તેઓ ફિક્કા પડેછે અને લોકો તેમનાપર તિરસ્કાર નાખે છે. ગુણવાન માણસોએ એટલા માટે પોતા સામે અદેખાઈ અને શત્રુતા ઉભી થતાં, અથવા તે કારણે પોતાની ખરાબી થતાં, નિરાશ થવું નહિ. પોતાના ઉંચા ગુણોના આધાર તથા પરમેશ્વરના ન્યાય પર ભરૂસો રાખી ધીરજ ધરી તેઓએ સારા સંજોગ માટે રાહ જોવી.

કથા ૧૦૪મી.—વાઘ, કઠિયારો અને શિકારી.

એક ગરીબ કઠિયારો વનમાં લાકડાં ફાડી ભારો બાંધતો હતો. તેવામાં ત્યાં એક વાઘ આવી ચઢયો અને કઠિયારા ઉપર હુમલો કર્યો. કઠિયારાએ કરગરીને કહ્યું, "ભાઈ, તું મને શીદ મારે છે? મેં કાંઇ તારૂં બગાડયું નથી. માત્ર મારા પેટને ખાતર વેઠ કરવાને આ જગાએ હું આવ્યો છું," વાઘે કહ્યું, "અને હું પણ મારા પેટને ખાતર વેઠ કરવાનેજ અહીં

ફરૂં છું; અને તું જ્યારે મારા હાથમાં આવ્યો છે ત્યારે હું તને જતો કેમ મેલું ? જેમ તને તારૂં પેટ લાગ્યું છે તેમ મને પણ મારૂં પેટ લાગેલું છે." એટલામાં ત્યાં એક શિકારી આવી પહોંચ્યો અને વાઘ પર પોતાની બંદુક તાકી. વાઘે તેનાથી બચવાની આશા મેલીને કહ્યું, "ભાઇ, મને શા માટે મારે છે ? મેં કાંઇ બગાડયું નથી. હું માત્ર મારા પેટને ખાતર ફરતો અને ઝહેમત ખેંચતો અહીં આવ્યો અને આ શિકાર મળ્યાથી તેનો ભક્ષ કરવા ચાહતો હતો." શિકારીએ કહ્યું, "અને હું પણ મારા પેટને ખાતરજ અહીં આવ્યો છું અને મારા જીવના જોખમે તારો શિકાર કરવા ચાહું છું." વાઘે કહ્યું, "પણ મને મારવાથી તારૂં પેટ ભરાવાનું નથી; કેમકે મારૂં માંસ તને ખપતું નથી." શિકારીએ કહ્યું, "તે ખરૂં; પણ તને મારેલો લઈ જઇ સરકારમાં રજુ કરીશ. તો મને મોટું ઈનામ મળશે અને તે ઈનામના પૈસાથી હું થોડા દહાડા મારા પેટનો ખાડો પૂરી શકીશ." એમ કહી તત્કાળ બંદુકની ગોળી છોડી વાઘનો પ્રાણ લીધો.

બોધ–"પેટની વેઠ" સૌને સરજેલી છે. પેટને ખાતર સૌ કોઇ ઉદ્યમ કરે છે–કોઇ સારા ને કોઇ માઠા, કોઇ નાના ને કોઈ મોટા, કોઇ સહેલા ને કોઇ જોખમ ભરેલા, કોઈ દિવસે ને કોઇ રાત્રે ઉદ્યમ કરીને પૈસા મેળવે છે અને તે પૈસા વડે પોતાનો તથા પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ ચલાવે છે. તે ઉદ્યમ કરતાં બીજાના પેટપર લાત પડે, તેની દરકાર કે દયા થોડા-ઓજ રાખે છે. જબરાઓ નબળાપર લાભ લઇ જાય છે અને તે માટે બહાનું પોતાના પેટનું કહાડે છે. પણ માણસને ઘટે

છે કે પેટની વેઠ પ્રમાણિકપણેજ કરવી અને તે વેઠ કરતાં ગરીબના પેટપર લાત ન મારવી; નહિ તો તેને બીજી રીતે અથવા બીજાને હાથે તેની સજા ખમવી પડશે. દુનિયામાં કોઇને નુકસાન કરીને કોઈ સુખી થતું નથી. નુકસાન ખમનાર નબળો હોય છે, તો તેને નુકસાન કરનારપર બીજો કોઈ જબરો થઇ શકે છે અને આ જગતમાં "શેરને માથે સવા-શેર હોય છેજ."

કથા ૧૦૫મી.—માણસ અને નસીબ.

એક માણસ બહુ આળસુ અને તેથી દરિદ્રી હતો. પોતાની દરિદ્રતા માટે તે સદા પોતાના નસીબને દોષ દઇ, તેની સામે ફરિયાદ કરતો. એક મિત્રે તેને સલાહ આપી કે તારૂં નસીબ ઉંઘાયલું છે; તે જાગે તો તારી દરિદ્રતા ટળીને તું સુખી થાય. તે સાંભળી તે પોતાના નસીબ પાસે ગયો અને નસીબ જે ભરઉંઘમાં પડેલું હતું તેને હલાવીને બોલ્યો, "હીણા નસીબ! તું સૂઇ શું રહ્યું છે? જાગ અને ઉઠ. તારે લીધે હું દરિદ્ર રહી ગયો છું; તું જાગશે તોજ હું સુખી થઇશ." નસીબે આંખો મીચેલી રાખી સુતાં સુતાંજ ઉત્તર દીધો, "એમ હું કદી જાગવાનું નથી." પેલાએ પૂછયું, "ત્યારે તું કેમ જાગશે?" નસીબે ઉત્તર વાળ્યો, "ઉદ્યોગદેવની તું સેવા કરશે, અને તે તારા તરફથી આવી મને ધમકી આપશે તોજ હું જાગીશ." પેલાએ પૂછયું, "પણ ઉદ્યોગદેવની સેવા હું કેવા પ્રકારે કરૂં?" નસીબે જવાબ દીધો, "તારા હાથ અને પગ હલાવ, તને જે આવડતું હોય તે કામ કર; અને ઉમંગ તથા

વિશ્વાસ રાખી તે કામ પાછળ મંડયો રહે. ઉદ્યોગદેવ તેથી ત્હારાપર પ્રસન્ન થશે; તે મને જગાડશે અને હું જાગીને, તારા ઘરમાં સુખસંપત્તિની રેલછેલ કરીશ." પેલા માણસે તે પ્રમાણે કર્યું અને તેનું નસીબ જાગીને દરિદ્ર દૂર થયું.

બોધ–ઘણા માણસો સુખનો આધાર માત્ર નસીબ ઉપર રાખે છે. આળસુઓ પોતાની આળસાઇથી દરિદ્રતા ભોગવે છે અને તેનો દોષ નસીબને દે છે, પણ તે ખોટું. નસીબનેજ આધારે બેસી રહેવાથી કાંઇ વળતું નથી; સામી દરિદ્રતા વધે છે. નસીબને જગાડવું હોય, અથવા ભાગ્યશાળી થવું હોય, તો આળસ તજી મહેનત કરવી, અને પ્રમાણિકપણે ઉદ્યોગમાં મચેલા રહેવું. ઉદ્યોગથી નસીબ ફરશે અને દરિદ્રતા ટળશે. ઉદ્યોગથી ધન એકવાર ન મળે, પણ ધાન્ય તો અવશ્ય મળશે.

દોહરો.

"હોય કર્મમાં તોય પણ, શ્રમ કરવો નવ મેલ;
વિના શ્રમેથી નહિ મળે, તલમાંથી પણ તેલ."

કથા ૧૦૬મી.–પારસરીનું ઝાડ અને કણખરીની વેલ.

એક પારસરીના ઝાડ ઉપર કણખરીની વેલ ચડેલી હતી. તે વેલ નીચેથી ઉપર સુધી સઘળી બાજુથી વિંટળાઈ મજબૂત રીતે બાઝી હતી અને બંને મળી જાણે એકજ ઝાડ હોય તેમ લાગતું. એક દહાડો પવનનું સખત તોફાન થયું, જેના ઝપાટાથી તે ઝાડ તૂટી પડવાની અણીપર આવ્યું. તે ઉપરથી તેણે કણખરીને કહ્યું, "વહાલી વેલ! હવે તું મારાથી

ઝટ છુટી પડી જા. આ પવનના સપાટાથી ખચિત હું તૂટી પડીશ ને તું જો મને બાઝેલીજ રહેશે તો તું પણ પટકાઇ પડીને મારી પેઠે નાશ પામશે. મારે લીધે તું નાશ પામે કિંવા દુઃખી થાય, એ મને દુઃખદાયક લાગે છે.” કણુખરીએ કહ્યું, “ કૃપાળુ બેન! હું તારાથી મરતાં લગી છુટી પડનાર નથી. પવનથી તારી સાથે પટકાઇ પડી હું પણ મરી જઇશ, તો તેની શી ચિંતા છે! તેં મને જન્મથી આશરો આપી મોટી અને ફળદ્રૂપ થવામાં મદદ કીધી છે, તો મારો ધર્મ છે કે તારા દુઃખના સમયમાં પણ તારી સાથેજ રહેવું.” એમ કહી આ વેલ તે ઝાડને બાઝેલીજ રહી અને પવનના સપાટાથી જ્યારે ઝાડ તૂટી પડયું ત્યારે તેની સાથેજ પડીને મરણ પામી.

બોધ—સ્વામીભક્તિ અથવા વફાદારી એ મોટો સદ્ગુણ છે. જેણે આપણને આશરો આપી રક્ષણ કર્યું, તેના તરફ વફાદાર રહેવું; તેના સુખદુઃખમાં ભાગ લેવો અને જરૂર પડે તો તેને માટે જીવપણ આપવો એ વફાદારી છે, એટલુંજ નહિ પણ એક જાતની બહાદુરી પણ છે. એવી વફાદારી સૌ કોઇથી થતી નથી. કોઇ વિરલા માણસથીજ તે થઇ શકે છે; અને જેનાથી થાય છે તેની કીર્તિ જગતમાં અચળ રહે છે.

કથા ૧૦૭મી.—ધુમકેતુ અને ગ્રહો.

લાંબી મુદતે એક મોટો ધુમકેતુ (પુછડિયો તારો) આકાશમાં પ્રગટી નીકળ્યો. તેનું મોટું મસ પુછડું અને અજબ જેવી ચાલ જોઇ સૂર્યમંડળમાંના બધા ગ્રહો વિસ્મય પામ્યા અને તેને ખાંપણવાળો ગ્રહ ગણી તેઓએ તેની ઠેકડી કરી.

તેઓની વતી શનિશ્ચર ગ્રહે તો ધુમકેતુને એમ પણ કહ્યું, “પુછડિયા કાકા ! તમે કિયે દહાડેના ગ્રહ, કે અમારા સૂર્ય-મંડળમાં જગા લેવા પધાર્યા છો ? અમે તમોને અમારા ભાઇબંધ તરીકે સ્વીકારતા નથી. છતાં તમારે જો અમારી મંડળીમાં બિરાજવુંજ હોય તો તમારી ચાલ પાંસરી કરો, અને તમારૂં પુછડું કાપી નાખો.” ધુમકેતુએ શોખાઇથી કહ્યું, “તમારાં મેહેણાં કિંવા શિખામણને હું ગણકારતો નથી. સૂર્ય-મંડળના ગ્રહ તરીકે તમે મગરૂરી લ્યો છો અને મને હિણો છો, પરંતુ ખરેખરો અસલ ગ્રહ તો હું પોતે છું. ઓગણીસમી સદીની વિદ્યાએ પુરવાર કર્યું છે કે માણસજાત અસલ પુછડી-વાળું પ્રાણી—વાંદર—હતું, તેની પુછડી ઘસાતાં ઘસાતાં નીકળી ગઈ છે અને સ્વરૂપમાં તથા વર્તણુકમાં ફેરફાર થઇને તે મનુષ્ય બન્યું છે. પણ અસલ વાંદર તે વાંદરજ—પુછડિયું તે પુછડિયુંજ—અર્થાત સૃષ્ટિની સઘળી ઉત્પત્તિ અસલ પુછડા-વાળી છે. તેજ પ્રમાણે, સર્વ ગ્રહો પણ અસલ પુછડિયાજ હતા. તમો અને તમારા બાપદાદા પણ પુછડિયાજ; પરંતુ તમારાં પુછડાં ઘસાઈ ઘસાઇને તમે બાંડા કિંવા વગર પુછડાના બન્યા છો. તેમાં તમારી બડાઇ શી ? ચાહું તો હું પણ મારૂં પુછડું ઘસી ઘસીને વગર પુછડિયો બનું; પરંતુ મને મારૂ પ્રાચીનપણું છોડવું ગમતું નથી. તમારામાં જો ડહાપણ અને વિવેક હોય તો પોતાની જાતના અસલ નમુના દાખલ મને માન આપીને ચાલો. તમે સઘળાં નિયમિત ચાલે ચાલી સૂર્યને આધીન રહો છો; પણ હું સ્વતંત્રતાને ચાહનારો હોવાથી તેની આધીનતા પસંદ કરતો નથી અને તેથી અનિયમિત

ચાલે ચાલુ છું. મને ભરૂસો છે કે વીસમી સદીના વિદ્વાનો મારી આ વાત ખરી પાડશે અને તે વેળા મને ન્યાય મળશે !" એમ કહી ધુમકેતુ ક્યાંનો ક્યાંય નીકળી ચાલ્યો, તે અદ્યાપિપર્યંત પાછો નજરે પડયો નહિ.

બોધ—ખોડિયાળ અને લફંગા માણસો લોકલાજથી બીતા નથી અને નિયમિત સત્તાને આધીન રહેતા નથી. તેમને જ્યારે તેમના કામનું અઘટિતપણું દેખાડવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ શોખાઇનો જવાબ દઇ છટકી જાય છે. કહેવત છે કે "જેણે મેલી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ." "નાગાને કુલે બાવળ ઉગ્યો તો કહે મારે છાંયડો થયો." એવા માણસ પ્રજા તથા રાજ્યને પીડા કરનારા થઇ પડે છે, પણ તે માટે તેઓ પ્રજા તથા મંડળીથી "ન્યાત બહાર" અને રાજથી દેશનિકાલ જેવા થઇ પડે છે. સર્વે તેમને ધિક્કારે છે અને તેમના સુખ દુઃખમાં કોઇ ભાગ લેતું નથી.

કથા ૧૦૮મી.—કંસારી અને કરોળિયો.

રાતી કંસારીઓ ચોમાસાની ઋતુમાં રાતની વેળા પોતાનાં દરને મથાળે નીકળી બેસી, એક્કી ટગરે ચીસ પાડે છે. તે ચીસ એવી જબરી અને તીણી હોય છે કે સાંભળનારના કાન ફાટે અને માથું દુઃખે. તે પ્રમાણે તેવી એક કંસારીને ચીસ પાડતી સાંભળી તેના પડોસી કરોળિયાએ પૂછ્યું, "બેન, એવડી ચીસ તમે શામાટે પાડો છો ? એથી તમોને મળતું તો કાંઇ નથી અને આસપાસનાં સર્વ પ્રાણીઓનાં માથાં દુઃખે છે તથા તેમને કંટાળો છુટે છે." કંસારીએ ઉત્તર વાળ્યો,

"ભાઇ, હું એટલાજ માટે મોટે ઘાંટે ચીસ પાડું છું કે સઘળાં પ્રાણીઓ તથા માણુસોમાં મારૂં જીવતર તથા અગત્ય જાણીતાં થાય અને મારી મોટાઇ વધે. હું જો જીવ પછાડીને બુમ ન પાડું તો તેઓ શું જાણે કે હું કેવી છું, કયાં વસું છું, અને મારામાં શક્તિ કેવી છે? તમારોજ દાખલો લ્યો. તમે મારી પેઠે મોટે ઘાંટે ચીસ પાડતા નથી તેથી તમે મારા જેવી અગત્ય મેળવતા નથી અને પ્રાણીઓમાં તમારૂં કાંઇજ માન પોશાતું નથી." કરોળિઆએ કહ્યું, "બેન, તમારા વિચાર એવા હોય તો ભલે, પણ ખરી વાત તો આ છે કે તમારી મોટી ચીસથી તમારી અગત્યતા જરાય વધતી નથી. મોડી ચીસ પાડો, નાની ચીસ પાડો, યા ચીસ ના પાડો, તોપણુ સર્વે જાણે છે કે તમે એક નિર્જિવ કંસારી છો. હું પણ તમારા જેવડો અને તમારી જાતનો છું અને જોકે તમારી પેઠે મોટી બુમો નથી પાડતો તોપણ હું જાળાં ગુંથી જાણુંછું અને જાળાંવડે બીજાં જીવજંતુઓના શિકાર કરી શકુંછું, તેથી પ્રાણીઓ તથા માણુસોમાં તમારા કરતાં હું વધારે અગત્યનો ગણાઉંછું."

બોધ—જે માણુસમાં ખરી યોગ્યતા હોતી નથી અને લોકોમાં જે પોશાતું નથી. તે પોતાને મોઢે પોતાની વડાઇ હાંકીને અથવા પોતાનાં પુછડાંઓ પાસે પોતાનાં બણુગાં ફુંકાવીને, પોતાની અગત્ય તથા મોટાઈ દેખાડવાનાં ફાંફાં મારે છે. પણ તેથી તેમનું કાંઇ વળતું નથી. તેનું વજન કેટલું છે તે લોકો જાણી લે છે અને તેના આપવડાઇના બકારાથી કંટાળી તેને સામા ધિક્કારે છે. જેનામાં ખરી યોગ્યતા હોય

છે, તે ગુપચુપ કામ કર્યાં છતાં લોકોમાં વખણાય છે. પોતાને માટે પોતાની વડાઇ તે હાંકતું નથી અને તેમ કરવાની તેને જરૂર પણ રહેતી નથી. કહેવત છે કે "ખાલી ચણો ઉછળે ઘણો."

કથા ૧૦૯મી.—માણસ અને ગધેડો.

એક છોકરો બહુ આળસુ હતો. તેના બાપે એક દહાડો તેને કામ સોંપ્યું તે તેણે કર્યું નહિ; તે ઉપરથી રીસ ચઢાવી તેણે તેને કહ્યું, "આળસુ છોકરા! ખરેખર તું ગધેડોજ છે." એ વેળા તેને આંગણે એક ગધેડો ઉભેલો હતો, તેને કાને આ શબ્દો પડયા. તે સાંભળી ગધેડો બોલ્યો, "શેઠજી, તમે આ સરખામણી વાસ્તવિક ન કરી. છોકરો આળસુ છે અને કામ કરતો નથી, માટે તમે તેને ગધેડો કહી ધિકારો છો; પરંતુ અમે ગધેડાઓ કાંઈ આળસુ નથી અને કામ કરવાને ના પાડતા નથી. ઓર અમેતો ઘણું કામ કરીએ છીએ અને તેમ કરીને અમારા ધણીને ઉપયોગી થઇએ છીએ. અમોને, તેટલા માટે, તમોએ માન આપવું જોઇએ; નહિ કે અપમાન."

બોધ—રિવાજથી તથા લોકવાણીથી ઘણીવાર ખરી વાત ખોટા રૂપમાં અને ખોટી વાત ખરી દાખલ, પસાર થાય છે. એક માણસ સારૂં હોય પણ ભોગજોગે જો તેની ખોટી સાખ પડી, તો જન્મ સુધી લોકો તેનું માઠું બોલે છે. તેમ ખરે-ખરાં ભુડાં માણસો સારા સંજોગને લીધે સારાં માણસમાં ખપી જાય છે. માઠા સંજોગમાં કોઈ બાપડાનું ભુંડુ ઉપનામ પડયું હોય, તે તેના વંશ સુધી ચાલુ રહે છે અને લોકો

તેની મશ્કરી પણ કરે છે; પણ તે ખોટું છે કે ખરૂં, તથા તે શામાટે પડયું, તેની શોધખોળ કરી તેમાં ફેરફાર કરવાનો વિચાર કોઈ કરતું નથી.

કથા ૧૧૦મી.—હઠીલો વાછરડો.

બે વાછરડા મિત્ર એક દહાડે નદી કાંઠે ચારો ચરતા હતા. કાંઠો બહુ ઉંચો હતો અને તેની કોરે જતાં નદીમાં તૂટી પડી પછડાઇ મરવાનું જોખમ હતું. એક વાછરડો જે વિવેકી હતો, તે સાવધ રહી સલામત જગાએ આઘોને આઘો ચરતો; પણ બીજો વાછરડો ઉદ્ધત હતો. તે ઉદ્ધતાઇથી કાંઠાની કોરણ સુધી આગળ વધી ગયો. વિવેકી વાછરડાને તે જોઇ તેની સલામતી માટે ધાસ્તી લાગી અને તેનું હિત ઇચ્છી તેણે કહ્યું, “મિત્ર, એટલો આગળ ના જા; જરા પાછો હઠ. આ કાંઠો બહુ ઉભો ને ઉંચો છે. વળી જેમ તેની સપાટીપર ઝાડી ને ઘાસ છે, તેમ નદી ભણીની તેની ઉતરતી બાજુએ પણ કાંઇક નાની ઝાડી ને ઘાસ ઉગેલું છે. તે ખાવાની તને લાલચ થશે અને તે માટે આગળ પગલું ભરતાં તારા જીવનો જોખમ થશે; કેમકે આગળ પગલું ભરતાં પગ લપસી જઇને કે કાંઠાની કોરણ ધસીને, નહિ તો તે બાજુની ઝાડી ઉખડી જઇને, તું નદીમાં તૂટી પડયા વગર રહેશે નહિ.” હઠીલા વાછરડાએ ક્રોધથી ઘુમટો ચઢાવીને કહ્યું, “ભાઇ, આમ બોલી તું મને અપમાન માત્ર કરે છે. શું હું નાનું ને અજ્ઞાન પ્રાણી છું કે તું મને એવી શિખામણ દેછે? હું એક બળવંત બળદ બચ્ચો છું અને મારે એવા એવા કંઇ કંઈ કાંઠા, નદીઓ,

જંગલો અને પહાડો ખેડવાનાં છે. વળી મેં શૂરવીરોનાં વચન સાંભળ્યાં છે કે પગલું ભર્યા પછી પાછું હઠવું નહિ. જે કામ હાથ ધર્યું તે કદી અધુરૂં મેલવું નહિ અને કરેલો ઠરાવ ફેરવવો નહિ. તેમ, આ નદીકાંઠાની કોરણે ઉગેલો ચારો ચરવાનો મેં ઠરાવ કર્યો છે, તો તે હું પાળીશજ. ” ઉદ્ધત વાછરડાના આ વિચારો કેવા ભૂલભરેલા છે, તે દેખાડીને ડાહ્યા વાછરડાએ ફરી પણ તેને પાછો ફરવાનો આગ્રહ કર્યો; પણ “ પત્થપર પાણી. ” જેમ જેમ તે તેને પાછો હઠવા કહે તેમ તેમ પેલો અકેક પગલું આગળ ભરતો જાય. એમ કરતાં તે કાંઠાની છેક અણીપર આવી લાગ્યો અને તેની નદીની બાજુએ ઉંચાણુથી જે ઝાડી ઉગેલી હતી, તેને ખાવા માટે પોતાની ડોક લંબાવી વાંકી કરી. તેની ડાળી મોંમાં લઈ જેવી તાણી, તેવુંજ તે નાનકડું ઝાડ થડમાંથી ઉખડી ગયું. તેની જોડે કાંઠાનો થોડો ભાગ ધસી પડ્યો; અને તે ધસેલા ભાગ ઉપરજ હઠીલા વાછરડાના આગલા પગો ટેકેલા હોવાથી તે પણ તેની સાથે ગબડી, ઉંધે મસ્તકે નદીમાં પડીને મરણ પામ્યો.

બોધ—હિંમત અને ઠરાવ એ સારા ગુણ છે, પણ તે ઘટતી જગ્યાએ અને અનુકૂળ સમયે વાપર્યાથીજ લાભ કરે છે. અણઘટતી જગાએ અને પ્રતિકૂળ પ્રસંગે વાપર્યાથી તે ગુણ હઠનું રૂપ પકડે છે અને સામું નુકસાન કરે છે. હઠીલું માણસ હઠ પકડે છે, ત્યારે જાણે તે આંધળું બને છે. શીખામણ જેમ વધુ સાંભળે છે તેમ તે હઠ વધારે પકડે છે અને પોતાનું જોર અથવા જીવતર ગુમાવી બેસે છે.

કથા ૧૧૧ મી.—સિંહ અને આગગાડી.

કોઇ જંગલમાં એક સિંહરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે બહુ જુલ્મી હતો. પોતાની પ્રાણી પ્રજાના જાનમાલની લૂટ જેમ ગમે તેમ કરીને તેને તેણે કંગાલ કરી નાંખી હતી. પ્રાણીઓ તેથી કંટાળી ગયાં હતાં. આ જુલમી સિંહનો કાંટો કહાડવાને તેઓ અનેક તજવીજ કરતાં, પણ કંઇ વળતું નહિ. એવામાં એક રેલવેની સડક તે જંગલમાં થઇને આગળ વધી અને તેપર આગગાડી દોડતી થઈ. આ નવીન રથ શી ચીજ છે તે સર્વ પ્રાણીઓ સમજી ગયાં. પણ સિંહરાજા તે વિષે અજાણ હતા. તે તકનો લાભ લઈ પ્રાણીઓ તેની પાસે ગયાં અને નમસ્કારપૂર્વક વિનંતી કરી, " હે મહારાજા ! આપ તો પોતાના બળ અને સત્તાપર અભિમાની રહી નચિંત બેઠા છો, પરંતુ અમો નબળાં પ્રાણીઓનું સત્યાનાશ વળે છે. આપના દેશમાં અગ્નિરાક્ષસ નામે એક નવું મોટું પ્રાણી નીકળી આવ્યું છે. તેનું શરીર લોખંડનું છે. તેનો ખોરાક અગ્નિનો છે. તે પવન ઝડપે દોડે છે અને મેઘની ગર્જના જેવો અવાજ કરે છે. અમારાં રમતાં ફરતાં બચ્ચાંઓને તે નિર્ભયપણે પોતાના પગ નીચે કચરી નાખે છે અને અમે જ્યારે તેને પાંસરો રહેવા કહી આપના નામની દોહાઇ દઇએ છીએ ત્યારે ઉલટો તે તુચ્છકારથી કહે છે કે, ।સંહ તે વળી કોણ ? તેને હું ઓળખતો નથી અને તેની સત્તા પણ સ્વીકારતો નથી. આ જંગલનો રાજા તો હુંજ છું.' માટે આપને વિનંતી કરીએ છીએ કે તે અભિમાની ને ક્રૂર પ્રાણીને મારી અમારૂં રક્ષણ કરો. " આ સાંભળતાંજ સિંહની આંખમાં ખૂન ચઢયું. પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવાને નહિ એટલો પોતાની

મગરૂરી અને સત્તા જાળવવાને માટે, તે તત્કાળ ઉઠી ઉભો થયો અને પ્રાણીઓને ભોમિયા તરીકે સાથે લઇ, રેલવેસડક પાસે આવ્યો. થોડીજ વારમાં ત્યાં, ફુંફાડા મારતી આગગાડી પણ આવી લાગી. તેને પોતાના શત્રુ દાખલ પિછાનતાંજ, સિંહ પુછડી ઉભી કરી એક જબરી બરાડ સાથે તેની સામે ધસી ગયો. પણ તે આગગાડીને ઝાલે યા ટકર મારે, તેટલામાં તો તેના પૈડા નીચે આવી કચરાઇને ચૂરેચૂરા થઇ ગયો.

બોધ—રાજા તથા બીજા સત્તાવાળાઓએ પોતાની પ્રજા-પર જુલમ કરવો જોઇએ નહિ. જુલમ એ રાજ્યને માટે જીવ-લેણ રોગ સમાન હોવાથી કોઇ પણ સમયે કોઇપણ રીતે તે રાજ્યનો નાશ કરશે. જુલમ ખમનારી પ્રજા. બહારથી ગમે એવો વફાદારીનો અને સારો દેખાવ કરે, પણ રાજા તરફ તે રાજ્યભક્ત રહી શકતી નથી. દિલમાં ક્રોધ અને વેર રાખી તે તેનો ઘાટ ઘડવાની જ યુક્તિમાં ફરે છે. ફાવે છે તો તે બળવો ઉઠાવે છે; તેમ નહિ તો બીજા રાજવાળા સાથે મળીને, અથવા દેશપર ચઢી આવતા શત્રુનો પક્ષ પકડીને, પોતાના જુલમી રાજાનો ઘાણ કહાડી નાંખે છે. આ વાત રાજ્ય જેવા બહોળા કારભારવાળા શ્રીમંત નરોને પણ લાગુ પડે છે.

કથા ૧૧૨ મી.—રેલવેગાડીને ઘસડવાનો દાવો કરનાર "બ્રેક"

રેલવેની એક ટ્રેન સ્ટેશનપર આવી પહોંચ્યા પછી તેને થોડે છેટે પાછળ હઠાવી લઇ જવાની જરૂર પડી. તેમાટે એન્જીન

ડ્રાઇવરે એન્જીનને ઉલટી ગતિ આપી અને તેના બળથી ટ્રેને પાછળ હઠવા માંડયું. તેથી દેખાવ એવો થયો, કે એન્જીન, જે સર્વ ગાડીઓથી આગળ હતું તે પાછળ થયું અને ગાર્ડની બ્રેક ગાડી, જે સર્વથી છેલ્લી હતી તે પહેલી થઇ. તે બ્રેકનાં મનમાં તેથી એવું અભિમાન આવ્યું કે આખી રેલવે ટ્રેનનો મુખી હુંજ છું અને હુંજ તેને એન્જીન સુદ્ધાંને–ઘસડી લઇ જાઉંછું અને તે પ્રમાણે સર્વને કહ્યાંને તેણે પોતાની બડાઇ પણ હાંકી ! તેની આ ભૂલ સમજાવવામાં આવી, પણ તે તેણે સ્વીકારી નહિ, છેવટ જ્યારે ટ્રેનને પાછી ફેરવી પ્રથમ પ્રમાણે એન્જીન તેને સડસડાટ ઘસડી ગયું અને બ્રેક પોતે તેની પાછળ ઘસડાતી ચાલી, ત્યારેજ તેની સુધ ઉઘડી કે ટ્રેનને ઘસડનાર તો એન્જીન છે અને બ્રેક તો માત્ર તેનાં બળવડે ઘસડાતું એક નિર્જીવ ગાડું છે. પછી સગવડને ખાતર તેને આગળ રાખવામાં આવે કે પાછળ રખાય તે બધું સરખું છે.

બોધ—“ ગાડા નીચે કૂતરૂં ચાલે તે એમ સમજે છે કે હુંજ ગાડું ઘસડું છું. ” તે સમજણ જેમ ખોટી અને હસવા જેવી છે, તેમ જે માણસ કોઇ મહાપુરૂષને આધારે ચાલી પોતે તેને લઈ ચલાવવાની બડાશ મારે તેની સમજ પણ ખોટી અને હસવા જેવી છે. વારંવાર મોટા માણસો પોતાની સગવડ સાચવવા યા કામ કહાડી લેવાને માટે અથવા તેના માણસોને તક આપી આગળ વધારવાને માટે પોતાના નોકરો યા મદદનીશોને આગળ પાડી પોતે પાછળ રહે છે, તેથી દેખાવ એવો લાગે છે કે તે કામ તેમણેજ બજાવ્યું હોય. પણ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો તે કામ પેલા મોટા માણસોના નામ અને આવડતના

પ્રતાપથીજ બનેલું હોય છે. ચતુર લોક તે સહેજમાં સમજી લે છે, પણ પેલા બુદ્ધિહીન માણસો તે કામ પોતાનાજ બળથી બજાવેલું સમજે છે અને લોક આગળ બડાઈ હાંકે છે. તેમની સ્થિતિ આ કથામાં જણાવેલા " બ્રેક " ગાડાના જેવી, તેમની મશ્કરી કરાવનારીજ છે.

કથા ૧૧૩ મી.—બે બળદ અને બે જાતનું ઘાસ.

એક વગડામાં એક બળદ રહેતો. તે જંગલ દાભડા વગેરે મોટા કદના અને કઠોર ઘાસથી ભરેલું હતું. ઘાસ વચ્ચેથી પસાર થતાં માણસોનાં માથાં પણ દેખાય નહિ. જંગલ તે ઘાસથી એટલું ચીકાર થઇ ગયલું કે તેમાં રહી પસાર થવાનો માર્ગ પણ મળે નહિ. તે બળદ તેને માટે બહુ મગરૂર રહેતો. એક દહાડો તે છેટેના એક બીજાં જંગલમાં રહેતા પોતાના એક ભાઇબંધ બળદને ત્યાં પરોણો ગયો. આ વગડામાં જે ઘાસ ઉગેલું હતું, તે દરોઇ જાતનું નાનાં કદનું તથા કોમળ હતું અને તે બહુ ગીચ નહિ, પણ છુટું છુટું હતું તે જોઇ પરોણા બળદને હસવું આવ્યું અને પોતાના મેજબાન બળદને તેણે કહ્યું, " ભાઈ સાહેબ! મને તો તમારાં ભંડોળ માટે મોટો ભરમ હતો, પણ હવે તે ભરમ ફૂટી ગયો છે. તમારા વગડામાંનું ઘાસ તો છેકજ નાનું અને વળી થોડું છે. પણ મારા વગડામાંનું ઘાસ એવડું મોટું છે કે તમો તેમાં પેસો તો તમારાં શિગડાંએ ઉપર દેખાય નહિ તથા તે ઘાસ એટલા મોટા જથ્થામાં ઉગેલું છે કે તમને ચાલવાની પણ જગા મળે નહિ." મેજબાન

બળદે તેના જવાબમાં કહ્યું," તે ખરૂં, ભાઇજી; પણ તે માટે તમને અભિમાની થવાનું કારણ નથી. મારૂં ઘાસ નાનું અને થોડું છે ખરૂં પણ તે કોમળ, સ્વાદિષ્ટ, ખાવાલાયક અને પુષ્ટિકારક છે. તે લીલું ખવાય છે, તેમ સૂકું પણ ખવાય છે. વળી તેની પુળીઓ બંધાઇ વેપાર ચાલે છે અને તમારા તથા મારા જેવા સંખ્યાબંધ બળદોનો તેપર નિર્વાહ થાય છે. તમારૂં ઘાસ મોટા કદનું અને મોટા વિસ્તારનું ખરૂં, પણ તે નકામું ને નુકસાન-કારક છે. ઢોરોથી તે ખાઈ કે પચાવી શકાતું નથી; અને જ્યારે તે સૂકાય છે ત્યારે દવ લગાડી તેને બાળીને રસ્તા મોકળા કરવામાં આવે છે." મેહમાન બળદ આ સાચી વાતથી ફિકકો પડયો અને પોતાની જગા છોડી દઇને, કોમળ ઘાસવાળી કોઇ નવી જગાએ જઈ રહેવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

બોધ—લખાણો કિંવા ગ્રંથોની કિમત તેમની સંખ્યા ઉપરથી નહિ, પણ તેમાંના વિષયો તથા તેમાં સમાયલી વિદ્વત્તા જોઇને કરવી જોઇએ. એક શખસે ઘણાં પુસ્તકો લખી કહાડયાં હોય તેટલા માટેજ તે સારો ગ્રંથકાર ગણાય નહિ. કોઇ વિદ્વાન્ માત્ર એકજ પુસ્તક કહાડે, પણ તે જો વિદ્વત્તાભરેલું અને લોકોપયોગી હોય, તો એક સો કચરા જેવાં પુસ્તકો કરતાં તે સરસ કહેવાય. આ વાર્તાનો બોધ, સારાં નરસાં પુસ્તકોને તેમ સારી નરસી હરકોઈ વસ્તુને પણ લાગુ પડે છે. કહેવત છે કે, " ભુંડણ બચ્ચાં સો જણે સોએ બિચારાં; સિંહણ બચ્ચું એક જણે એકે હજારાં."

કથા ૧૧૪મી.--પીપળો અને તેના ઉપર ઉગેલા રોપા.

એક બહુ પુરાણું અને વિશાળ પીપળાનું ઝાડ કોઇ એક સુંદર તળાવની પાસે ઉગેલું હતું. તેના થડ તથા ડાળીઓપર નાના પ્રકારના ઘણાએક રોપા ઉગેલા તથા વેલા ચઢેલા હતા. તેઓમાં એક આગિયો રોપો હતો તે પીપળાનાં નવાં ઉગતાં પાનને હરકત કરે એવી રીતે ઉગેલો હતો. જેથી બીજા સારા રોપાએ પીપળા હજુર તેની ફર્યાદ કરી, "પીપળા બાબા ! આ રોપો તમારા શરીર પર બેસીને બહુ મસ્તી કરે છે અને તમારા આધારે જીવ્યા છતાં તમારા કોમળ પાંદડાંને પજવે છે." પીપળાએ હસીને કહ્યું, "બાપુ એ રોપો મસ્તી કરી મને પજવે છે એ ખરૂં; પણ તને તો નથી પજવતોને ? અને તેથી તેની રાવ કરવાનું તને કાંઇ કારણ નથી. હું છું અને એ છે; અમે અમારૂં ભોગવી લઇશું. મારા થડપર તેમજ ડાળોપર એટલા બધા અને એટલી જાતના રોપા તથા વેલા છે અને તે દરેકના સ્વભાવ તથા લાભો પણ એવા વિચિત્ર છે, કે તેઓ સઘળાની નાની નાની કસુર માટે જો હું ચીડાતો રહું તો મને એક ઘડીની પણ ફુરસદ ન રહે, તેમ તેઓ અને મારા વચ્ચે જે પ્રીતિભરેલો વ્યવહાર ચાલે છે તે પણ ટકી ન શકે. પરમેશ્વરે જયાં સુધી મારી મોટાઈ જાળવી છે અને મારામાં જયાં સુધી સહનશીલતા છે ત્યાં સુધી હું તમો સર્વને એકસરખી માયાથી નિભાવી લઇશ."

બોધ–મોટાં માણસોને આધારે નાના માણસો પડેલાંજ રહે છે. તે મોટું માણસ જો મોટાં દિલનું અને સહનશીલ

હોય છે, તો તેને આશરે તેવાં વધારે માણુસો આવી પડે છે અને સુખી થઇને તેને આશિષ દે છે. તેઓ તેની કીર્તિ ગાય છે અને તેને પોતાના પિતા યા પરમેશ્વર સમાન ગણી પૂજે છે. એવા મોટા માણુસને તેમની સંભાળ લેતાં વારંવાર દુઃખ પણુ ખમવું પડે છે. નાના માણુસો તેના સંબંધમાં નાની નાની કસુરો પણુ કરે છે; પરંતુ મોટું માણુસ પોતાના મોટા દિલથી તે લઈ ચલાવે છે. તેમ કરવું એજ મોટા માણુસનો ધર્મ અને મોટાઇ છે. ભાગ્યશાળી માણુસ હોય તેનેજ આશરે ઘણાં માણુસો આવી પડે છે.

કથા ૧૧૫ મી.—વાઘનું સગપણ સાધવા નીકળેલી બિલાડી.

એક વાઘનું નસીબ બહુ તપતું હતું. પોતાની મોટાઇ દેખાડવા માટે તે વારંવાર પોતાને ત્યાં ખાનપાનના મેળાવડા કરતો અને તેમાં વરૂ, ગેંડા, રીંછ, તરસ જેવાં જબરાં પ્રાણીઓને નોતરતો. શિયાળ, સસલાં, વાંદરાં જેવાં નાંનાં પ્રાણીઓ સાથે ભેળાવામાં તે હલકાઈ સમજતો અને તેમને નોતરૂં દેતો નહિ. તે તરફ એક ગરીબ બિલાડી રહેતી હતી, તેને આથી બહુ બળાપો થયો. તેણી ઇચ્છતી હતી કે વાઘ પોતાના ખાનપાનના મેળાવડામાં મને પણુ બોલાવે તો સારૂં, કે મને સારાં સારાં ભોજનો મળે ને વળી હું પણ મોટા પ્રાણીની ગણુતરીમાં આવું. તે માટે વાઘને રાજી કરવાની યુક્તિ તેણી શોધ્યા કરતી હતી. એક દહાડો તેણીની માનું શ્રાદ્ધ આવ્યું. તે તકનો લાભ

લઇ તેણીએ વાઘને ઘેર ભાણું મોકલાવ્યું. પણ વાઘે તે પાછું વાળી કહાવ્યું કે તમને ને અમને શું લાગે વળગે કે અમે તમારૂં ભાણું લઇએ ? આ સાંભળી બિલાડી નિરાશ થઇ નહિ. પોતે ભાણું લઇને વાઘની પાસે આવી અને પાંચ મોટાં પ્રાણીઓ સાથે તે બેઠેલો હતો તેમનાં દેખતાં ભાણું તેની પાસે ધરીને બોલી, “ કેમ, મોટા સગાજી. તમે અમારૂં ભાણું સ્વીકારતાં નથી ? અમે ગરીબ અને અમારૂં ભાણું નિર્જીવ, તેટલા માટે અમને આમ હીણા છો શું ? પણ હું તેમ ચાલવા દઈશ નહિ. હું મારા જીવના સોગન લઈ કહું છું કે હું પોતે ચાલી ચલાવીને આ ભાણું લાવી છું તો હવે તે પાછું લઇ જનાર નથી. અલબત હું રંકતો ખરી, પણ તેટલા માટે તમારા સગપણ માંથી પણ ગઇ કે ? તમને કદાચ ખબર નહિ હશે કે હું તમારી સગી થાઉં છું. તે સગી પણ બેવડી ત્રેવડી રીતે. દુનિયામાં લોકો મને ‘ વાઘની માશી ’ કહે છે તે તો તમે જાણતાજ હશો. વળી મારા સ્વર્ગવાસી માતાજી કહેતાં હતાં કે તેમના જે દાદી હતાં તે તમારા મરનાર માતાજીના માશી થાય. તેમ મારા પિતાશ્રી કહેતા હતા કે તેમના દાદા હતા તેઓ તમારા કૈલાસવાસી પિતાજીના કાકા થાય. વળી ઇતિહાસમાં તમે જોશો તો ખાતરી થશે કે તમારી અને અમારી જાત-ઓલાદ મૂળે એકજ છે. એટલી બધી સગાઇ ધરાવ્યા છતાં હું શું એક ભાણામાંથી પણ જાઉં ? નહિજી. તેમ કદી બનશે નહિ. તમે ગમે એટલી જુદાઈ દેખાડો, પણ મારૂં તો લોહી તમારા તરફ દોડયા વગર રહેવાનું નહિ. ” આ વાતથી જો કે વાઘની ખાતરીતો થઇ નહિ, તોપણ બિલાડીની આજીજીથી તેને શરમ પડી.

તેથી જો કે તે ભાણું તેણે સ્વીકાર્યું પણ બિલાડીને પોતાના ભેળા-વડામાં નોતરવાના તો અખાડાજ કીધા; અને તેથી બિલાડીની નિરાશા વધી પડી.

બોધ-મોટાની મિત્રાચારી સૌ કોઇ ચાહે છે. મોટાના સગાં ગણાવાની હોંસ પણ ઘણાઓ રાખે છે. જેને લાગેવળગે નહિ, જેને "સ્નાન સૂતક" નહિ, તેવાં પણ મોટાંને ત્યાં માથાં મારે છે ને તેમની ખુશામત કરે છે; ખરા કે ખોટા, સંભવિત કે અસંભવિત સંબંધો ઉભા કરે છે. પણ મોટા સાથે સંબંધમાં આવ્યા પછી લાભો મેળવવાની જે ગણતરી તેઓએ કીધી હોય છે, તે ઘણું કરીને ખોટીજ પડે છે; અને ઉલટું તેઓને "ગાંઠનાં ગોપીચંદન" કરી બેસવું પડે છે. કહેવત છે કે "નાના સંગે મોટો જાય, મરે નહિ તો માંદો થાય."

કથા ૧૧૬મી.—"બ્રહ્મછાલ" અને નગરવાસી.

એક શહેરી ગૃહસ્થ વેપાર ધંધાને કારણે જંગલમાં ગયો. ઋતુ ઠંડીની અને ટાઢ સખત પડવાથી ગરમી મેળવવા માટે રાતની વેળા લાકડાં સળગાવી તેણે તાપણું કરાવ્યું. તેમાંનું એક લાકડું બ્રહ્મછાલનું* હતું. બળતી વેળા તેની છાલ તતડીને તડ-તડ-તડ-તડ અવાજ થવા સાથે સંખ્યાબંધ મોટા મોટા તણખા નીકળવા માંડયા. એ તણખાનો આકાર સાપોળિયાં જેવો અને બહુ સુંદર લાગતો. જ્યાં સુધી તે છાલ

* જંગલી ગામડીઆ લોકો આ છાલને અથવા તેના લાકડાને "તતડિયું" કહે છે. એનું ઝાડ "ટેમરૂ"ને નામે ઓળખાય છે જેપર થતાં જંગલી ફળો લોકો હોંસથી ખાય છે અને તેને "ટેમરાં" કહેછે.

બળી રહી ત્યાંસુધી સંખ્યાબંધ તેવા આકારો અનુક્રમે નીકળ્યાજ કર્યા અને તેનો દેખાવ એક જાતની આતશબાજીના જેવો લાગ્યો. આ વિચિત્ર દેખાવ જોઇ શહેરી ગૃહસ્થ વિસ્મય પામ્યો અને તે લાકડાની સ્તુતિ કરતો બોલ્યોઃ આ તારી નવાઇ જોઇને હું સાનંદાશ્ચર્ય પામું છું. પણ મને દીલગીરી એ લાગે છે કે તારામાં એવો ચમત્કાર હોવા છતાં લોકોની મોટી અને જ્ઞાની વસ્તીથી છેટે તદન અંધારામાં તું કેમ પડી રહ્યું છે? આ જંગલ છોડી તું જો અમારા શહેરમાં આવે તો તારી બહુજ પિછાન થઇ, કિંમત મોટી અંકાય અને તને પ્રદર્શનો તથા તમાશાઓમાં મેલી સારી આવક કરવામાં આવે. શહેરોમાં દીવાળી વગેરે તહેવારોપર જે આતશબાજી કરી ગમ્મત મેળવે છે, તેમાં દારૂખાનાને લગતી તરેહવાર મેળવણીઓ તથા રચનાઓ કરવામાં આવે છે. પણ તું તો તેવી કશી પણ મેળવણી તથા કારીગરી વગર માત્ર તારી કુદરતી સાદી સ્થિતિમાંજ એવો ચમત્કાર ધરાવે છે, એ તારી બલિહારી છે." તે લાકડાએ ગૃહસ્થનો ઉપકાર નમ્રતા સાથે માનીને કહ્યું, "શેઠ સાહેબ! મને શહેરોમાં આવવાનો કશી જરૂર નથી. મારૂં જંગલી વતનજ મને ભલું! જંગલોમાં, એવા તો ઘણાએ ચમત્કારી દેખાવો પરમેશ્વરે સૃજેલા છે. માણસો તે જાણતા અને તેની શોધ કરતા નથી, એ તેમનીજ નબળાઇ છે. માણસની બનાવેલી આતશબાજી ભલે પ્રદર્શનો તથા તમાશાઓમાં રજુ થાય; પણ મને તો આ જંગલવાસી ગરીબ નિર્દોષ માણસો ઉપયોગમાં લઇને પોતાના બળતણ તથા તાપણાની ગરજ પૂરી પાડે છે, તેમાંજ મારૂં ઉપયોગીપણું વધારે જણાઇ આનંદ મળે છે.

બોધ—કોઇ કોઇ માણુસ અલૌકિક બુદ્ધિ, કુદરતી ઉંચી શક્તિ અને અનુપમ ગુણ ધરાવે છે; પણ તેઓ દુનિયાની મોટાઇ તથા લોકોની વાહવાહની કશી દરકાર રાખતા નથી. એકાંતવાસમાં રહી ગરીબમાં ગરીબ માણુસોની પેઠે સાદાઇથી તેઓ પોતાની જીંદગી ગુજારે છે અને મોટા લોકો તથા જાહેર પુરૂષોના સંબંધમાં તેઓ ચાહીનેજ આવતા નથી, પણ ગરીબોમાં ભેળાઇ તેમની વિપત્તિ ઓછી કરવાનું મહા પુણ્યવાન કામ ગુપચુપ કર્યાં જાય છે. વળી તેવાં કામો માટે તેઓ વડાઈ કે યશ પણ ઇચ્છતા નથી અને પોતાનો ધર્મ સમજી ખુશીથી તેઓ તે કામો બજાવે છે. દુનિયાને ક્ષણભંગુર, સંસારને પોકળ તથા લોકોને બેઢંગા માની તેમની સાથે ભેળાવા ન ઇચ્છતાં તેઓ બનતાં લગી આઘા રહે છે અને ઇશ્વરપર આસ્થા રાખી પોતાનો વખત ગરીબી અને ભક્તિમાં ગુજારે છે. તેમના ઉંચા ગુણોની ખબર તો કોઇને પડતી નથીજ, પણ કેટલીકવાર તેમની હયાતીની પણ ખબર પડતી નથી. તેમ છતાં કોઇ સંજોગથી એવાં દેવાંશી મનુષ્યો જો કોઈ કદરદાન માણુસના સમાગમમાં આવે છે, તો તેઓ તેને દેવતા સમાન ગણી પૂજે છે અને તેમની સેવા કરવામાં માન સમજે છે. કોઇ ભાગ્યશાળી માણુસોજ એવા દૈવી પુરૂષોનો સમાગમ અને સેવા કરવાની તક પામી શકે છે.

કથા ૧૧૭ મી.—ગધેડા ગધેડીનું સુધરેલું જોડું.

એક ગધેડો, જે પોતાને બહુ સુધરેલો અને શૂરવીર સમજતો હતો, તે પોતાની પત્નિ ગધેડીને લઈ એક ચાંદની રાતે

ચાંદરણું ધોરવા નીકળ્યો. રાત મોડી હોવાથી લોક સઘળું શાંત બનેલું હતું અને આ જોડાને કોઇ છેડનાર કે પૂછનાર હતું નહિ. તેથી પોતાને તે જગાનો રાજા ગણી ગધેડો બોલ્યો, " વહાલી ! તેં જોયો મારો રોફ ! કોઇપણ માણસ કે પ્રાણી મને છેડવાની હિંમત કરતું નથી. અત્યારે આ જગાએ મારૂંજ રાજ્ય ચાલે છે. હું ચાહું તે અહીં કરી શકું. મને પૂછનાર કોઇ નથી. મારાં એવાં પરાક્રમવડે તું પોતે પણ અહીં થોડું સુખ ને મોટાઇ ભોગવતી નથી. તારા સુખ અને મોટાઇ માટે આકાશના ચંદ્ર અને તારા પણ તારી અદેખાઇ કરે છે. તું પોતાને ભાગ્યશાળી સમજ, કે મારા જેવો સુધરેલો અને હિમ-તવાન પતિ તને મળ્યો છે, જે તને પોતાની સાથેને સાથે રાખી ફરે છે અને તને છૂટાપણાંનું તથા સર્વ પ્રકારનું સુખ આપે છે. " ગધેડી આ વચન સાંભળી હરખે ઘેલી થઇ ગઇ અને પોતાના સાહસિક પતિ ઉપર પોતાનો જીવ કુરબાન કરવા લાગી. એટલામાં ત્યાં સૂતેલો એક કૂતરો જાગી ઉઠયો અને ગધેડાંને જોતાંજ વિકરાળપણે ઘુરકીને તેમના ઉપર ધસી ગયો. ગધેડો તેનાથી ભય પામી ઉભીજ પુછડીએ નાઠો. ગધેડી પણ નાઠી, પણ જરા પાછળ પડી જવાથી કૂતરાએ બચકું ભરીને તેણીને લોહીલુહાણ કરી નાખી.

બોધ-કેટલાક નબળા શખસો, જ્યારે ઉમદા માણસો વચ્ચે પોતાનું શૂરાતન કે હુશિયારી બતાવી શકતા નથી, ત્યારે અબળાઓ વચ્ચે ભરાઇ પોતાની વડાઇની ખોટી ડીંગો મારે છે અને તેમના ભોળપણનો લાભ લઇ પોતાને તેમના વચ્ચે બહા-દૂરમાં ખપાવે છે અને ખરા બહાદૂરોની નિંદા કરી તેમને

હલકા પાડે છે. પણ તેમની એવી તાલમેલ ઝાઝો વખત ટકી શકતી નથી. તેમના વચ્ચે કોઈ ખરો બહાદૂર આવી મળતાં તેમનું પોકળ ઉઘાડું પડે છે અને તેઓ ફજેત થાય છે.

કથા ૧૧૮ મી.—મોટા દિલનો ઘોડો અને અદેખો કુતરો.

ખીલે બાંધેલા એક ઘોડા અગળ, તેના સવારે તેને ખાવા માટે પુષ્કળ લીલું ઘાસ નાખેલું હતું. ઘોડો તે ખાતો હતો તેમ એક પરાઈ બકરી પણ તે જગાએ દાખલ થઈ ખાતી હતી; પણ ઘોડો કશી ઈજા ન કરતાં તેણીની મરજી માફક ખાવા દેતો હતો. આ દેખાવ જોઈ એક કુતરો જે ત્યાં બેઠેલો હતો, તેનું દાઝી ગયું. તેણે ઘોડાને કહ્યું, “ મૂર્ખ ઘોડા ! તું આંધળો છે શું ? તારા પોતાના માટે નાંખેલું કિંમતી ઘાસ આ પારકી બકરી ખાય છે, છતાં તું તેણીને અટકાવતો યા મારતો કેમ નથી ? તારા જેવો હીચકારો ને મંદ બુદ્ધિનો હોય તેજ એવી લૂટ સાંખે. જો એ બકરી મારા ખોરાકમાં મોઢું લગાડી માત્ર એક કોળીઓ પણ ખાવાની શેખાઈ કરે, તો હું તો તેનો ટોટોજ પીસું.” ઘોડાએ જવાબ દીધો, “ અલબત, તેમ તું કરી શકે; કારણ તું જાતે અદેખો ને ઘાતકી છે. પણ હું તેવો નથી. પરમેશ્વરે મારામાં ઉદારતાના અને ક્ષમાના ગુણો મેલેલા છે, તેથી બકરી જેવાં રાંક પ્રાણીને હું મારા ખોરાકમાં ભાગ પડાવવા દઉં છું. એના ખાવાથી મારૂં પેટ ખાલી રહેતું નથી અને મને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. તારાથી જો એ

ન ખમાતું હોય, તો અહીંથી ઉઠી ચાલ્યો જા. નહિ તો આંખે પાટા બાંધીને છાનોમાનો બેસ. ”

બોધ--સખી અને કંજુસ માણસોની લાગણીમાં તેમ સમજમાં મોટો ફેર હોય છે. સખી માણસ જેને પુણ્યનું તથા સારૂં કામ સમજે છે તેજ કંજુસ માણસ, નુકસાનકારક તથા ખોટું કામ ગણીને તેની નિંદા કરે છે અને શિખામણ દેવાનું પણ ડોળ ઘાલે છે. પણ તેથી કાંઈ ભલા માણસ પોતાની આનદાની તજતા નથી.

કથા ૧૧૯મી.—મોટાં પ્રાણીની સંફમાં બિરાજનાર વનોરૂં યાને વણીઅર.

એક વનોરાંને મોટાં પ્રાણીમાં ખપવાની ઘણી હોંસ હતી. તેથી તે વારંવાર તેઓમાં ભેળાય એટલુંજ નહિં, પણ જ્યારે પ્રાણીઓના મેલાવડા થાય ત્યારે પોતાની સ્થિતિનાં પ્રાણીઓની સાથે બેસવાને બદલે સિંહ, વાઘ, વરૂ જેવાં મોટાં બળવંત પ્રાણીઓની મંડળીમાં બિરાજીને પોતે પણ તેમનાજ વર્ગનું હોય એવું દેખાડે. પ્રથમ તે માટે તેની ઈર્ષા થઈ તથા તેની ઉદ્ધતાઈ માટે આક્ષેપ પણ થયા; પરંતુ વખત જતાં તે દેખાવ સાધારણ થઇ પડયો અને સભામાં મોખરે બેસવાનો જાણે તેનો હક્કજ હોય એવું સમજવામાં આવ્યું. એક સમય પ્રાણીઓનો મેળાવડો થયો અને વનોરૂં તેમાં પણ શિરેસ્તા પ્રમાણે મોખરે જઈ બેઠું. તેવામાં મોટાં પ્રાણીઓ વચ્ચે તકરાર ઉઠી અને તે આગળ વધીને સઘળાં મારામારી કરવા મંડી ગયાં.

તેમની સાથે વનોરાંએ પણ એક યા બીજા પક્ષ તરફથી મારામારીમાં ઉતરવું જોઇએ. પણ તેમ કરતાં એકજ સપાટે પોતાનો ઘાણ નીકળી જશે, એમ વિચારી તે તેઓથી દૂર થઇ ગયું અને બીજાં નાનાં પ્રાણીઓ જેઓ આઘાં અલગ ઉભાં રહી આ મારામારીનો તમાશો નિર્ભયપણે જોતાં હતાં, તેઓમાં ભરાઇ જવાની તેણે તજવીજ કરી. તેમાં તે ફાવી શક્યું નહિ. તેને પાછળ પગલાં ભરતું જોઈ મોટાં પ્રાણીઓને પણ રીસ ચઢી. તેઓએ તેને મતલબી ને હીચકારૂં ગણી મારી નાંખ્યું અને તેને મારવાની ગરબડમાં પોતા વચ્ચેનો વાંધો તેઓ ભૂલી ગયાં.

બોધ—સભામાં કિંવા હરકોઈ મેળાવડામાં મોટાંઓની વચ્ચે તથા મોખરે જઇને બેસવામાં માન છે, પણ વગર યોગ્યતાએ તેવી જગાએ બેસવામાં નાનાંઓ અદેખાઇ કરે છે તથા મોટાંઓ રીસે ભરાય છે. ઉદ્ધતાઇથી કે કળવકળથી એવી જગાએ બેસવામાં કોઇ ફાવી શકે; પણ જ્યારે ત્યાં વિદ્વત્તાની, બળની કે હક્કની વાત આવે છે, ત્યારે તેવા અયોગ્ય માણસના વસા ગણાઇ જાય છે. તે જગા છોડી દેવાની તેને ફરજ પડે છે અને લોકો તેની હાંસી કરે છે.

કથા ૧૨૦મી.—સિંહ અને શિયાળ.

એક સિંહ અને એક શિયાળ વચ્ચે મિત્રાચારી થઈ. એક દહાડો સાથે બેસી સુખદુઃખની વાતો કરતાં સિંહરાજ બોલ્યા, “મિત્ર! તું શું નથી માનતો, કે આ દુનિયામાં આજ—

કાલ મારા જેવું બળવાન ને સુખી પ્રાણી કોઇ નથી ? હું આ જંગલનો રાજા છું; સર્વ પ્રાણી મારે તાબે છે; મારી મરજી પડે તેને હું મારી ખાઉં છું; મને કોઇ પુછનાર કે અટકાવનાર નથી; શરીરે હું પુષ્ટ અને ઘરબારે પણ સુખી છું." શિયાળે કહ્યું, "તે વાત ખરી છે મિત્ર; તેમ આ વાત પણ ખરી છે કે હું તારો મિત્ર છતાં સર્વ વાતે દુઃખી છું. હું જાતે નાનું અને નિર્બળ પ્રાણી એ એક તો દુઃખ; ને બીજું દુઃખ એ કે મારૂં તેમજ મારાં બચ્ચાંકચ્ચાંનુ પેટ ભરવાના મને સાંસા પડે છે. હું પોતે જ્યારે બીજાં પ્રાણીઓનો શિકાર કરવામાં અશક્ત છું ત્યારે બીજાં મોટાં પ્રાણીથી મારો શિકાર થવાની ધાસ્તીમાં રાત દિવસ રહું છું. મોટાં પ્રાણીઓ મને હલકો ગણી ધિઃકારે છે અને નાનાં પ્રાણીઓ મને કાવત્રાંખોર ગણી મારાથી આઘાં નાસે છે. તમો જેવા સુખી પ્રાણીને અમારાં દુઃખની શી ખબર હોય ?" સિંહે આ ઉપરથી કચવાઇને કહ્યું, "ભાઇ બસ કર હવે તારૂ પીંજણ. તારા નિર્જિવ દુઃખની વાત કરી તું પોતાને મોટો દુઃખીઓ દેખાડે છે; પણ તને થોડીજ ખબર છે કે મારે માથે કેવાં મોટાં દુઃખો પડેલાં છે. પ્રથમ તો હું મોટું પ્રાણી તે મોટાઇનું મને દુઃખ છે. મારાં બીજાં દુઃખો એ કે મોટા ને મોતબર શિકારો મળવાની સદા ઇન્તેજારી રહે છે. અને તેમને ખાતાં મારૂં મોઢું અને દાંત દુઃખે છે. જ્યારે હું ઘણું ખાઉં છું ત્યારે મારૂં પેટ ઉંચકવું મને ભારે પડે છે. વળી કોઇ પણ મોટા પ્રાણીની મોટાઇની વાત સાંભળી મારૂં દિલ બળે છે. હું પ્રાણીઓનો રાજા હોવા છતાં મારો ખોરાક મને જાત મહેનત કરીને મે-

ળવવો પડે છે. એ શું મને થોડું દુઃખ છે ? મારાં દુઃખો આગળ તારાં દુઃખોની શી વિસાત ? અને એવો હું દુઃખી છતાં મારા આગળ પોતાના દુઃખની વાતો કરી વળી તું મને વધારે દુઃખી કરે છે. પણ તારી એવી વાતો હવે હું સાંભળી શકીશ નહિ. ” સિંહની એવી તોરજોરની વાતો સાંભળી બાપડો શિયાળ તો ટાઢોજ પડી ગયો; અને વધારે રકજક કરવામાં સાર નથી એમ વિચારી તે માત્ર એટલુંજ બોલ્યો, “ ત્યારે દુનિયામાં સૌથી સુખી તમોજ અને વળી સૌથી દુઃખી પણ તમોજ કે સિંહ મહારાજ ! ”

બોધ–મોટાં, પૈસાવાળાં અને સુખી માણસો મોટાઇ, દોલત અને સુખથી કેટલીકવાર એવાં ગાફેલ બની જાય છે, કે સાચી વાત તેઓ સાંભળી કે સાંખી શકતાં નથી. સઘળીજ વાતમાં સરસ ગણાવાનો હક તેઓ પોતાને સમજે છે. તે એ-ટલે સુધી કે દુઃખમાં પણ પોતાનેજ સરસ ગણાવે છે. ગરી-બીનાં ભયંકર દુઃખોનો તેમને અનુભવ ન હોવાથી, ગરીબનાં દુઃખોને તેઓ હસી કહાડે છે અને પોતાના સુખને માટેની જે સાદી અને સાધારણ મહેનત, તેને પણ મોટાંમાં મોટાં દુઃખ ગણીને તે માટે બીજાને માથે ભાર મુકે છે. ગરીબો દુઃખી હોવાથી પોતાના દુઃખની મોટી વાતો તેમના આગળ કરીને દિલાસો લેવા માગે છે, પણ મોટાં માણસો ઉલટાં પોતાના દુઃખની વાતોથી તેમને દબાવી દઇને સુખની મોજ સાથે દુઃ-ખનો દિલાસો પણ પોતેજ લે છે !

કથા ૧૨૧ મી.—અમરવેલ અને અજ્ઞાની.

એક ઝાડની ડાળીએ અમરવેલ* લટકેલી હતી. તેને જોઇ એક અજ્ઞાન માણસે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, "અલી અમરવેલ! તું કઈ જાતની વનસ્પતી છે? નથી તને થડ, મૂળીઆં કે ડાળ; નથી તને ફુલ, ફળ કે પાન; ત્યારે તારી જાત કઈ અને ઓલાદ કઇ? તારાં માત પિતા કોણ અને જગમાં તારી જરૂર પણ શી? નથી તું વેલો જણાતી, કે નથી રોપો લાગતી. એવો વગર અર્થ અને વગર ઉપયોગનો જન્મ ત્યારે તેં શામાટે લીધો હશે?" અમરવેલે જવાબ દીધો, તું અજ્ઞાની દીસે છે. ખરૂં છે કે મને થડ, મૂળ કે ડાળ નથી અને ફળ, ફૂલ તથા પાન વિનાની હું એક સાદી વનસ્પતી છું. હું નથી જાણતી કે મારાં માબાપ અને ઓલાદ કોણ; તથાપિ આટલું તો હું ખાતરીથી કહું છું કે જગતકર્ત્તા પરમેશ્વરે મને સરજી છે; તેની ઉત્પત્તિમાંની એક નિર્જીવ ઉત્પત્તિ હું છું અને ઘણા પ્રકારનાં નાનાં તેમજ મોટાં દરદો સાજાં કરવાનો ગુણ મારામાં હોવાથી વૈદો મને બહુ ઉપયોગી ગણે છે. તું માણસ થઇને એટલું પણ નથી જાણતો એ તને ધિક્કાર છે. તું મને હીણે છે તે જાણે મારા સૃજનારનું અપમાન કરે છે."

---

*અમરવેલ અથવા નમૂળી (મૂળ વગરની) એ એક વનસ્પતીની કોમળ વેલ છે, કે જે જમીનપર યા બીજી તેવી કોઈ જગાએ ઊગતી નથી; પણ ઝાડ યા વાડની ઉપર અધરજ ફેલાયલી હોય છે, એવી રીતે કે જાણે તેને તેનાપર કોઇએ લાવીને મૂકી હોય. તેને ફૂલ, ફળ કે પાન પણ હોતાં નથી અને લાલ લીલા રંગની કોમળ સુતળીના જેવો તેનો દેખાવ લાગે છે. વૈદકમાં દવા તરીકે તે ઉપયોગી છે.

બોધ–માબાપ તથા વારસ વિનાના તેમજ કુળ વિનાના માણસને નજીવું તથા નકામું ગણી ધિઃકારવું નહિ. કદાચ તેઓ જાત બુનિયાદ ધરાવતાં ન હોય તો પણ તેઓમાં જો કાંઇ યોગ્યતા હોય તો વગર યોગ્યતાવાળાં માણસો કરતાં તેઓ ચ્હડીયાતાં છે. પરમેશ્વરે દુનિયામાં સૃજેલી કોઇ પણ વસ્તુ નકામી નથી. જે વસ્તુઓ નકામી કિંવા વગર અર્થની જેવી લાગતી હોય, તેનો પણ કાંઇક ઉપયોગ હોવો જોઇએ. પણ માણસો તેની પિછાન કરી શકતાં નથી સારો રસ્તો એ છે કે નકામી લાગતી વસ્તુઓની નિંદા નહિ કરતાં તેમનો ઉપયોગ શોધી કહાડી તેને કામે લગાડવાની કોશીશ કરવી જોઇએ. નજીવી દેખાતી વસ્તુ પણ કેટલીકવાર ઘણીજ ઉપયોગી થઇ પડે છે.

કથા ૧૨૨ મી.—ગાયનું ચામડું પહેરી નીકળેલો વાઘ.

એક વાઘ બહુ જુલમી હતો. પ્રાણીઓને મારી નાખવામાં તેણે કશો હદ રાખી નહિ, તેથી તેના નામનો એટલો બધો ત્રાસ વર્તી રહ્યો કે બીજાં સર્વ પ્રાણીઓ તેનો પડોસ છોડી ચાલ્યાં અને તેને શિકારના વાખા પડયા. તેથી નિરાશ થઇ તે વાઘે છેવટ એક યુક્તિ કરી. ગાયનું ચામડું પહેરી તેણે ફરવા માંડયું કે પ્રાણીઓ ઠગાઇ તેને ગરીબડી ગાય સમજીને તેના સપાટામાં આવે. ત્યારકેડે તેને એક શીઆળ મળ્યું. તે પ્રથમ તો તેને ખરેખરી ગાય સમજીને ઠગાયું. પણ તરતજ તેને સંશય પડયો કે ગાયના એન ચાળા આવા હોય નહિ

અને એવાં શક ભરેલાં પ્રાણી પાસે જવું જોખમભરેલું છે. એમ વિચારી તે તેનાથી આઘું થઇ ગયું અને છેટે એક ગધેડો ચરતો હતો તેને જઈ મળ્યું. તેણે તેને કહ્યું " ભાઇ ગધેડાજી, તમને કાંઇ ખબર ? આપણા વગડામાં એક નવીન ગાય ઉત્પન્ન થઇ છે. તે આકાશમાંથી ઉતરી આવેલી કહેવાય છે અને જે કોઇ પ્રાણી તેનું દૂધ ધાવે છે, તેની કાયા અમર થાય છે. થોડે જ છેટે તે ઉભેલી છે અને હમણાંજ તેનું દૂધ હું ધાવી આવ્યો છું. તમને ઇચ્છા હોય તો તમો પણ તેની પાસે જાઓ અને તેનું ચમત્કારિક દૂધ પીને તમારી કાયા અમર કરો. " ગધેડો આ વાતથી એટલો લલચાયો, કે કશીં પણ પૂછપરછ કર્યા વગર તત્કાળ ગાયનું ચામડું પહેરી ફરતા પેલા વાઘ પાસે દોડી ગયો. વાઘે તેને ઝટ ફાડી ખાધો અને તે જોઈ પેલું શીઆળ પોતાની ધારણા ખરી માનીને તે વગડામાંથી નાસી ગયું.

બોધ–ભુંડા માણસો જ્યારે પોતાની ભુંડાઇ ઉઘાડી પડેલી જુએ છે, ત્યારે તેઓ ભલાઇ અને ધર્મીપણાનું ડોળ ઘાલી તે રસ્તે લોકોને ઠગવા માંડે છે. ચતુર લોક તેમની આ યુક્તિ છતાં ચેતી જાય છે, પણ મૂર્ખ અને ભોળા લોક ઠગાઇને તેમના તરફ ખેંચાઇ આવે છે અને દુઃખ પામે છે.

કથા ૧૨૩મી.—ત્રણશેરી થઇ બેઠેલો પત્થર.

એક ધણી નવું ઘર બાંધતો હતો. તે ઘરના પાયામાં પૂરવા માટે સમુદ્ર કાંઠેથી જથાબંધ પથરા તેને ત્યાં લાવી નાં-

ખેલ્લા હતા. તે પથરામાંનો એક સારા ઘાટનો જણાયાથી તેને લઇ તેણે તોળી જોયો અને તેનું વજન બરાબર ત્રણ શેરનું થયાથી ત્રણશેરી દાખલ તેણે તેને પોતાના તોલ જોખમાં રાખ્યો.

બોધ—એક વસ્તુ જાતે ગમે એવી નિર્જીવ હોય, પણ તે ઉપયોગમાં આવવાથી કિંમતી થઇ પડે છે અને લોકો તેને પોતાની પાસે રાખે છે. માણસ ગમે એવું હલકી સ્થિતિનું હોય, પણ જો તેનામાં બુદ્ધિ તથા ઉદ્યોગ હોય છે તો તે માન પાને પોષાયા વગર રહેતું નથી.

કથા ૧૨૪મી.—ઉદ્યમી મરઘો અને આળસુ માણસ.

એક આળસુ માણસ હમેશાં સવારે બહુ મોડેથી બિછાનેથી ઉઠતો હતો. તેની પડોશમાં એક મરઘો રહેતો હતો, તેણે મોટો થતાં પાછલી રાતે "કુકડુ કુક" કરી બોલવા માંડયું. તેના અવાજથી પેલા માણસની ઉંઘ ઉડી ગઇ અને તે ફફડતો બબડતો તથા આંખો ચોળતો તે મરઘા પાસે આવી બોલ્યો, "કંગાળ કુકડા, હજુ રાત્રી વીતી નથી તોપણ તું બૂમપાડે છે તેથી મારી સુખવાસી ઉંઘ ઉડી ગઇ છે માટે હવેથી એવું કરતો નહિ. મરઘે ઉતર વાળ્યો, "ભલે તમે એમ કહો પણ પાછલી રાત થઇ કે બોલ્યા વિના મારાથી રહેવાવાનું નથી. જગતકર્ત્તા ઇશ્વરે મને એજ કારણ માટે સરજયો છે અને મારા બોલવાથી ઉદ્યોગી લોકો બિછાનેથી વહેલા ઉઠી ઉદ્યમમાં જોડા-

ઇને મને આશિષ દે છે. દુઃખીઓનાં દુઃખ હલકાં થાય છે અને જગતની આબાદીમાં વધારો થાય છે. ફક્ત આળસુ માણસોનેજ મારા આવાજનો કંટાળો આવે છે; પણ તે કારણે મારી વાજબી ફરજ બજાવવાથી હું અટકનાર નથી."

બોધ-ઉદ્યોગી અને સાચાં માણસો જ્યાં હશે ત્યાં તેઓ ઉદ્યોગ અને સચ્ચાઇની જ હિમાયત કરશે. આળસુ અને જુઠાં માણસોને તે કડવું લાગશે અને તેઓ તેમને ઉતારી પાડવાની તજવીજ પણ કરશે, પણ તેથી ઉદ્યોગી અને સાચાં માણસોએ પોતાનો પ્રયત્ન છોડવો જોઇએ નહિ.

કથા ૧૨૫ મી.—જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા બે કૂતરા ભાઇ.

મોતીઓ અને લોઠીઓ એ નામના એકજ માને પેટે જન્મેલા બે કૂતરા હતા. મોતીઆને બચપણથી જ એક ગૃહસ્થે લઈ જઇ પોતાતે ઘેર રાખ્યો હતો, જેથી તેની ચોકી કરી ત્યાં તે સુખનો રોટલો ખાતો હતો. લોઠીઆને કોઇ લઈ જનાર ન મળ્યાથી, તે બાપડો ફળીએ ફળીએ ભટકી જેમ તેમ પોતાનું પેટ ભરતો હતો. એક દહાડો તે ખાવાનું મેળવવા માટે અહીંથી તહીં ભટકે છે, તેવામાં તેની નજર પેલા ગૃહસ્થને આંગણે પડેલાં અજીઠા ખોરાકપર પડી અને તે ખાવા માટે તે ત્યાં ગયો. તેને આવતો જોતાંજ તે ઘરનો ચોકીદાર કૂતરો જે તેનો મા-જણ્યો ભાઇ, મોતીઓજ હતો, તે ક્રોધથી ભસતો તેના સામો ધસી આવ્યો અને તેને અટકાવ્યો. લોઠીઓ જાતે

ગરીબ હોવાથી અટકયો અને બોલ્યો, "હું તારો સગો ભાઇ છું. તે નહિ હોઉં, તોપણ આ એઠવાડ જે નકામો ગણી ફેંકી દીધેલો છે, તે પડી રહી સડી જાય, તે કરતાં તો મારા જેવા કોઇ ભૂખ્યા પ્રાણીના પેટમાં જઈ તેનો જીવ બચાવે તેજ વધારે સારૂં છે. એથી ભૂખ્યાની ભૂખ મટશે અને તારા શેઠને આશીષ પણ મળશે." પણ આ વાજબી બોધની અસર મોતીઆપર થઇ નહિ અને ઉલટો વધારે ક્રોધે ભરાઇને લોઠીઆ ઉપર ધસી ગયો.

મોતીઆને આમ છેક ખૂનપર ચઢેલો જોઇને, બાપડો રંક લોઠીઓ પુછડું પગમાં ઘાલી ગુપચુપ ત્યાંથી જતો રહ્યો. થોડા મહિના પછી મોતીઓ કોઇ મોટી કસુરમાં આવી જવાથી તેને તે ઘરમાંથી હાંકી કહાડવામાં આવ્યો અને તેથી તે પણ પોતાના રંકભાઇ લોઠીઆની પેઠે હાડમારીથી પોતાનું પેટ ભરવા લાગ્યો. પણ આ વેળા લોઠીઓ ન્યારી જ સ્થિતિમાં આવેલો હતો. જે લતામાં તે રહેતો હતો, ત્યાંના પારસીઓને પોતાના ધર્મને લગતી અમુક ક્રિયામાં કામે લગાડવા માટે એક કૂતરો જોઈતો હોવાથી અને આ કૂતરો નરમ સ્વભાવનો જણાયાથી, તેઓએ તેને રાખી લઇને તેનું બહુ હેતથી પોષણ કરવા માંડયું હતું. એકવાર એવું બન્યું કે જેમ આ લોઠીઓ પેલા ગૃહસ્થને આંગણે પડેલું એઠું ખાવા ગયો હતો, તેમ હવે તેનો ભાઇ મોતીઓ એક દહાડો લોઠીઆના ધણીને આંગણે પડેલું એઠું ખાવા આવી ચઢયો. તેને જોઈ લોઠીઆને ક્રોધ તો બહુએ ચડયો અને તે જો ચાહત તો તેની સામો થઇ તેને હાંકી પણ કાઢત, પરંતુ તે તેના જેવો અદેખો તથા અભિમાની ન હતો;

તેથી તણે તેને તે એઠું ખાવા દીધું. તે ખાઇ રહ્યા પછી તેની આગલી ક્રૂરતાની યાદ દેવાડી, હવે પછી તેવી હલકાઈ ન કરવાની શીખામણ આપી.

બોધ—માણુસની સારી કે માઠી સ્થિતિ, ઘણીવાર સારા યા માઠા સંજોગો આવી પડવાથી થાય છે. સારા સંજોગવડે સારી સ્થિતિ પામેલા માણુસે, તેટલા માટે પોતાથી કમનસીબ માણુસો સામે તિરસ્કાર દેખાડવો ઘટે નહિ. એ અહંકાર છે અને અહંકાર કરનાર માણુસ પડતી દશામાં આવ્યા વગર રહેતો નથી. સારી સ્થિતિવાળાનો અહંકાર અને માઠી સ્થિતિવાળાની સબુરી તેઓની દરેકની સ્થિતિ બદલી નાંખે છે; માટે જેમ સારી સ્થિતિવાળાએ માઠી સ્થિતિવાળાને ધિઃકારવો ન જોઇએ, તેમ માઠી સ્થિતિવાળાએ સારી સ્થિતિવાળાની અદેખાઈ કરવી ન ઘટે. એમાં પણ સારી સ્થિતિવાળાએ વિશેષ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, કેમકે માઠી સ્થિતિવાળો શખસ પડી ચૂકેલો હોવાથી તેને ફરી પડવાની ધાસ્તી નથી અને સારી સ્થિતિવાળો ઉંચે ચ્હડેલો હોવાથી તેને પડવાની ધાસ્તી રહે છે; અને પડીને જો પોતે ધિકારેલા શખસની આગળજ જવું પડેતો ભારે લજ્જા ઉપજાવનારૂં થઇ પડે છે.

કથા ૧૨૬ મી.—વિમાની અને ગરૂડ.

એક વિમાની પોતાના ગંજાવર વિમાનમાં સવાર થઈ, હવાઈ મુસાફરી કરતો હતો. તેને એક ગરૂડ પક્ષી ઉડતું મળ્યું જેના ચાળા પાડી તે બોલ્યો, “મગરૂર! અત્યાર સુધી ગરૂડ

તું હવાઈ પ્રાણીઓનો રાજા કહેવડાવે છે; પરંતુ હવે તારાથી એવી મગરૂરી લઇ શકાશે નહિ. હવે તો હું મનુષ્યજાતિજ, તમો સર્વ હવાઈ પ્રાણીઓનો રાજા ગણાઇશ. જો આ મારૂં વિમાન ! શી છે એની ઉડવાની ઝડપ ને શક્તિ ! છે તારામાં ઉડવાનું એવું જોર ? " આમ કહેવા સાથે આ વિમાની સડસડાટ પોતાનું વિમાન ઉંચે ઉડાવી ચાલ્યો. ગરૂડે તેની પૂંઠ પકડી પણ ફોકટ. પણ તેવામાંજ એક અકસ્માત નડવાથી તે ફાટી ગયું અને વિમાની જમીનપર પટકાઇ પડી તત્કાળ મરણ પામ્યો. તેને મુએલો જોતાંજ પેલું ગરૂડ ઉડતું આવીને તેનાપર બેઠું અને તેના અહંકાર ઉપર હસવા લાગ્યું.

બોધ–બીજાના કરતાં સારી સ્થિતિ ભોગવનાર માણસોએ અભિમાનમાં આવી જઇને બીજા નબળી સ્થિતિવાળાઓને ઉતારી પાડવા નહિં. કહ્યું છે કે અભિમાન તો રાજા રાવણનું પણ ન રહ્યું. બીજો બોધ આમાંથી એવો લેવાનો છે કે પારકા આધાર ઉપર રહેવા કરતાં પોતાનાજ આશ્રય ઉપર રહેનાર માણસ વધારે સારો છે.

કથા ૧૨૭મી.––માંકડાં તથા ગધેડાનો નાટક.

એક માણસ થોડાંક માંકડાંને રાખી તેમને તમાશામાં નચાવી ખેલ કરતો હતો. એક વખત તક મળી જવાથી તેઓ તેની પાસેથી વગડામાં નાસી ગયાં અને પોતાનું ગુજરાન કેમ કરવું તેનો મનસુબો કરવા બેઠાં. ઘણો વિચાર કર્યા પછી તેઓએ ઠરાવ કર્યો કે " આપણે નાટકનો ધંધો કરવો. જંગલવાસી

પ્રાણીઓએ નાટક જેવું કાંઇ જોયું નથી, તેથી આપણો નાટક જોઇ તેઓ આશ્ચર્ય પામશે અને આપણું ગુજરાન ચાલવા જોડે તેઓ વચ્ચે આપણી પ્રતિષ્ઠા પણ વધશે. આપણે તમાશાઓમાં નાચવાનું કામ કરી આવેલાં હોવાથી, નાટકનું કામ સહેલથી કરીશું.” આ ઠરાવ કરવા જોડે તેઓએ થોડાક ગધેડાઓને પણ પોતાના કામમાં સામેલ કર્યાં; કેમકે ગધેડાઓ પોતાનાં વિચિત્ર ભુંકણથી તથા લાંબા કાનથી તમાશગીરોને વધારે રમુજ આપશે એમ તેમને લાગ્યું. એવી એવી સામગ્રી કરીને તેઓએ જંગલમાં નાટક ભજવી દેખાડવા માંડયો. તે જોવાને જંગલી તેમજ ગામડાંવાસી પ્રાણીઓ પણ આવ્યાં. નાટકમાં માંકડાં અને ગધેડાં જે નાચકુદ અને ભુંકણ કરે, તે જોઇ તમાશગીર પ્રાણીઓ હસતાં હોવાથી, નાટકકાર પ્રાણીઓ સમજ્યાં કે આપણો નાટક ઘણો પસંદપડતો થયો છે. તેથી ખેલ સમાપ્ત થયા પછી તેઓએ પોતાના ખેલની સ્તુતિ કરી તમાશગીરોનો તે માટે અભિપ્રાય માગ્યો. તમાશગીર પ્રાણીઓ તરફથી એક ઘોડો, જે “સરકસ” માં ખેલો કરી આવેલો હતો તથા જેણે શહેરમાં નાટક તથા તમાસા ઘણા જોયા હતા. તેણે કહ્યું; “આજે અમે જે જોયું તે નાટકના કરતાં ફારસ જેવું વધારે લાગે છે અને અમો પેટ ભરીને હસ્યાં છીએ તે આ માંકડાં તથા ગધેડાંઓની હસવા જોગ અજ્ઞાનતા અને મૂર્ખાઈ ઉપર; નહિ કે તેમની કોઇ ઉંચા પ્રકારની કળાથી. નાટકકાર માંકડાં તથા ગધેડાં આથી બહુ ફીકાં પડયાં અને પોતાની ટેક જાળવવા માટે એટલુંજ બોલી મનમાં સંતોષ પામ્યાં કે, “આ તમાશગીરોને અમારી યોગ્યતાની કદર નથી.”

બોધ—કેટલાંક મોટાં અને વિદ્વત્તાનાં કામો, ઉપર ઉપરથી જોતાં સહેલાં અને લલચાવનારાં લાગે છે, પણ બજાવવામાં તે બહુ કઠણ હોય છે. તોપણ અજ્ઞાન અને ઉછાંછળા લોક, મુખ્ય કરીને ઉધરતા જુવાનીઆઓ, તેમાં એકદમ ઝીપલાવે છે. તેઓ તેવાં ખરેખરાં કામ તો બજાવી શકતાં જ નથી અને તેની કાચી નક્કલજ માત્ર કરે છે. સાધારણ લોકો થોડો વખત તેમનાથી ઠગાય છે, પણ અનુભવી અને વિદ્વાન માણસો તો તેમનાથી કંટાળો પામી દૂરજ રહે છે. એવાં મોટાં કામો અયોગ્ય પુરૂષોને હાથે પડયાથી તે કરનારાઓ જોડે વળી તે કામો પણ હાંસીમાં આવે છે અને હલકાં પડે છે. જેમ કજોડું ન શોભે, તેમ અયોગ્ય માણસના હાથમાં ઉમદા અને મોટું કામ પણ ન શોભે. એ બંનેનો મેળ બેસતો જ નથી અને છેવટે તેઓ નુકસાની ખમીને જ છુટાં પડે છે.

કથા ૧૨૮મી.—પદવી પામેલું ઉંટ અને રાજદ્વારી હાથી.

માણસોની પાઠશાળાની નકલ કરીને બીજાં પ્રાણીઓએ પણ એકવાર એક વગડામાં પાઠશાળા સ્થાપી. તેમાં કેળવણી લઇ પદવી મેળવીને એક ઉંટ બહાર પડયું. પોતાની કેળવણી અને પદવીને માટે તેનામાં એટલું બધું અભિમાન ઉત્પન્ન થયું, કે તે પણ ભલાં ભલાં મોટાં પ્રાણીઓની ઠેકડી કરવા લાગ્યું. એક દહાડો એક દરબારી હાથીને કસબ જડિત શણગાર તથા સોનેરી અંબાડીથી સજ થયલો જોઇ, તેનો તિરસ્કાર કરીને તે બોલ્યું, “ હે મૂઢ ! તું મારા જેવી કેળવણી કે પદવી પામ્યો

નથી, છતાં રાજવંશી ભપકો કરીને ફરે છે તે માટે તને શરમ છે. તારો સઘળો શણગાર તને નહિ પણ મને ઘટે છે. તો તત્કાળ એ મારે સ્વાધીન કર; નહિ તો મારી કેળવણીના બળથી જગમાં તારી ફજેતી કરીશ." આ અપમાન ભરેલા શબ્દો સાંભળી ગજરાજને રીસ ચઢી. તે બોલ્યો, "તુચ્છ પ્રાણી! તું કેળવણી અને પદવી પામ્યું તોએ તું છે તો ઉંટનું ઉંટજ! તારૂં બેડોળ મોઢું, ખુંધી પીઠ અને મૂર્ખ સ્વભાવ હજુ બદલાયાં નથી; છતાં તું મને તારા કરતાં હલકો લેખે છે તો જોઇ લે તારા ને મારા વચ્ચેની સરસાઇ." એમ કહી તેણે પોતાની બળવાન સુંઢ વડે પકડીને તેને હવામાં ઘુમાવીને બાજુએ ફેંકી દીધું.

બોધ–ફક્ત શાળાની અથવા ચોપડીની કેળવણીથીજ માણુસ મોટાઇ પામતું નથી. તે જોડે તેનામાં ચંચળ બુદ્ધિ, અનુભવ અને ઉંચા ગુણો પણ હોય તોજ માણુસ, પછી તે ગમે એવી હલકી સ્થિતિમાં જન્મ્યો હોય તોપણ, મોટાઈ પામે છે; અને એવા ગુણવાળા માણુસે, નિશાળની કેળવણી ન લીધી હોય તોપણ તે મોટાઇ પામવાને વધારે લાયક હોય છે અને કેળવણી પામેલા પણ ગુણો વગરના માણુસ ઉપર તેઓ જય મેળવી શકે છે. શાળાની કેળવણી પામેલા ઘણા શખસો એ વાત સમજતા નથી; તેથી પોતાને માટે ફોકટ મોટો વિચાર બાંધી લઈ ગર્વને લીધે લોકોમાં અળખામણા પડે છે તથા દુઃખી થાય છે.

કથા ૧૨૯મી.—બાઇનું કુરકુરિયું અને ભટકતો કુતરો.

એક સુંદર નાજુક વિલાયતી કુરકુરિયાને તેની બાઇ લાડથી રમાડતી હતી. તેવામાં, મોહોલ્લામાં ભટકતો એક કુતરો ત્યાં આવી લાગ્યો અને આ ભાગ્યશાળી કુરકુરિયાંનાં સુખ માટે આશ્ચર્ય બતાવતો ઘરને આંગણે ઉભો. બાઇએ તેની કાંઇ દરકાર કરી નહિ; પણ કુરકુરિયું તોરથી તેની સામે "બાઉ વાઉ" કરવા મંડયું. વિના કારણે તેને ભસતું જોઇ કુતરો પોતાનું જોર દબાવી શકયો નહિ; એટલે તે પણ જોરથી તેની સામો ભસ્યો. બાઇને તે માટે રીસ ચઢી અને પોતાના નોકરને બોલાવી લાકડી વડે તેને હાંકી કઢાવ્યો. તે કુતરાને નાસતો જોઇ, પોતાની જય થયેલી માની કુરકુરિયું વધારે જોરથી ભસવા માંડયું. તેથી કુતરાએ નાસતાં નાસતાં કહ્યું કે "પરાયા જોર પરજ તારી આ સર્વ ધામધૂમ છે. જરા બાઇની કેડ છોડી મહોલ્લામાં મારી સામે આવે, તો તને ખબર પડે કે તારામાં કેટલું બધું જોર છે."

બોધ–નિર્બળ અને હલકાં માણસોની જીભ બહુ લાંબી રહે છે; તેમાં પણ જ્યારે તેમને મોટાં માણસની ઓથ મળે છે ત્યારે તો તેઓ ગમે એવાં બળવાન માણસોનું અપમાન કરે છે અને પોતે કેવાંક મહાન હોય એવું અભિમાન દાખવે છે. આવી રીતે તેઓ જબરા માણસોને પોતાના શત્રુ કરીને પોતાનુંજ ભવિષ્ય બગાડે છે પણ તેનું કશું ભાન તેમને રહેતું નથી.

કથા ૧૩૦મી.--ખાધરી કુતરી અને નાનકડી ચાકરડી.

એક મહોલ્લામાં એક કુતરી રહેતી હતી. તે બહુ ખાધરી અને કરડકણી હતી. મહોલ્લામાંથી પસાર થતાં માણુસો સામે તે ભસે ને હુમલો કરે. ત્યાંના એક ઘરધણીની એક ચાકરડી, જે નાની વયની છોકરી હતી, તે છોકરી જ્યારે પણુ ઘર બહાર નીકળે કે આ વઢકણી કુતરી તેણી સામે ભસી તથા ધસી આવીને તેણીને બૂમ પડાવે અને તે બાપડી રડી પડે, બેસી પડે કે નાસી જાય, ત્યારેજ તેણીનો પીછો છોડે. એ કુતરી વળી ખાધરી હતી અને કોઇનું પણ બારણું ઉઘાડું જોતાં, ઘરમાં પેશી ખાવા જેવું જે પણુ હોય તે ખાઇ જતી. પેલી છોકરીના શેઠના ઘરની બારી એક રાતે ઉઘાડી રહી જવાથી આ ખાધરી કુતરી તરતજ કાંઇ ખાવાનું મેળવવાના લોભથી ઘરમાં પેઠી. છોકરીએ તેને જોતાંજ ઝટ દોડી જઇ બારી બંધ કરી અને કુતરીને ઘરની અંદર ઘેરીને ડંગોરા વડે સારી પેઠે માર માર્યો. આ કુતરી જો કે કરડકણી હતી અને પેલી છોકરી કરતાં જબરી હતી, તથાપિ માર ખાઈ દયાના પોકાર કરવા સિવાય તે બીજું કાંઇ કરી શકી નહિ; કારણકે આ વેળા તે એક ચોર તરીકે ઘરની અંદર સપડાઇ હતી અને વળી છોકરીને સહાય થવાને બીજાં માણુસો તૈયાર હતાં.

બોધ-તોછડાં તથા વઢકણાં માણુસથી સૌ બીતાં રહે છે; પણુ તે જ્યારે સપાટામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ બેવડા ગુસ્સાથી તેને બને એટલી વધારે સજા કરે છે. માણુસે, તેટલા માટે, તોછડા અને વઢકણા થવું જોઇએ નહિ. વળી માણુસે ખાવા

પીવાની બાબતમાં પણ લાલચુ અને ઘુસણીયા થવું જોઇએ નહિ. નહિ તો તેનું અપમાન થયા વગર રહેતું નથી.

કથા ૧૩૧મી.—પદેરો અને કસારી.

પડી ભાગેલા એક ઘરમાં એક કસારી ફરતી હતી, તેની સામે એક પદેરો આવી લાગ્યો. તેની દુર્ગંધથી ત્રાસ પામી કસારી દૂર ખસી ગઇ. પદેરાએ કહ્યું, “કસારીબાઇ! મારાથી આઘાં શામાટે ખસો છો? જુઓ મારામાં કેવી સરસ સુગંધ છે! એવી સુગંધતો ગુલાબ ને અત્તરમાં પણ નથી.” કસારી બોલી, “તમારી એ સુગંધ તમને મુબારક, પદેરાજી! તમને એ સુગંધ સરસ લાગે છે તો સુખે તેનો લહાવો લીધા કરો. પણ મને તો એ દુર્ગંધ કરતાં પણ નપેતર લાગે છે અને તમારો વાસ હું લઉં તે કરતાં મારૂં મોત આવે તો ભલું, એટલો કંટાળો મને છુટે છે.” એમ કહી કસારી ઝટ ત્યાંથી ચાલી ગઇ અને પદેરો તેણીને મૂર્ખ ગણીને હસ્યો.

બોધ—કેટલાંક માણસો એવાં મૂર્ખ અને મૂઢ મતિનાં હોય છે, કે પોતામાં જે ખોડ હોય તે સમજી શકતાં નથી; એટલુંજ નહિ પણ તે ખોડને પોતાનો સદ્ગુણ માની તેને માટે બીજાં આગળ વડાઇ લેછે. આમ કરવાથી ઉલટી તેઓની ખોડ હોય છે તે કરતાં પણ વધારે ખરાબ સામાને લાગે છે. સમજુ અને સદ્ગુણી માણસો એવાં માણસોથી દૂરજ રહે છે, માટે માણસે પોતામાં ખોડ હોય તે જાણી લઇ તેને સુધારવી જોઇએ.

કથા ૧૩૨ મી.—બપૈયો અને ખેડુત.

એક બપૈયો ભરચોમાસામાં ઝાડની ડાળીપર બેસી, રડવા જેવો સ્વર કાઢયા કરતો હતો. એક ખેડુત ત્યાંનાં ખેતરમાં ભાતની રોપણી કરતો હતો. તેણે તેને કહ્યું, "સુંદર બપૈયા! તું શા માટે આમ રડે છે? પક્ષીઓતો હમેશ ખુશમિજાજી ને રમતિયાળ હોય છે અને સર્વ પક્ષીઓ અહીં ઉડતાં રમતાં તરેહવાર મધુરા અવાજ લલકારે છે. વળી મેઘરાજાએ મનમાનતી વૃષ્ટિ કરી સઘળે લીલાલહેર કરેલી જોઇને મનુષ્યો તથા પ્રાણીઓ સર્વકોઇ આનંદ કરે છે. માટે હું ઇચ્છું છું કે સર્વની પેઠે તું પણ આ કુદરતી આનંદમાં ભાગ લે. બપૈયો નિશ્વાસ નાંખી બોલ્યો, "તેમ મારાથી બની શકવાનું નથી, ભલા ખેડુત હું દિલનો બળેલો છું; મેઘની વૃષ્ટિથી ધરતીપર ગમે એવી લીલાલહેર થઇ હોય, પણ મને તો સઘળું બળેલું અને કાળું લાગે છે, તેથી માત્ર દુઃખનો સ્વર કાઢવાથી જ મારા દિલને કરાર મળે છે."

બોધ—અનેક માણસો રોગથી, વિયોગથી, મરણના ઘાથી અને બીજાં કારણોથી સદા બળેલાં જળેલાં રહે છે અને તેમના દિલની અગન સાધારણ ઉપાયોથી મટી શકતી નથી. તેમને આખી દુનિયા દુઃખી ને અકારી લાગે છે; અને ગમે એટલી દોલત તથા સુખનાં બીજાં સાધન હોય તોપણ તેમને તેવડે સુખ મળી શકતું નથી. તેઓ માત્ર દુઃખનાજ ઉદ્‌ગાર કાઢયા કરે છે અને તેમ કરવાથીજ તેમના દિલને કાંઇ પણ કરાર વળે છે.

કથા ૧૩૩ મી.—પર્વત અને પ્રવાસી.

એક મુસાફર જંગલમાંથી પસાર થતો હતો તેને એક પર્વત દેખાયો. આ પર્વત સુંવાળો અને વળી પડોસમાંજ હોય તેમ લાગતો. તેથી તેની ઉપર ચઢીને કુદરતની રચના જોવાને મુસાફરનું મન લલચાયું. સહેજ વખતમાં તેની પાસે પહોંચી જઇશ એવી ખાતરી સાથે તે આગળ વધ્યો, પણ પર્વત તો આઘોનો આઘોજ રહ્યો. કેટલાક કોસની મુસાફરી કર્યા પછી તથા કેટલાક કલાક વહી ગયા પછીજ તે પર્વત પાસે પહોંચ્યો. પણ પાસે જઇને જોતાં તેનું સ્વરૂપ પણ પહેલાંના કરતાં જુદુંજ—એટલે ખીણો, ટેકરા, ઝાડી, પથરા વગેરેથી તદ્દન ખડબચડું જણાયું. તેથી વિસ્મય થઇ મુસાફરે આ ફેરફારનું કારણ તે પર્વતને પૂછયું. તેનો ઉત્તર પર્વતે આ પ્રમાણે દીધો, " હું તો જે જગાએ છું તેજ જગાએ છું અને જેવો છું તેવોજ છું. દૂરથી જોવાને લીધે મને પાસે માનવામાં તથા મને સુંવાળો સમજવામાં તારી આંખો ઠગાઇ છે. મારી અતિશય મોટાઇને લીધે, હું, આઘો છતાં તારી નજરે પડયો હતો અને તારી આંખો નાની ને નિર્બળ હોવાથી મારૂં ખરૂં રૂપ જાણવામાં નિષ્ફળ થઇ હતી. એમાં કસુર મારી નથી, પણ તારી નિર્બળતાની છે. હજુ પણ તું મારે મથાળે જઇને જોઇશ તો મારામાં તને નવા નવા રંગ ઢંગ દેખાશે."

બોધ—મહાન પુરૂષો ગમે એટલા વેગળા ને એકાંતમાં રહેતા હોય, તોપણ પોતાની મોટી લાયકાતને લીધે લોકોની જાણમાં આવી જાય છે અને લોકો તેમને જોયા જાણ્યા વિના જ દૂરથી તેમના ગુણ—દોષ વિષે તરેહવાર કલ્પિત વાતો ચલાવે

છે. તેમની નજદીક પહોંચવું અથવા તેમની મુલાકાત લેવી, એ સાધારણ લોકોથી બની શકતું નથી; અને જો કોઇ મળવા પામે છે તો પોતાની આગલી ધારણા કરતાં તેમને જુદાજ ખવાસના જોઈ આશ્ચર્ય પામે છે; પણ એમાં ભૂલ તેમની પોતાનીજ ગણાય. જગતમાં જાણીતા માણસોને માટે તેમનામાં ન હોય એવા સદ્-ગુણો તેમજ અવગુણોની ગપસપ ઘણીવાર ફેલાયા કરે છે, તે ઉપરથી તે દરેક વાત સાચી માની લેવાની ભૂલ ન કરવી જોઇએ.

કથા ૧૩૪ મી.—મોર અને તીતર.

એક વગડામાં મોર અને તીતર વચ્ચે એવી મિત્રાચારી બંધાઇ કે એકબીજાને મળ્યા વગર ચાલે નહિ. મોર જો કે સઘળી રીતે તીતરથી ચઢતો હતો, તોપણ મિત્રધર્મમાં તે પોતાનું ચઢતાપણું ભૂલી ગયો અને તીતરને પોતાની બરાબરનું ગણવા લાગ્યો. તેની પ્રીતિનો લાભ લઇ એક દહાડો તીતરે કહ્યું. “ પ્રિય મિત્ર ! તમારી મિત્રાચારીથી મેં ઘણું મેળવ્યું છે અને તે માટે તમારો ઉપકારી છું; પણ દિલગીર છું કે તમારો નાચવાનો હુન્નર તમે હજુ મને શીખવતા નથી. એ હુન્નર પક્ષીની જાત માટે સર્વોપરી છે એમ મને લાગે છે. મોરે મોટા ઉત્સાહથી એ વાત ઉંચકી લીધી અને તીતરને નાચવાની કળા શીખવવા માંડી. ઘણા દહાડા સુધી મોરે બહુ બહુ મહેનત લીધી, પણ તીતર તેના નાચની એકે કળા શીખી શક્યું નહિ. ઉલટું નાચવાનો યત્ન કરતાં તે પોતાની ચાલ પણ ભૂલી જઇને ભોંયપર અલેટાઇ પડે. તેથી નિરાશ થઈ મોરે તે વાતથી હાથ ઉઠાવ્યો ને કહ્યું, “ વહાલાં તીતર!

તમે જોયું છે કે મેં ભારે મહેનત કર્યા છતાં તમે નૃત્યકળા શીખી શકતાં નથી અને હું તમને ખાતરીથી કહું છું કે તમે તે કદી શીખી શકનાર નથી. એ હુન્નર કાંઈ શીખવેલો શીખાતો નથી; એ તો ઇશ્વરકૃપાથી અમોને જન્મવા સાથેજ મળે છે. માટે હવે તમે એ લોભ છોડી દો ને તમારે લાયકનો કોઇ બીજો હુન્નર શીખો, કે જેથી તમારો તેમ મારો વખત ફોકટ જાય નહિ." આ વાત સાચી છે એમ જોકે તીતરને લાગ્યું, તોપણ પોતાની લાજ રાખવા અને સરસાઇ જણાવવા માટે તે બોલ્યું, "પ્યારા મિત્ર ! તમારી મહેનત માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું, પણ દિલગીર છું કે તમારી આ વાત સાથે હું એકમત થઇ શકતું નથી. નાચવાનો હુન્નર હું શીખી શક્યું નહિ તેનું કારણ કાંતો એ હુન્નર પોતેજ શીખવા માટે અયોગ્ય છે અથવા તો તમને તે શીખવતાં આવડતું નથી ! એ બેમાંનુંજ જે તે એક હોવું જોઇએ.

બોધ–કેટલાંક માણસ એવાં જડ બુદ્ધિનાં હોય છે કે તેઓ પણ ઉમદા વિદ્યા કે હુન્નર શીખી શકતાં નથી; અને પોતાની એ નિષ્ફળતા માટે તેઓ પોતાનાં બુદ્ધિબળની ખામી નહિ સમજતાં ઉલટી તે વિદ્યા હુન્નરની અથવા તો પોતાના ગુરૂની કસર કાઢે છે. એ કથાનો બીજો બોધ આ છે કે દરેક માબાપે પોતાનાં છોકરાંઓને, તેમનાં મનની શક્તિ તથા વળણ તપાસીને તેને અનુકૂળ આવે એવા પ્રકારની જ કેળવણી આપવી. જે જાતનો અભ્યાસ તેમનાથી થઇ શકે નહિ તેવા અભ્યાસનો ફરજિયાત બોજો તેમનાપર નાખવાથી તેઓ તેમાં નિષ્ફળ થાય છે અને તેમના પાછળ રોકેલો વખત તથા ખ-

ર્ચેલા પૈસા વ્યર્થ જાય છે. વળી તેવા અભ્યાસીઓની મનશક્તિ બગડીને, પોતાને લાયકનો અભ્યાસ કરવામાં પણ તેઓ પાછળ પડે છે. ટુંકમાં તેમની સ્થિતિ "અતો ભ્રષ્ટ તથા તતો ભ્રષ્ટ" જેવી થાય છે. એ કથાનો ત્રીજો બોધ એવો છે કે કવિતા કરવાની કે તેવી બીજી શક્તિઓ માણુસના જન્મસાથે કુદરતથી મળે છે; શીખવા યા શીખવ્યાથી તે મેળવી શકાતી નથી. જેઓ પોતામાં આવી કુદરતી શક્તિ હોયા વગર કવિતા જોડવાનું કામ કરે છે, અથવા કવિમાં ખપવા માગે છે તેઓ અમસ્થાંજ ફાંફાં મારે છે. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે "કવિ બનતો નથી, પણ જન્મે છે."

કથા ૧૩૬ મી.—બે બંદુકો અને ન્યાયદંડ.

"માર્ટીની હેનરી" તથા "મેગેજીન રાઈફલ" એવા નામની બે જુદી જુદી જાતની બંદુક આવે છે. તે બંનેમાં એકમેકની સરસાઈ વિષે તકરાર ઉઠી. એક કહે, વધારે અને ઝડપથી ગોળી ફેંકવામાં હું સરસ છું અને મારાવડે લડાઇમાં ઘણા માણુસોનો ઘાણ નીકળે છે. બીજીએ આ વાત ના પાડીને તેવી સરસાઈ પોતે લેવા માંગી. તકરાર રસપર ચઢતાં બંને ગાળાગાળીપર અને છેવટે મારામારીપર આવી ગઇ. તેમાં પણ નિવેડો ન આવ્યાથી, તેઓ પોતાના વાંધાનો ચુકાદો કરાવવા એક ન્યાયદંડની પાસે ગઇ અને બંનેએ પોતપોતાની સરસાઇના પુરાવા તેની આગળ રજુ કર્યા. તે સઘળું સાંભળી લઇ અપક્ષપાત ન્યાયદંડે ચુકાદો આપ્યો કે "તમો બંને પોતપોતાનું કામ બજાવવામાં એકસરખી રીતે સરસ છો, પરંતુ મારી નજ-

રમાં તો તમો કંગાલ અને ઘાતકી દીસો છો. તમારા વડે સંખ્યાબંધ નિર્દોષ માણુસો તથા પ્રાણીઓના જીવ જાય છે, છતાંપણુ અભિમાન લેતાં હો તો ભલે; પણુ મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો તમારી એ સરસાઈ તે તમારૂં નીચપણું જ છે. માણુસો તથા પ્રાણીઓના જીવ લેવાના કામમાં જબરાં ગણાયાના કરતાં નબળાં ગણાવું સારૂં. તમો ઘાતકી કામ કરીને તે માટે વડાઇ પણુ લો છો, એ તમારો વધારે મોટો અપરાધ છે. છતાં જો તમો ચુકાદો માંગતાં હો કે તે કામમાં પણુ બેમાંથી ચઢતું કોણુ, તો તે ચુકાદો હું એટલોજ આપું છું કે 'એક ઢેડ ઓર દુસરા કસાઇ.'

બોધ—કેટલાંક માણુસો એવાં ભુંડાં હોય છે કે પોતે કામો કરે છે તેને પણુ સારાં દેખાડીને તેની વડાઇ લે છે. તેઓ જો પૈસાવાળાં હોય છે, તો તેમની એ વડાઇને ટેકો આપનારા પણુ મળી આવે છે અને તેમની માઠી રીતિઓ પણુ સારીમાં ખપી જાય છે. પણુ જે કામ ભુંડું તે ભુંડુંજ છે. ભલાં માણુસોની અને ધર્મ, ન્યાય તથા પરમેશ્વરની નજરમાં તે ભુંડુંજ દેખાવાનું અને તેનું પરિણામ પણુ માઠુંજ આવવાનું. સોમલને સાકરનું નામ આપીને ખાઇએ તેથી કાંઇ તે પુષ્ટી આપતો નથી પણુ જીવજ લે છે.

કથા ૧૩૭મી.—બાળગાડીને જોડેલો બકરો અને બોજો ઘસડનાર બળદ.

એક શ્રીમંતને એક મોટો અને તોફાની બકરો હતો. એ

બકરાને કામે લગાડવા માટે તેણે એક નાનકડી ગાડી બનાવી. અને ગાડીમાં પોતાનાં બાળકને બેસાડી બકરા પાસે તે ગાડી ખેંચાવવા માંડી. એક દહાડો એ પ્રમાણે તે ગાડીને ખેંચતો તે બકરો માર્ગમાંથી પસાર થતો હતો, તેવામાં અનાજ ભરેલું એક મોટું ગાડું તેની સામે આવ્યું. બે બળદો શાંતિથી તે ગાડાનો ભારે બોજો તાણતા હતા. બકરાએ તેમનો તિરસ્કાર કરી કહ્યું, "પોઇસ! બાજુ! જોતા નથી કે એક આખા બાળકનો બોજો ઉઠાવી હું ફરૂં છું અને મારા એ મહેનત ભરેલાં કામમાં અટકાવ થવો ન જોઇએ?" પેલા બળદોમાંનો એક બોલ્યો "તારા જેવા નિર્જીવ પ્રાણીનેજ એ બોજો ભારે લાગે. અમારા મનથી તો તે રમત જેટલોજ છે તેને માટે તું આટલો બધો દમ કસે છે, તે જોઇ અમને રમુજ લાગે છે. તારા કરતાં સોગણો વધારે બોજો ઉઠાવીને અમે સેંકડો માઇલની મુસાફરી, જંગલી તથા પહાડી માર્ગોપર કરીએ છીએ તો પણ અમો તે માટે એક શબ્દ પણ બોલતા નથી.

બોધ—કેટલાંક માણસો નજીવાં કામ કરી તેમાટે મોટી વડાઈ લે છે અને મહાભારત કામ કરનારાઓના બરાબરીઆ અથવા તેમનાથી પણ વધુ કામ કરનારા, પોતાને સમજે છે તેઓ માત્ર પોતાનું અજ્ઞાન તથા નબળાઇજ ઉઘાડી પાડે છે અને મોટાં કામ કરનારાઓ વચ્ચે તેમની હાંસી થાય છે. કેટલાક લેભાગુ લખનારાઓ તથા કાચા ગ્રંથકારો પોતાને મોટા વિદ્વાન્, કવિ કે ફિલસુફ સમજે છે અને ખરેખરા વિદ્વાન્, કવિ કે પંડિતનાં લખાણો પર ટીકા ચલાવીને પોતાને તેમના સરખા, બલકે તેમનાથી ચઢીઆતા દેખાડવા મથે છે. પણ તે-

ઓની સ્થિતિ આ કથામાંના બકરાના જેવી છેવટે છે, કે જે બકરો દેખીતો નિર્બળ છતાં બળવાન બળદ કરતાં પણ પોતાને ચઢતો મનાવવા માગતો હતો.

કથા ૧૩૮મી.—ઘોડા પાછળ ભસનારો કુતરો.

એક નામીચો ઘોડો પોતાના સ્વારને લઇ અમુક રસ્તેથી વખતો વખત આવજા કર્યાં કરતો હતો. તે રસ્તાપર એક વઢકણો કુતરો રહેતો હતો. તે હમેશ ઘોડાની પાછળ ભસી તથા ધસીને તેને ત્રાસ આપ્યા કરતો, પરંતુ ઘોડો તેની કશી પરવા કરતો નહિ. કુતરો આથી ગર્વ ધરીને એમજ સમજતો કે ઘોડો મારાથી બીએ છે; ને તેથી રોજ રોજ વધારેનો વધારે તેની પુઠે લાગી તેને પજવતો. પ્રથમ તો તે આઘેથીજ ભસીને રહેતો, પણ પછી તેના પગ સુધી ધસી જઇ તેને બચકું ભરવાનો કોશીશ કરવા લાગ્યો. તેમ કરવા જતાં એક દહાડો ઘોડાની લાત તેના મોઢા પર પડી, જેથી તે એટલો જખમી થયો કે તેનાથી ખાઈ પી શકાયું નહિ અને રીબી રીબીને થોડા દહાડામાં મરણ પામ્યો.

બોધ–નિર્બળ માણસોએ બળવાનની સાથે ચેડાં કાઢવાં નહિ. બળવાન માણસોને તો એથી કંઇ નુકસાન થતું નથી અને તેઓ તેમને પોતાથી હલકાં ગણી જાહેર રીતે તેમની સામે ઉપાય લેવાને પણ જરૂરનું સમજતા નથી. તોપણ તેમનાં મનમાં ક્રોધ તો રહે છેજ અને જ્યારે પણ તે માણસ પોતાના લાગમાં આવે છે ત્યારે તેને પોતાનાં મોટાં બળથી કચરી નાખે છે

કથા ૧૩૯ મી—જળપાત્રમાં પડેલું મગતરૂં.

એક મગતરૂં ઉડતાં ઉડતાં જળથી ભરેલાં એક વાસણમાં પડયું. તેને એવું લાગ્યું કે હું એક મહાસાગરમાં પડયું છું. તેથી તે બહુજ ગભરાવા લાગ્યું. તેનો ગભરાટ જોઇ એક શખસ, જે ત્યાં ઉભેલો હતો તે બોલ્યો, "એક વાસણમાનાં પાણીમાં પડયાથી જ તું એવડું દુઃખ પામે છે, તો પછી મોટા સમુદ્રમાં તું શું કરે?" મગતરાંએ ઉત્તર વાળ્યો, "ભાઇ, તારા મનથી આ પાણી થોડું હશે પણ મારે માટે તો તે એક સમુદ્રના જેટલુંજ છે. તારામાં જો દયા હોય તો આ સંકટમાંથી મને બહાર કાઢ અને વધતા ઓછા પાણીનો વિચાર છોડી દે."

બોધ—એકજ દુઃખ જુદી જુદી સ્થિતિના માણસ પર જુદી જુદી અસર કરે છે. નિર્બળને ભારે અને બળવાનને તે હલકું લાગે છે. એટલા માટે જો કોઇ નિર્બળ માણસ પોતાનાં દુઃખવિષે ફરિયાદ કરે, તો બળવાને તેને હસી કાઢવી નહિ, પણ તેની નબળાઇ તથા લાચારીનો વિચાર કરી તેને મદદ આપવી જોઇએ.

કથા ૧૪૦ મી.—ઇફેલ ટાવર અને પીરામીડ.

પારીસ શહેરમાં ઇફેલ નામના નામાંકિત ઇજનેરે બહુ ઉંચો મિનારો બાંધ્યો છે. તે અર્વાચીન કાળના એક નામીચા બાંધકામ તરીકે જગતમાં વિખ્યાત છે અને "ઇફેલ ટાવર" ને નામે ઓળખાય છે. તેની ઉંચાઇ તથા સુંદરતાનાં વખાણ વાથી એક દહાડે તેને ગર્વ ઉપજયો અને પ્રાચીન કાળના ઇજીપ્તના પીરામીડ, જેમની પ્રશંસા અદ્યાપિ પર્યંત જગતમાં

ચાલુ છે, તેમની ઠેકડી કરીને બોલ્યો, " બૂઢા કાકા ! હવે તમે તમારી મોટાઇનો દાવો છોડી દો. તમારી કીર્તિના દહાડા હવે પુરા થયા. હવે તો મારીજ મોટાઇનો ડંકો વાગે છે. જગત્‌માં હું સર્વ કરતાં ઉંચો અને સુંદર છું. મારી આગળ તમારી શી બિસાદ ?" પીરામીડે ઉત્તર વાળ્યો, "ભાઈ એટલો બધો ઉતાવળો અને અધીરો ના થા. અમારા જેટલાં તો શું પણ અમારાથી સોમે ભાગે પણ વરસ કહાડ; અમારા જેવા ફેરફારો જો; અમારા જેવું ટકાઉપણું દેખાડ; અને તે પછી કીર્તિ તથા મોટાઇની વાત કર. દુનિયામાં મોટાઇ મેળવવી સહેલ છે, પણ ટકાવવી મુશ્કેલ છે. માટે મોટાઇ મેળવવા કરતાં ટકાવવામાં વધારે કીર્ત્તિ છે. તારા દેશમાં ભરતી ઓટનાં પાણીની પેઠે જે ઉપરાસાપરી મોટા રાજદ્વારી ફેરફારો થાય છે તે જોતાં અમને તો એમજ લાગે છે, કે દુનિયામાં અમારી પછીથી ઉભી થયેલી ઘણી ચીજોનો અંત જેમ અમોએ જોયો, તેમ તારો અંત જોવાને પણ કદાચ અમો જીવતા રહીશું. "

બોધ–કેટલાક જુવાનીઆઓ ઉછાંછળા, બિનઅનુભવી અને કાચી સમજના હોય છે. તેઓ પોતાનાં વડીલોની મશ્કરી કરી તેમની ખામી કહાડે છે અને તેમના કરતાં પોતાને ડાહ્યા ગણે છે; પણ એ ભૂલભરેલું છે. વડીલોએ આપણા કરતાં વધારે વરસ કાઢેલાં હોય છે અને તેમનો અનુભવ બહોળો હોય છે. દુનિયાની " લીલી સૂકી " તેઓએ વધારે જોયેલી હોય છે અને વળી તેઓ સુકાળ તથા નિર્દોષ સમયમાં ઉછરેલાં હોય છે તેથી આપણા કરતાં તેઓ વધારે મજબૂત, વધારે પાકાં અને વધારે ઠરેલ હોય છે. માટે તેમની મશ્કરી કરી તેમને ઉતારી પાડવા

નહિ; પણ તેમને મોટાઇ આપી, તેમના પાકટ ડહાપણ, અનુભવ તથા સદ્ગુણોનો લાભ લેવો જોઇએ.

કથા ૧૪૧ મી.—પાડો અને ગેંડો.

એક પાડો પોતાના ધણીને ત્યાંથી વગડામાં નાસી ગયો. ત્યાં મહેનત કાંઇ નહિ અને ચરવાનું ઘણું મળવાથી તે મસ્તાનો થયો અને નિર્દોષ પ્રાણીઓને દુઃખ દેવા લાગ્યો. એક સમયે તે વગડાના છેક ઉંડાણમાં પેઠો અને ત્યાં એક ગેંડાને જોયો. ગેંડાના વિકરાળ દેખાવથી પ્રથમ તે ભય પામ્યો, પણ તેને એકજ શિંગડું જોઇ તેણે હિંમત પકડી કે "મને બે મોટાં શિંગડાં છે અને આને તો એકજ શિંગડું છે ને તે વળી મારા કરતાં નાનું. તો એને મારી કાઢતાં વાર શી ? આમ સમજી તે ગેંડા ઉપર ધસી ગયો અને તેની સાથે લડાઇ કરવા માગી. ગેંડો તેની સામે ઉતર્યો અને પહેલાજ હુમલામાં પોતાના શિંગડા વડે તેનો નાશ કર્યો.

બોધ–જય મેળવવાનો આધાર વધારે ઓછાં હથિયાર ઉપર નથી; પણ હથિયારની સરસાઇ અને તેને વાપરવાની કળા ઉપર છે આપણામાં થોડી વિદ્યા હોય, પણ તે જો પાકી અને અનુભવ સિદ્ધ હોય તો કાચી રીતે ઘણી ચોપડી ભરડી ગયલા કરતાં આપણે સારા નીવડીશું. આપણી પાસે થોડા પૈસા હોય, પણ તે સરસ રીતે વાપરી શકતા હોઇએ, તો પૈસાવાળા મૂર્ખ માણસો કરતાં આપણે વધારે સારૂં પરિણામ લાવી શકીએ.

કથા ૧૪૨ મી.--સફેતામાં બોળાઇને ગોરો થયેલો કાગડો.

કાળા રંગ માટે પોતાની નાત-જાતની મશ્કરી થતી સાંભળીને એક કાગડાએ એવો મનસુબો કર્યો કે કાંઈ યુક્તિ કરી મારે ગોરા રંગનો થવું. એક દહાડો એક ઘરને રંગવા માટે સફેતો એક કુંડામાં તૈયાર થયેલો જોઇ તેમાં તે બોળાયો, અને સફેત રંગનો બની જઈને પોતાના કાળા જાતભાઇઓ કરતાં પોતાને ચઢતો ગણી તોરમાં ને તોરમાં ફરવા લાગ્યો; પણ તેના જાતભાઇ કાગડાઓ તેના સામે રૂઠયા અને તેને નાતબહાર કાઢી તેની સાથે અન્ન, પાણી વગેરેનો વહેવાર બંધ કર્યો. સફેત કાગડાને તેથી બહુ દુઃખ ખમવું પડયું અને છેવટે થાકીને પોતાના અંગ ઉપરનો સફેત રંગ કાઢી નાખવાને તે ચોકખા પાણીમાં ઝબકોળાયો; પણ તેના ઉપરનો રંગ ચીકણો હોવાથી નીકળી શકયો નહિ. પછી તે ધૂળમાં રોળાયો, તેથી પણ તેનો રંગ નીકળ્યો નહિ ને સામો તે વધારે બદશિકલ દેખાવા લાગ્યો. સઘળા ઉપાયો એમ નિષ્ફળ ગયા અને સફેત કાગડો સદાનો પોતાના જાતભાઇઓથી બહારજ રહી ગયો.

બોધ-પોતાની નાત-જાતના ચાલતા આવેલા બધાજ જુના રિવાજ કાંઈ ખરાબ હોતા નથી. માટે જે રિવાજને આપણે ખામી ભરેલો સમજતા હોઇએ, તે ખરેજ તેવો છે કે આપણી સમજની ખામી યા ફાંટાથી તેવો લાગે છે, તે વિષે ખાતરી કરવી જોઇએ. કેટલાક ઉછાંછળા જુવાનો તેવી ખાતરી

કર્યો વગર માત્ર પોતાના ફાંટાથી કે બીજાઓની ખોટી સમજાવટથી નાતના રિવાજ તોડે છે; તેઓ નથી નાતનું ભલું કરી શકતા કે નથી પોતાનું ભલું કરી શકતા અને નાતથી તેઓ જુદા પડી જઇને છેવટે દુઃખી થાય છે તથા પસ્તાય છે.

કથા ૧૪૩મી.—ખોટું મોતી અને રાજકન્યા.

એક રાજકન્યાના હાથમાં એકવાર ખોટું મોતી આવ્યું. એ મોતી તેણીએ પોતાના ગળામાં પહેર્યું. આથી લોકો તે મોતીને સાચું માની તેની મોટી કિંમત આંકવા લાગ્યા. કોઈ કહે આ મોતી દશ હજારનું છે; કોઈ કહે વીશ હજારનું અને કોઈ તો કહે એક લાખ રૂપિયાનું ! થોડા દહાડા પછી રાજકન્યાનું દિલ આ મોતી પરથી ઉતરી ગયું અને તે તેણે પોતાની એક દાસીને આપી દીધું. જ્યારે દાસી તે મોતી પહેરીને ફરવા લાગી ત્યારે લોકોએ તે મોતીને ખોટું કહેવા માંડયું એટલુંજ નહિ, પણ તેની જે અસલ કિંમત હતી તે કરતાં પણ ઓછું મૂલ અંકાયું.

બોધ—હલકું માણસ મોટા માણસની મિત્રાચારીમાં આવતાં તે પણ લોકોમાં મોટું ગણાય છે; પણ એવી મોટાઇ ઉપર ભરૂસો નહિ રાખતાં પોતાની સ્થિતિ સમજીને તે પ્રમાણેજ વર્તવું જોઇએ. કેમકે મોટા માણસોના ફાંટા ન્યારા હોય છે. ફાંટો ફરતાંજ તેઓ તેને પોતાથી દૂર કરશે અને તે વેળા લોકો તેની હાંસી ને અવગણના કરશે.

કથા ૧૪૪મી.—પાપી અને કળિયુગ.

એક માણસ પાપી હતો અને સદા ભુંડાં કામ કરતો. તે માટે તેને કોઇ ઠપકો આપતું ત્યારે બચાવ કરતો કે "ભાઇ, હું શું કરૂં ? હું તો સારો માણસ છું અને સારાં કામો કરવાને ઇચ્છું છું, પણ આ વખત કળિયુગનો છે અને ભુંડો કળિયુગજ મને સારાં કામ કરતો અટકાવી મારી પાસે ભુંડાં કામો કરાવે છે." એક દહાડો આમ તે કહેતો હતો તેવામાં તેની આગળ કળિયુગ સાક્ષાત પ્રકટ થયો અને બોલ્યો, "ભાઇ, તું મને બદનામ ના કર. તને જો એમ લાગતું હોય કે હું કળિયુગ ભુંડો છું ને તારી પાસે પાપી કામો કરાવું છું, તો આ તારા ભાઇબંધ સમક્ષ કસમ લઈ કહું છું કે હું તારા કામ કે ઇચ્છાની વચ્ચે કદી આવીશ નહિ; સુખે તું પુણ્યનાં કામો કર્યા કર." એમ કહી કળિયુગ અલોપ થયો. પણ તે છતાંએ આ પાપી માણસ પાપી કામો કરતોજ રહ્યો. તે માટે ફરી તેને ઠપકો આપવામાં આવ્યો. ત્યારે તે બોલ્યો, "ભાઈ, હું શું કરૂં. હું તો સારો માણસ છું ને સારાં કામો કરવાને ઇચ્છું છું, પણ નાપાક શેતાન મને સારાં કામો કરતો અટકાવી મારી પાસે ભુંડાં કામો કરાવે છે." આ સાંભળતાંજ શેતાન પ્રગટ થયો અને તેણે પણ કળિયુગની પેઠે સોગંદ ખાઇ કહ્યું કે "તુ સુખે સારાં કામ કર, મારે તારી વચ્ચે આવવું નથી." તેમ છતાં આ પાપી માણસે પાપ કરવાનું છોડયું નહિ અને ફરીવાર ઠપકો મળતાં હવે તેણે પોતાના નસીબનો વાંક કાઢયો; અને નસીબે હાજર થઈ તેને સારાં કામો કરવાની

વાત કહી ત્યારે છેલ્લે સરવાળે તે બોલ્યો કે "ભાઇ હું શું કરૂં ? હું તો સારો માણસ છું ને સારાં કામો કરવાને ઇચ્છું છું, પણ પરમેશ્વરની તેવી ઇચ્છાજ નહિ હોય તેથી મારાથી તે થઇ શકતાં નથી ને ભુંડાંજ કામો થાય છે !" એમ તે ખોટાં બ્હાનાં કાઢતોજ રહ્યો અને છેવટે એક પાપી માણુસ દાખલજ મરણ પામ્યો.

બોધ–ઘણાંક ભુંડાં માણુસો પોતાનાં ભુંડાં કામો માટે પોતાને નિર્દોષ ગણી બીજાને દોષ દે છે અને તેવા દોષથી તેઓ પોતાનાં માબાપ કે ગુરૂને પણ મુક્ત રાખતાં નથી. વળી કેટલાંક તો પરમેશ્વરને પણ દોષ દે છે અને સમજે છે કે હવે લોક આપણાપર દયા કરશે, પણ તેમાં તેઓ ઠગાય છે. બ્હાનાં કાઢી ભુંડાં કામનો બચાવ કરવાની ટેવથી તેઓ જરાપણ સુધરી શકતાં નથી. જીવતાં તેઓ લોકોથી નિંદાય છે ને મુઆ પછી નરકે જાય છે.

કથા ૧૪૫મી. વહાણ અને સમુદ્ર.

સારી બાંધણીનું અને ઉતાવળી ચાલનું એક વહાણ સમુદ્રમાં સફર કરતું હતું. બહુ વરસ સફર કર્યો છતાં કોઇ દહાડો કશું નુકશાન તે પામ્યું નહિ. પોતાના ચાલુ જયથી તેનામાં એવું અભિમાન ઉત્પન્ન થયું કે સમુદ્ર મારો નોકર છે અને હું તેનો શેઠ છું. એમ માનીને તે વારંવાર સમુદ્રનો તિરસ્કાર કરી તેને પજવવા લાગ્યું. એકવાર સમુદ્રને રીસ ચઢી અને આ વહાણ ભરદરીએ ચાલતું હતું, તે વખતે ભયંકર તોફાન કરી તેને ડુબાડી દીધું.

બોધ–જેને આધારે આપણો સંસાર વ્યવહાર ચાલતો હોય, તેના તરફ સદા માન અને વિનય દેખાડવાં. તેનો અનાદર કરવો નહિ. જો કરીએ તો તેને માઠું લાગે અને તે પોતાનો આશરો બંધ કરી આપણને નિરાધાર કરી મેલે. પોતાના ચઢતા બળ વડે તે ધારે તો આપણો નાશ પણ કરે. કેટલાંક નબળાં માણસો બળવાનની મદદથી વધ્યા છતાં કહે છે કે અમો એનાથી વધ્યાં નથી, પણ અમારા વડેજ એ વધ્યે છે. એ નિમકહરામી છે અને તેમ કરનારને તેની સજા થયા વગર રહેતી નથી.

કથા ૧૪૬મી.—ઠગારાં શીઆળ અને લોભી કુતરાં.

એક ગામને પાદરે રાતની વેળા ગામનાં કુતરાં અને વગડાનાં શીઆળનો સમાગમ થયો. બન્ને ખુશમિજાજમાં અને વળી મતલબમાં હોવાથી પરસ્પરનું વેર ભૂલી જઈ સુખદુઃખની વાતો કરવા બેઠાં. શીઆળોએ કહ્યું, “વહાલાં મસીઆઇ, તમોને દર રાત્રીએ રડણ ભુંકણ કરી બરાડા મારતાં જોઇ અમોને બહુ દયા આવે છે. અમો ધારીએ છીએ કે ગામમાં તમોને બહુ દુઃખ પડતું હશે. વળી તમો જાતે ભોળાં, એટલે ઠગારાં માણસો તમારાપર લાભ પણ બહુ લેતાં હોવાં જોઇએ. પ્રાણી માટે સુખ તો વગડામાંજ છે હો! અમો તો વગડાનાં સુખથી ધરાઇ ગયાં છીએ. વળી અસલના વારામાં જ્યારે તમો વગડામાં વસતાં હતાં ત્યારે અમો ગામડાંમાં રહેતાં હતાં. તેથી અમો તમને વિનવીએ છીએ કે જો તમારી ઇચ્છા હોય તો આપણે આપણી જગા બદલી લઇએ. અર્થાત તમો વગડાનાં

જઈ રહો અને અમો ગામમાં રહીએ." કુતરાં આ મોઢાની મીઠી વાતપર એટલાં લલચાયાં, કે ઝટ તે કબૂલ કરી ગામ છોડીને વગડામાં જઇ રહ્યાં; અને શીઆળોએ ગામમાં પેસી તેમની જગા કબજે લીધી. પણ ધારેલો લાભ બન્ને પક્ષને મળ્યો નહિ અને સામાં તેઓ દુ:ખી થયાં. કુતરાં વગડામાં રોટલા ભાત વિના ભૂખે મરવા લાગ્યાં અને છેવટે વાઘ, વરૂ જેવાં ઘાતકી પ્રાણીઓનો શિકાર થઇ નાશ પામ્યાં. શીઆળો પણ ગામમાં લીલી શાકભાજી વિના ભુખે મરવા લાગ્યાં અને માણસોને હાથે માર ખાઇ નાશ પામ્યાં.

બોધ—ઠગારાં અને લોભી લોકો કદી સુખી થતાં નથી. માટે માણસોએ ઠગાઈ અને લોભથી સદાકાળ દૂરજ રહેવું જોઇએ. વળી આ કથાથી વધુ બોધ એ મળે છે કે, માણસે મતલબની મીઠી વાત સાંભળી ભોળવાઈ જઇને પોતાની હમેશની જગા સબળ કારણો મળ્યા વિના છોડવી નહિ; અને એક વાર છોડવી પડે તો પણ શત્રુની જગાએ જઇ આશરો લેવો નહિ.

કથા ૧૪૭મી.—અપ્રમાણિક છોકરો અને બોરડી.

એક ખેતરમાં બોરડીપર બોર પાકેલાં હતાં; તે એક વટેમાર્ગુ છોકરાના જોવામાં આવ્યાં અને તે ખાવાને તેનું દિલ લલચાવાથી ખેતરની વાડ ભાગી તે અંદર પેઠો અને બોર પાડવા માંડયો; પણ તે ઉંચાં હોવાથી પડી શકયાં નહિ. તેથી તે બોરડી ઉપર ચડયો; પણ તેમ કરતાં બોરડીના કાંટા વાગવાથી તેનું શરીર છોલાયું તથા કપડાં ફાટયાં. છેવટે તે નિરાશ થઈ નીચે કુદી પડયો અને બોલ્યો, "આ બોરડીને કાંટાવાળી

કરવામાં પરમેશ્વરે ડહાપણ વાપર્યું નથી."

બોધ–પરમેશ્વરે સૃષ્ટિની રચના જે રીતે કીધી છે, તેજ વાસ્તવિક છે. સૃષ્ટિના નિયમને અનુસરીને ચાલવાથી તે રચના આપણને સુખદાયી નીવડે છે. પણ તે નિયમથી વિરૂદ્ધ વર્તતાં આપણે તેનાથી દુઃખ પામીએ છીએ. તેમાં વાંક, તે રચનાનો, કે તેના રચનાર પરમેશ્વરનો નથી, પણ આપણો પોતાનોજ છે. છતાં પાપી ને અપ્રમાણિક માણસો તેવી વેળાએ પરમેશ્વરને દોષ દે છે; તેથી તેના પાપમાં ઉલટો વધારોજ થાય છે. જો લાકડાં કાપવાની કુહાડી પગમાં મારીએ ને તેથી દુઃખી થઇએ, તો તેને માટે કુહાડીને કે તેના બનાવનારને દોષ શા માટે દેવો ?

કથા ૧૪૮મી.–ઉજડ ગામનો એરંડો પ્રધાન.

એક ઉજડ પડેલા ગામમાં અનેક પ્રકારનાં નકામાં ઝાંખરાં ઉગી નીકળ્યાં હતાં. તેઓ વચ્ચે એક એરંડો પણ હતો, જે તેઓ સર્વ કરતાં કદે ઉંચો અને દેખાવમાં સુંદર લાગતો હતો. તેણે બીજાં મોટાં સુંદર અને ગુણી ઝાડો જોયાં નહોતાં, તેથી એમ સમજતો કે સૃષ્ટિમાં સર્વોત્તમ ઝાડ તો માત્ર હુંજ છું. તેની સાથેનાં ઝાડઝાંખરાં પણ તેમજ માનતાં. છેવટે આ એરંડો તે ગામનો પ્રધાન થઈ તેઓ ઉપર અમલ ચલાવવા લાગ્યો. થોડા વખત પછી ત્યાં એક નગરવાસી આવી ચઢયો. તેને આ એરંડાનું પ્રધાનપણું જોઇ હસવું ઉપજ્યું અને એરંડાનું અભિમાન તોડવા માટે તેણે મુંબઇના વિકટોરિયા ગાર્ડનની વાત કરીને કહ્યું, "અહો પ્રધાનજી, એવા મોટા નગર બાગમાં કેટલાંએ નજીવાં જેવાં ઝાડો ઉગીને મોટાઈ ખાટી જાય

છે અને તમે આવા મહાન વૃક્ષ થઈને આ ઉજડ ગામમાંજ અંધારામાં પડી રહ્યા છો તે ઠીક નથી. તમો જો તે બાગમાં પધારશો તો તમારૂં માન અહીંના કરતાં સોગણું વધશે, ત્યાંનો સર્વ ઝાડો તમોને પૂજશે અને નગરવાસીઓ તમારાં વખાણ કરશે.” આ ઠઠ્ઠાની વાતને સાચી માની લઈને એરંડાજી તો ખૂબ પુલાયા અને પોતાને તે બાગમાં લઈ જવાની વિનતી તે નગરવાસીને કીધી. તે તેને વિકટોરિયા ગાર્ડનમાં લઈ ગયો; પરંતુ એરંડાએ ત્યાં પોતાની ધારણાથી ઉલટુંજ જોયું. ત્યાનાં સેંકડો મૂલ્યવાન ઝાડોની શોભા, મોટાઈ અને ગુણો જોઈ તે તદ્દન ઝંખાવાણો પડી ગયો અને પોતે માની લીધેલી ખોટી મોટાઈ માટે પસ્તાવા તથા લજવાવા લાગ્યો.

બોધ–ખરેખરા મોટાઓની મોટાઈ જ્યાં સુધી જોઈ નથી, ત્યાં સુધીજ નાનકડા માણસો પોતાને મોટા માની પુલાય છે અને પોતાથી ઉતરતી સ્થિતિના લોકો વચ્ચે રોફ મારે છે, પણ તેઓ જ્યારે મોટા માણસના સમાગમમાં આવે છે, ત્યારે ઝાંખા પડી જાય છે અને પોતાના આગલા ખોટા વિચારો માટે શરમાય છે.

કથા ૧૪૯મી.—કોયલનાં બચ્ચાં દબાવી બેઠેલી કાગડી.

કોયલ જાતે સુંદર અવાજવાળી અને મનમોહક છતાં તેનામાં એક ખોડ છે. તે એ કે પોતે મૂકેલાં ઇંડાંને સેવવાની તે કાળજી રાખતી નથી. તેથી વારંવાર કાગડા તે ઈંડાંને સેવીને બચ્ચાં કાઢે છે, જે મોટાં થતાં પોતાની કોયલ જાતમાંજ જઈ મળે છે. એક વાર એક કોયલે વસંતઋતુમાં ઇંડાં મેલ્યાં, પરંતુ પો-

તાના જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે તેને સેવવાની કે જાળવવાની દરકાર ન કરતાં ગમે ત્યાં ફરતી રમતી રહી. એક કાગડી, જેને બચ્ચાંની ઇચ્છા હતી, તેણીના જોવામાં આ ઇંડાં આવવાથી તેણે તેને સેવીને બચ્ચાં કાઢયાં. કેટલેક દહાડે આ બચ્ચાંની ખરી મા પેલી કોયલ ત્યાં આવી ચઢી અને પોતાનાં ઇંડાંનાં બચ્ચાં નીકળેલાં જોઇ કાગડી કને તે માગ્યાં. કાગડીએ ગુસ્સે થઇ તુચ્છકારથી કહ્યું, " હું તને ઓળખતી નથી, બચ્ચાં તો મારાં પોતાનાં ઇંડાંમાંથી મેં ઉત્પન્ન કીધેલાં છે, તે હું કદી તને આપીશ નહિ. ઝાઝું બોલી તો ટુંપી પીખીને મારીજ નાખીશ." ગરીબ બાપડી કોયલે ઘણીએ દલીલો કરી, સાબીતીઓ આપી, કાલાવાલા કર્યા, પણ તે સર્વ વ્યર્થ ગયું અને કાગડીના જોર આગળ કાંઇજ નહિ ચાલવાથી નિરૂપાય થઇને ચાલી ગઇ અને ખેદ કરતી રહી. પણ થોડા વધુ દહાડા ગયા કેડે તેણે પોતાની અજાયબી વચ્ચે જોયું કે તેણીનાં વહાલાં બચ્ચાં કાગડી દબાવી બેઠી હતી તે અણચિંત્યાં ને આપોઆપજ તેણીને આવી મળ્યાં અને પોતાની સાચી માતા જોડે લાડ તથા ગેલ કરવા લાગ્યાં. ઉડવાની શક્તિ આવવાથી તથા પેલી કાગડી એક દિવસ બહાર રોકાયલી હતી તે તક લઇને તેઓ પોતાની ખરી માતાની પાસે આવતાં રહ્યાં હતાં.

બોધ—ઉલટા સંજોગો બનવાને લીધે કેટલીકવાર નબળા ઉપર જબરાનું જોર ચાલે છે અને તેથી એકની મેળવેલી ચીજનો ધણી બીજો થઇ બેસે છે; એકના પરાક્રમની કીર્તિ બીજો ખાઈ જાય છે; એકનું રચેલું લખાણ બીજાને નામે ચઢે છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક વાર તો એકનાં જણેલાં છોકરાં

પણ બીજાનાં થઇ બેસે છે. એ રીતે તરેહવાર અનેથી તથા અન્યાયો દુનિયામાં થાય છે; પરંતુ વખત અને સંજોગો બદલાતાં જેની ચીજ યા કીર્તિ તેને મળ્યા વિના રહેતી નથી.

કથા ૧૫૦મી.—તક ખોવાથી પસ્તાયલો કાગડો.

એક કાગડાના હાથમાં સુક્કા રોટલાનો કકડો આવવાથી તે તેને ખાવાનાં ફાંફાં મારતો હતો; તેવામાં તેના એક જાતભાઇએ તેને ખબર આપી કે "પડોશના વાડામાં સ્વાદિષ્ટ પકવાન પડેલું છે તે ઝટ લઇ લ્યો; હું તો મારા પેટપૂરતું તેમાંથી ખાઇ આવ્યો છું." આ કાગડાએ કહ્યું, "ઠીક, મારા હાથમાં આવેલો આ સુકકો રોટલો ખાઇ રહીને પછી તે પકવાન ખાવા જઇશ." પેલા કાગડાએ કહ્યું, "સુકકો રોટલો પડતો મકીને પહેલું તે પકવાન ખાઈ લ્યો; નહિ તો કોઈ બીજું પ્રાણી તે ખાઇ જશે ને તમે હાથ ચોળતા રહી જશો." આ ચેતવણીને પત નહિ કરતાં તે કાગડો રોટલો ખાઇ રહ્યા પછીજ પેલા વાડામાંનું પકવાન ખાવા ગયો. પણ તે અગાઉ તો કયારની એક સમડી તે ઉડાવી ગઇ હતી; તેથી પોતાની ઢીલ ને બેદરકારીથી સ્વાદિષ્ટ પકવાન ખોઇ બેસવા માટે કાગડાને બહુજ પસ્તાવો થયો.

બોધ—સારી તક કવચિતજ મળતી હોવાથી ડાહ્યા માણસો તરતજ તેનો લાભ લે છે. રૂડી તક ખોવાથી એક તો તે તકથી મળતો લાભ જાય છે અને બીજું તે માટે પસ્તાવો થાય છે.

કથા ૧૫૧મી.—વાઘ અને દુઃખી બળદ.

એક વગડામાં વાઘ તથા બળદ વચ્ચે મિત્રાચારી થઇ હતી. વાઘ પોતાના બળ વડે સુખી હતો; પણ બળદ તેથી ઉલટીજ સ્થિતિમાં–દુઃખી હતો. કેમકે તે શહેરમાંથી હાડમાર તથા દેશનિકાલ થઇ વગડામાં આવી પડેલો હતો અને વગડામાં પણ તેને બીજાં પ્રાણીઓથી દુઃખોજ ખમવાં પડતાં હતાં. વાઘની મિત્રાચારી તેણે સુખની આશાથી બાંધી હતી; પણ વાઘ અભિમાની તથા લોભી હોવાથી સામો તેને પીડાકારી થઇ પડયો હતો. એક દહાડો બળદ વધુ સંકટમાં આવ્યો, ત્યારે પોતાના મિત્ર વાઘ પાસે આવીને પોતાના મનનો ઉભરો ખાલી કરવાના હેતુથી પોતાના દુઃખની કહાણી કહેવા બેઠો. એવી આશાથી કે વાઘમામા મારી દયા ખાશે અને મને સધિયારો દેશે, તો તેટલા વડે પણ મારૂં અર્ધું દુઃખ કપાશે. પણ હજુ તો બળદે પોતાની કહાણી અર્ધી પણ કહી નથી તેટલાંમાંજ વાઘમામા અકળાઇને બરાડ મારી વચ્ચે બોલી ઉઠયા, “ બસ, મિત્ર બસ ! એવા પીંજણથી તો મારો જીવ બગડે છે. તું ‘ દુઃખ દુઃખ ’ શેનું કરે છે ? દુઃખી તો હું છું. આ વનનો રાજા હોવાથી મારે શિર કેટલાં બધાં દુઃખો છે ? પ્રાણીઓપર રાજ ચલાવવાનું દુઃખ ! દરરોજ જુદાં જુદાં પ્રાણીઓ મુલાકાતે કે આવકાર દેવા આવે તેમને સલામ કરવાનું દુઃખ ! સરસ શિકારો શોધવા તથા મારવાનું દુઃખ ! મારી વાઘણ રાણીસાહેબને રીઝવવાનું દુઃખ ! તારા જેવા ભુખડીબારસ મિત્રો આવી દુઃખની વાતો કરે તે સાંભળવાનું દુઃખ, ઈત્યાદિ. મિત્ર ! તું ‘ દુઃખ દુઃખ ’ શું કરે છે ? તારાં દુઃખ તો આ મારાં મહાભારત દુઃખો આગળ વટા-

વમાં !" આમ કહી વાઘમામા ગુસ્સાભેર ઉઠી ચાલતા થયા અને બિચારો બળદ દિલાસો મેળવવાને બદલે ઠપકાનું નવું દુઃખ પામી પોતાનાં હિણભાગ્યને રડતો નિરાશ થઇ પાછો ગયો.

બોધ—દુઃખીનું દુઃખતો તેજ જાણે કે જેના ઉપર દુઃખ વીતેલું હોય. મોટા લોકો ઘણું કરી સુખ તથા મોજમાં ઉછરેલા અને રહેલા હોવાથી તેઓ રંકોનાં દુઃખની પિછાણ કવચિતજ કરી શકે છે. મોજશોખ આડે તેઓ દુઃખીઓની દરકાર કરતા નથી અને ઉલટા પોતાના સુખને દુઃખનું રૂપ આપી પોતાને વધુ દુઃખીઆ બતાવે છે. એવા સ્વાર્થી તથા અભિમાની મોટા માણસો પાસેથી દિલાસો મેળવવાની આશા વૃથા છે.

કથા ૧૫૨મી.—ભૂખ્યો કુતરો અને જમતો માણસ.

એક શખસ ચોકમાં બેસી સ્વાદિષ્ટ ભોજન મોજથી જમતો હતો. એક ભુખથી અર્ધમુઓ થઈ રહેલો કુતરો થોડું ઘણું મળવાની આશામાં તેના તરફ તાકયા કરતો હતો. પોતાની મોજમાં અડચણ થતી માની તે શખસે તેને હાંકી કહાડયો; પણ કુતરો પાછો આવીને ઉભો. એ પ્રમાણે ત્રણ ચાર વાર બનવાથી તે શખસે કંટાળી જઇને એક લાકડાનો ટુકડો હાથમાં આવી ગયો તે તેની ઉપર ફેંકયો. કુતરો તે ટુકડો મુખમાં લઇને તેને ચાટવા તથા કરડવા લાગ્યો. તેથી પેલા શખશે તેને બહુજ ધિક્કાર્યો. કુતરે આંસુ ટપકાવી કહ્યું; નિર્દય મનુષ્ય ! તું મને ના ધિક્કાર; ધિક્કારને પાત્ર તો તું પોતેજ છે. મેં આ ટુકડાને લાકડું જાણીને નહિ પણ તેં મારા ભણી તારા ભાણામાંથી એકાદ કોળિયો

ફેંકયો છે એમ સમજીને મ્હોડામાં લીધો હતો. હું ભુખથી ગાંડો બનેલો છું અને તેથી મારા તરફ જે કાંઈ ફેંકાય તે વસ્તુ ખાવાના ટુકડા સમાનજ લાગે છે. તારામાં જો દયા તથા વિવેક હોત તો તું તારા ભાણામાંનું એઠું પણ નાખીને મારી બળતી આંતરડીને ઠારત, અને જે પૂર્વના પુણ્યથી આટલું સુખ તને મળ્યું છે તેને લંબાવવા માટે વધુ પુણ્ય મેળવત.

બોધ:—ભૂખનું દુ:ખ એવું જબરૂં છે કે જે પણ પ્રાણી ઉપર તે દુ:ખ આવી પડે છે, તેની બુદ્ધિ અને નીતિને ઉતારી પાડે છે. માટે પરમેશ્વરે જેમને શક્તિ આપી હોય તેમણે ભૂખ્યાં પ્રાણીઓને તૃપ્ત કરવાં જોઇએ. વળી અપંગ અને અશક્ત માણસો માટે તેમને નિભાવનારાં સ્થાયી ખાતાં કહાડવા ઉપરાંત જેઓ કામધંધો નહિ મળવાથી, અનાવડતથી, કુસંગથી, આળસથી કે બીજાં કારણોથી દુર્દશામાં આવી પડેલાં હોય; તેમનાં તે કારણ દૂર થઇને તેઓ સદાને માટે આળસુ-બેઠા ખાઉ થઈ પડતાં અટકે તેમ કરવાનો પણ ધનવાનો અને વિદ્વાનોનો ખાસ ધર્મ છે.

કથા ૧૫૩ મી.—આ પુસ્તકના લેખકની.

આ પુસ્તકના લોકપ્રિય લેખક શ્રીયુત ખરશેદજી બમનજી ફરામરોઝ જેઓ ગઈ હોળીના દિવસે તોંતેર વર્ષની પાકટ ઉમરે ગુજરી ગયા છે; તેમના જીવનની હકીકત પણ એક કથાકહાણી જેવીજ હોવાથી તે અહીં ટૂંકમાં આપી છે.

પોતાનું આખું જીવન દેશસેવામાં ગાળનાર હિંદના દાદા દાદા-

બાઇ નવરોજજી, હિંદના મહાન વ્યાપારી અને લાખ્ખોનું દાન કર-નાર શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા, સર દીનશાહ માણેકજી પિટીટ અને સર જમશેદજી જીજીભાઇ બાટલીવાળા જેવા નામીચા પુરૂષોની જન્મભૂમિ નવસારી શહેરમાં તેમનો જન્મ થયો હતો.

"બીરબલ," "ધકનજી બીન મકનજી," વગેરે ઉપનામોથી વર્તમાનપત્રોમાં રમુજી અને ઉપયોગી લેખો લખીને લાખો વાંચકોનાં દિલ જીતી લેનાર અને પોતાના બહોળા જ્ઞાન અને બાહોશી વડે ભલભલાને મહાત કરનાર આ ગૃહસ્થ, ગુજરાતી નિશાળનું પણ પુરે-પુરૂ શિક્ષણ મેળવી શકયા નહોતા.

સંખ્યાબંધ સ્ત્રી પુરૂષો જેમને "પૂજ્ય ધર્મપિતા બીરબલ" ના માનવંતા નામથી સંબોધવામાં માન સમજતાં, તેવા આ વૃદ્ધ પુરૂષના પોતાના પિતા તેમને ત્રણજ વર્ષના મૂકીને ગુજરી ગયા હતા અને તેમનાં માતાએ તેમને ગરીબ હાલત વચ્ચે જેમતેમ કરીને ઉછેર્યા હતા.

મિત્રોનો તેમને ટોટો નહતો, પણ કેટલાક તો એવાજ મળેલા કે તેમની પાસે નવાંનવાં પુસ્તકો તૈયાર થએલાં જોઇને ભલા બીરબલને છપાવી આપવાની લાલચ આપીને લઈ જતા, અને કેટલોક વખત ગયા પછી કર્તા તરીકે પોતાનુંજ નામ ડોકી બેસાડીને છપાવી દેતા! તેમણે પચીસેક પુસ્તકો લખેલાં, તેમાંનાં ઘણાંક આવીજ રીતે છપાયાં હતાં.

ગરીબાઇને લીધે મહેતાજીની, તેમજ કેટલાંક પ્રેસો અને વર્ત-માન પત્રોની તેમણે નોકરી કરેલી અને બીજી રીતે પણ ઘણા લોકોના પ્રસંગમાં આવેલા; પરંતુ નિસ્પૃહી, સરલ, ધર્મપ્રેમી અને સાચા બોલા બીરબલજી લક્ષ્મીના લાલચુ બની બડેખાંઓની ખુશામદ કે હાજીહા કરીને અથવા તો દુનિયાઇ હુશિયારીના પડદામાં રહેલા છળપ્રપંચાદિનું સેવન કરીને પૈસાદાર બનવા મથ્યા ન હતા. પોતાના સોબતીઓને લાખોપતિ બની ગયેલા જોવા છતાં સદાચારી સાદા જીવનમાં અને

લોકહિતાવહ લખાણોની લખાપઢીમાંજ તેઓ મસ્ત રહેતા.

મુંબાઈનાં હવાપાણી આગળ જતાં માફક ન આવવાથી તેઓ પાછા નવસારી આવી રહ્યા. અહીં આંખોમાં વ્યાધિ થઇ આવવાથી મુંબઈ જઇ વાઢકાપ કરાવી; પણ ત્યાં એકવાર ટ્રામગાડીમાંથી ઉતરતાં પડી ગયા અને પગપર પૈડું ફરીવળતાં હાડકું ભાગી જવાથી ઘુંટણ નીચેનો ભાગ કપાવી નાંખવો પડ્યો.

જીવનના છેલ્લા અઠવાડીઆમાં ઇન્ફ્લુએન્ઝાના વ્યાધિથી પટકાઇ પડીને અશક્ત બન્યા, ત્યાં સુધી તેઓએ વર્તમાનપત્રોમાં હસાવનારા, નિડર અને સચોટ લેખો લખવાનું કામ બહુ સારી લાયકાત સાથે બજાવ્યા કર્યું હતું.

કેટલીકવાર આવા સદ્ગુણી માણસોને દુઃખ ખમતા જોઇને કોઇએ અવળું સમજવા જેવું નથી. દરેક માણસની હાલની સારી નરસી દશા તેનાં પૂર્વ કર્મને લીધેજ હોય છે. એવાં દુઃખ ભોગવી પાપને ક્ષીણ કરવા સાથે જેઓ સારા આચરણથી રહે છે, તેઓ આંતરિક શાંતિ પૈસાદારો કરતાં પણ વધુ ભોગવવા સાથે પોતાના ભાવી શરીરને અને અમાપ જીવનને પણ બહુજ ઉમદા અને સુખદાયક બનાવે છે. જૂઠ પ્રપંચથી બીજાના હક અને સુખને ભોગે વૈભવ મેળવનારાઓ અંતરમાં સદા અશાંત રહેવા ઉપરાંત પોતાના ભાવી લાંબા જીવનમાં કાંટા વેરીને તેને દુઃખમય બનાવે છે. માટે એવા બહારથી સુખી જેવા દેખાતા પ્રાપંચિક જીવન કરતાં નિર્ધનતા અને સાદાઈ પૂર્વકનું નીતિમાન અને ધાર્મિક જીવનજ હજાર દરજ્જે સારૂં છે. કહેવત છે કે "જેનું છેવટ સારૂં તેનું બધુંજ સારૂં."

સુબોધક નીતિકથા સમાપ્ત.

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનાઃ-લેખકની.

આ પુસ્તકમાં રજુ થયલી વાર્તાઓ (ફેબલ્સ) લખવાનો વિચાર, આગળથી કશીપણ ધારણા રાખ્યા વિના માત્ર એકાદ બે અચાનક સંજોગોથી ઉત્પન્ન થયો હતો. એ મધ્યેની "માંકડ અને કીડી" વાળી બીજી કથામાં જણાવેલો બનાવ, પોતા ઉપર વિત્યાથી, તેમજ "માર ખાઈ દમ કસનાર કુતરો" એ મથાળાંવાળી ત્રીજી કથાનો બનાવ નજરે જોવામાં આવ્યાથી, પ્રથમ એ બંને કથાઓ આપોઆપ લખાઈ અને તે ઉપરથી બીજી નવી કથાઓ લખવાની જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઇને તે "તાતીઆગ"માં ઉપરાછાપરી લખાતી ચાલી. એ લખાણ સન ૧૮૯૨ ના જૂન માસમાં શરૂ થઇ ૧૮૯૩ ના માર્ચ માસ સુધી એકસરખી રીતે ચાલુ રહ્યું હતું, અને એ મુદતમાં આ પુસ્તકમાંની લગભગ સઘળી કથા લખાઇ ગઈ હતી. માત્ર થોડીક તે પછી પ્રસંગોપાત લખાઈ હતી. એ કથાઓ મધ્યેની ઘણીખરી કલ્પનાથી ઉપન્નવી કાઢેલી, કેટલીક અંગત અનુભવના આધારે રચેલી અને બીજી કેટલીક ખાસ રીતે નીતિબોધ આપવાના હેતુથી લખેલી છે. બીજી કેટલીક કથાઓ તકરારી તથા મતભેદની જણાયાને લીધે પાછળથી કાઢી નાંખવામાં આવી છે; કારણ આ પુસ્તકને મુખ્યત્વે આ છેલ્લાં જણાવેલાં કારણથીજ આ પુસ્તકની ભાષા શુદ્ધ છતાં અતિશય સરળ તથા સહેલી રાખવાની ખાસ સંભાળ લેવામાં આવી છે, કે જેથી બાળકો પણ તે વાંચી સમજીને કથાઓથી મળતી ગમ્મત, તથા તેના નીતિબોધથી મળતી ચાનકનો લાભ લઇ શકે. વધુ કથાઓ લખવા માટે હજુ બીજી નોંધો તૈયાર છે; અને જો આ અદના કોશેશ વાંચકવર્ગ તરફથી ઉત્તેજન તથા પ્રસન્નતા પામશે, તો તે ઉપરથી આ પુસ્તકનો બીજો ભાગ રચવા તથા પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ મળી શકશે; એટલુંજ નહિ, પણ આ ઉપરાંત બીજાં વાર્તા, નાટક તથા કવિતા વગેરેનાં રચેલાં નવાં પુસ્તકો તૈયાર છે, તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવાને ઉત્તેજન મળશે.

નવસારી, નરીમાનવાડ,
તા૦ ૧૫-૧૦-૧૯૦૧. } ખ૦ બ૦ ૫૦